

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนากล่าวถึงหลักไตรสิกขา ซึ่งหมายถึงข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง คือ สीलสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา^๑ ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาทั้งทางด้านกาย สิล จิตและปัญญาของมนุษย์อย่างครบถ้วน ความดีเลิศประเสริฐของมนุษย์นั้น จึงอยู่ที่การเรียนรู้ฝึกและศึกษาพัฒนาตนขึ้นไป มนุษย์จะเอาดีไม่ได้ ถ้าไม่มีการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน เพราะฉะนั้น จึงต้องพูดให้เต็มว่า “ มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก”^๒ ในหลักการดังกล่าวนี้ จึงเป็นการยืนยันยืนยันความเป็นไปได้ที่มนุษย์ไม่ว่าเพศ หรือวัยใดก็สามารถฝึกพัฒนาตนเอง ได้ผลตามศักยภาพของตน

พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์พยายามเข้าใจธรรมชาติ ทั้งธรรมชาติที่เกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและธรรมชาติที่แวดล้อมรอบตัวมนุษย์โดยใช้การศึกษา เพื่อเพ่งพินิจสิ่งต่างๆ ด้วยปัญญา เห็นตนเอง เห็นด้วยตนเอง เห็นเท่าทันและเห็นสิ่งต่างๆตามความจริงแท้ อย่างไรก็ตาม ถ้าวิเคราะห์ตามรูปศัพท์แล้ว คำว่า การศึกษา ตรงกับคำว่า สิกขา ที่ใช้ในพระพุทธศาสนา และความหมายของคำว่า สิกขา ในคัมภีร์มหานิทเทส^๓ กล่าวไว้ดังนี้ ว่า

บุคคลย่อมศึกษาอธิสล คือศึกษาเรื่องความประพฤติดีทางกายวาจาให้สูงขึ้นไปยังศึกษาในการฝึกอบรมจิตใจให้ดีขึ้นบ้าง ศึกษาในการอบรมปัญญาให้เจริญขึ้นไปบ้างเมื่อหวังจิตคำนึงถึงการศึกษา ๓ อย่างนี้ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อเห็นคือเข้าใจก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งจิตกำหนดแน่วแน่มั่นก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อน้อมจิตกำหนดไปก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อระครองความเพียรก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อเอาสติกำหนดก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งจิตมั่นก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ทั่วชัดด้วยปัญญาก็เรียกว่าศึกษา เมื่อรู้สิ่งที่พึงรู้จำเพาะก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อกำหนดรู้สิ่งที่ควรกำหนดรู้ก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อละสิ่งที่พึงละก็ชื่อว่าศึกษา เมื่อประจักษ์แจ้งสิ่งที่ควรประจักษ์แจ้งก็ชื่อว่าศึกษาเมื่อฝึกอบรมเจริญสิ่งที่ควรปฏิบัติควรฝึกอบรมก็ชื่อว่าศึกษา

การศึกษาในพระพุทธศาสนามีความหมายกว้างและครอบคลุมทั้งการเล่าเรียนปริยัติและการปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้วมักมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า การศึกษาคู่กับการปฏิบัติ

^๑ ที.ปา.(ไทย) ๑๑ /๓๐๕ /๒๗๒.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๓.

^๓ ชุ.ม.(ไทย) ๒๙/๙๖๐/๖๐๘.

และได้นำมาใช้จนแพร่หลาย หรือบางทีนำมาใช้อย่างเป็นทางการ เป็นต้น อาจเนื่องจากโยงความหมายของการศึกษาเข้ากับหรือเพียงระดับคำว่า ปริยัติ ที่หมายถึงการเล่าเรียน การท่องจำพุทธพจน์ต่างๆ เป็นต้น ซึ่งปรากฏอยู่ในหมวดของหลักธรรมที่ชื่อ สัทธรรม^๔ ๓ ได้แก่

๑. ปริยัติสัทธรรม สัทธรรมคือคำสั่งสอนอันจะต้องเล่าเรียน ได้แก่ พุทธพจน์
๒. ปฏิบัติสัทธรรม สัทธรรมคือปฏิบัติอันจะต้องปฏิบัติ ได้แก่ อัญฐานสิกขมรรคหรือไตรสิกขา
๓. ปฏิเวธสัทธรรม สัทธรรมคือผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรคผล และนิพพาน

ในปัจจุบันสังคมโลกได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ฝ่ายศาสนจักรคือพระภิกษุสงฆ์ไม่สามารถปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงนั้น บทบาทในการเป็นผู้นำทางด้านการจัดการศึกษาจึงได้ลดลงโดยลำดับ ฝ่ายอาณาจักรเป็นผู้มีบทบาทในการจัดการศึกษาแทน แนวทางการจัดการศึกษาจึงได้เปลี่ยนไป วิชาพระพุทธศาสนาจึงลดทอนลงโดยลำดับ ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นไปเพื่อสนองความต้องการการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ นั่นคือสร้างคนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ ยึดเศรษฐกิจเป็นศูนย์กลาง ไม่ได้ยึดคนเป็นศูนย์กลาง

ทิศทางการศึกษาไทยในรอบศตวรรษที่ผ่านมาไม่ได้เดินไปตามเป้าหมายอย่างที่เป็นอิสระ ทั้งเพราะนโยบายด้านการศึกษาถูกรอบงำด้วยเป้าหมายทางเศรษฐกิจ เหตุผลที่ต้องจัดการศึกษาก็เพื่อผลิตคนป้อนเข้าสู่ตลาดแรงงาน จนกระทั่งวันหนึ่งเศรษฐกิจประสบภาวะฟองสบู่แตก คนตกงานจำนวนมาก นโยบายผลิตคนป้อนเข้าสู่ตลาดแรงงานใช้ไม่ได้แล้ว จึงมีคำถามตามว่าจัดการศึกษาเพื่ออะไร นอกจากพบว่าการจัดการศึกษาในปัจจุบันไม่ได้ช่วยพัฒนาระบบเศรษฐกิจให้มีความมั่นคงยั่งยืนแล้ว ปัญหาสังคมด้านอื่น ๆ ก็มีมากมาย เช่น การรับวัฒนธรรมต่างชาติ โดยขาดการพิจารณาไตร่ตรอง การล่องละเมียดทางเพศ เป็นต้น เมื่อพิจารณาเห็นว่าการจัดการศึกษาที่ผ่านมาดำเนินไปในทางที่ไม่ถูกต้องแล้ว ควรจะได้ปรับเปลี่ยนแผนการจัดการศึกษาใหม่ นั่นคือต้องจัดการศึกษาโดยการยึดหลักผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ เพราะเมื่อสามารถพัฒนาคนได้แล้วสิ่งอื่นก็จะได้รับการพัฒนาไปด้วย

การศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาให้มีการนำเอาหลักไตรสิกขาไปเป็นกรอบแนวคิดในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน โดยเฉพาะพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) นั้นท่านได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาไว้มากมาย เช่น การชี้ให้เห็นว่าการจัดการศึกษาของประเทศอเมริกา (ที่คนไทยนิยมไปศึกษากันแล้วนำเอาแนวความคิดของเขามาจัดการศึกษา) เขาได้ดำเนินมาแบบผิด ๆ เพราะระบบการศึกษาของเขานั้นไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น การชอบใช้ความรุนแรง เป็นต้น ได้เลย และท่านได้ยังเปรียบเทียบหลักการพัฒนาผู้เรียนใน ๔ ด้าน คือ ร่าย

^๔ ม.อ.(ไทย) ๓/๑๔๗.

กาย สังคม อารมณ์ และปัญญา ของนักศึกษาตะวันตก กับหลักภาวนา ๔ ทางพระพุทธศาสนา คือ กายภาวนา ฌิตภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา นอกจากนี้ยังได้เสนอเกี่ยวกับการจัดการศึกษาแบบบูรณาการที่ถูกต้องไว้อีกด้วย คือ นอกจากจะบูรณาการด้านการจัดการเรียนการสอนแล้ว ต้องบูรณาการสถานศึกษากับชุมชนอีกด้วย เพราะจุดมุ่งหมายของการศึกษาคือผลิตผู้เรียน ผู้รับบริการไปพัฒนาชุมชนหรือสังคมนั่นเอง โดยสรุปแล้ว ตามแนวความคิดของท่าน ควรได้มีการศึกษาตามแนวปรโตโฆสะ คือเรียนรู้จากผู้อื่น หรือสื่อต่าง ๆ อย่างถูกต้อง และโยนิโสมนสิการ คือ กระบวนการคิดเพื่อพัฒนาสติปัญญาของผู้ศึกษา ซึ่งเป็นหลักแห่งปัญญาในไตรสิกขา เพราะการศึกษาเกี่ยวข้องกับ การดำเนินชีวิต เพราะเป็นระบบการประกอบรวมทั้งในฐานะสมาชิกของสังคม และในฐานะปัจเจกบุคคล โดยเริ่มต้นเมื่อคนรู้จักใช้สัมมาทิฐินำพฤติกรรมทางกาย วาจา และการเลี้ยวชีพให้ดำเนินไปอย่างสุจริต จนกระทั่งมองเห็นคุณค่าเกิดความซาบซึ้งและใฝ่เนียมในการประพฤติสุจริตซึ่งเป็นพื้นฐานให้จิตมีสติและสมาธิ พร้อมทั้งจะใช้งานในทางปัญญา เพื่อมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงมีอิสระที่จะดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุขและแก้กฏประโยชน์แก่ตนเองและสังคม^๕

การศึกษาตามความหมายนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญของการอบรมบ่มนิสัย การกล่อมเกลากาย สังคม การเตรียมตัวเพื่อให้บุคคลมีทักษะ ความรู้ ความสามารถในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพในอนาคตเป้าหมายของการศึกษาดังที่กล่าวนี้ มิใช่เพียงเพื่อประโยชน์ของคนแต่ละคนเท่านั้น แต่ต้องมุ่งไปสู่สังคมในภาพรวม คือการนำไปสู่สังคมที่เข้มแข็ง มีเอกภาพ อันเนื่องมาจากสมาชิกของสังคมมีคุณภาพและร่วมสร้างประโยชน์ให้กับสังคมที่ตนอยู่อาศัย จึงถือได้ว่าครูเป็นคนสำคัญในการสร้างเยาวชนที่ดีและสร้างอนาคตของประเทศ และหากผลผลิตทางการศึกษาไม่มีคุณภาพ ครูก็ต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบด้วย กระบวนการดำเนินการให้มนุษย์ได้รับการศึกษานี้ หากรัฐยังไม่เข้ามาดูแล ก็เป็นเรื่องที่คนใกล้ชิด เช่น ครอบครัวหรือญาติมิตรเพื่อนฝูงทำหน้าที่อบรมสั่งสอนกันเอง เพื่อให้ผู้รับการอบรมสามารถอยู่ร่วมกับสังคมขนาดย่อมนั้นได้ แต่เมื่อสังคมขยายตัวมากขึ้นจนปัจจุบันกลายเป็นสังคมระดับประเทศ การให้การศึกษาต้องเป็นไปอย่างระบบ ต้องมีการจัดการ มีเป้าหมาย มีรูปแบบ กระบวนการ มีการลงทุน และมีผู้รับผิดชอบ ดังที่เราเรียกโดยรวมว่า การจัดการศึกษา คือ ทำทุกอย่างอย่างเป็นระบบที่ทุกส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน การจัดการ นั้นเป็นคำรวมที่ครอบคลุมการดำเนินการบางสิ่งบางอย่างโดยมีเป้าหมายที่มุ่งบรรลุอย่างชัดเจน มีการกำหนดรูปแบบกระบวนการ มีการจัดองค์การ มีการมอบหมายผู้รับผิดชอบชัดเจน มีการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรอื่น ๆ เช่น วัสดุอุปกรณ์ ผู้ดำเนินการ เทคโนโลยี เพื่อสนับสนุนการดำเนินการให้เกิดผลตามเป้าหมายที่กำหนด กระบวนการทั้งหมดนี้คือการจัดการ ซึ่งต้องกระทำอย่างเป็นระบบ มีแผน มีเป้าหมาย มีผู้รับผิดชอบ

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : ,มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๐๓-๖๐๔, ๖๐๘-๖๑๒.

และมีเครื่องมือกลไกที่นำไปสู่ความสำเร็จได้ ทั้งนี้ การจัดการศึกษาก็คือกระบวนการดำเนินการ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดการศึกษา^๖

หลักการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ยึดหลักการและความมุ่งหมายโดยภาพรวมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ควบคู่กับหลักการการศึกษานอกระบบ หลักความเสมอภาค การมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบ กระบวนการเรียนรู้ ความหลากหลาย ความยืดหยุ่น การบูรณาการ การกระจายอำนาจ เพื่อให้การศึกษานอกระบบเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน

ความเชื่อพื้นฐานของการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นความเชื่อที่แสดงจุดยืนอย่างชัดเจนว่า การศึกษาอาจเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง ไม่เฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น การศึกษานอกระบบอาจพิจารณาได้ ๒ มิติ คือ

มิติที่ ๑ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือจากที่จัดในโรงเรียน โดยมีหลักสูตรวิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลเช่นเดียวกัน แต่ก็มี ความยืดหยุ่นสามารถปรับให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ผู้เรียนสามารถนำเนื้อหาจากสภาพแวดล้อม หรือความต้องการของผู้เรียนมากำหนดเป็นหลักสูตรก็ได้ แนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ มีชีวิต จิตใจ มีอารมณ์ มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีเสรีภาพที่จะเลือกและตัดสินใจ สามารถรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนตัดสินใจ เป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ด้วยตนเอง มีใจเครื่องจักรหรือผู้จ้านที่จะถูกใครบังคับชี้หน้าได้ โดยไม่ยินยอม มนุษย์เป็นผู้ที่สามารถคิดเองได้ สามารถคิดเป็น รู้จักรับผิดชอบชีวิต ประเด็นสำคัญคือ มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มีใจถูกสอน เมื่อเขาปรารถนาที่จะเรียน ก็จะไปชวนหาครูที่จะเรียน และสามารถเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งซึ่งจนนำความรู้ที่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชนของตนได้

มิติที่ ๒ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน เป็นผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการที่โรงเรียนจัดให้ได้ โดยข้อจำกัดต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนทางด้านร่างกาย จิตใจ ที่สำคัญคือส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ในการใช้ชีวิตและการทำงานมาระดับหนึ่ง สามารถรับผิดชอบตนเองได้ การจัดการศึกษาจึงใช้หลักการสอนผู้ใหญ่ (Andragogy) เป็นหลักการสำคัญ นั่นก็คือ เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน และครูผู้สอนในการวางแผนการเรียนร่วมกัน ต้องเข้าใจเหตุผลของการเรียน มีเป้าหมายของการเรียนที่ชัดเจน ผู้เรียนสามารถเลือกวิธีเรียนที่เหมาะสมกับตนเองได้ ผู้เรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่จะร่วมตัดสินใจกับกลุ่มเพื่อนและครูว่าจะเรียนอะไร อย่างไร มีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนของตนเอง ผู้จัดการศึกษาสำหรับผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนจะต้องเข้าใจธรรมชาติ จิตใจและอารมณ์

^๖<http://www.gotoknow.org/posts/338312> ,บทความ, [ออนไลน์], ศาสตราจารย์ ดร.ปรัชญา เวสารัชช, เข้าถึงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

ของกลุ่มเป้าหมายและจัดโอกาสให้เรียนด้วยตนเอง เรียนจากของจริง เอาความรู้และประสบการณ์จากการทำงานมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ด้วย การออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งด้านร่างกาย ความคิด จิตใจ สติปัญญา และสภาพแวดล้อม

ความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดการศึกษานอกระบบ ซึ่งเป็นลักษณะที่โดดเด่นของประเทศไทย คือ ความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนต้องการความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต การคิดตัดสินใจ การเลือกกระทำหรือไม่กระทำใด ๆ ล้วนใช้เหตุผล ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้านอย่างน้อย ๓ ด้าน คือ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ทั้งด้านร่างกาย สุขภาพ อนามัย จิตใจ ฐานะความเป็นอยู่ ข้อมูลเกี่ยวกับสังคม ทั้งสังคม วัฒนธรรม ประเพณีและสภาพแวดล้อมทางกายภาพต่าง ๆ รวมทั้งข้อมูลทางวิชาการคือความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนั้น ๆ การคิดแบบคิดเป็นจึงเป็นการใช้ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้าน นำมาสู่การตัดสินใจเลือกที่จะเชื่อ เลือกที่จะกระทำ โดยสามารถอธิบายเหตุผลของตนเองได้ ซึ่งความคิดของแต่ละคนไม่จำเป็นต้องเหมือนกันเสมอไป การจัดการศึกษานอกระบบ จึงต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง หัวใจสำคัญ คือการยอมรับและเคารพในการตัดสินใจของผู้เรียน ซึ่งเป็นรากฐานของความเป็นประชาธิปไตย ในระดับพื้นฐานด้วย^๗

ดังเหตุผลดังกล่าวที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการจัดการศึกษาวิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พร้อมนำหลักไตรสิกขาทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบแนวคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญาดี ให้เป็นคนเก่ง ดี มีสุข เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และเป็นพลเมืองที่ดีของชาติต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาดำรงทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการนำหลักไตรสิกขามาใช้ในประยุกต์การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ดังต่อไปนี้

^๗<http://panchalee.wordpress.com/2009/0> , [ออนไลน์], เข้าถึงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

๑.๓.๑ ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา

๑.๓.๒ ศึกษาจากตำราเอกสาร วิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มีแนวคิดอย่างไร

๑.๔.๒ วิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสติปัญญา (พุทธิพิสัย) จิตใจ (จิตพิสัย) และพฤติกรรม (ทักษะพิสัย) ของผู้เรียน ส่งเสริมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๑.๕.๒ การจัดการศึกษา หมายถึง ระบบการเรียนการสอน ซึ่งประกอบด้วย หลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอน และการวัดผลและประเมินผล

๑.๕.๓ การศึกษานอกระบบ หมายถึง การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ แต่ไม่กรอบของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ

๑.๕.๔ การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง การศึกษาโดยมุ่งบริการให้คนกลุ่มต่างๆ ของประชากร ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และเด็ก โดยเน้นการเรียนรู้

๑.๕.๕ หลักไตรสิกขา หมายถึง หลักธรรมที่กล่าวถึงการศึกษอบรมทางด้านกาย วาจา และจิตใจ ที่สามารถนำมาเป็นแนวการปฏิบัติ มี ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารงานและวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวคิด และแนวทางการศึกษานำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในระบบการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงอธิบายสรุปเกี่ยวกับไตรสิกขาไว้ว่า “ไตรสิกขา ได้แก่ ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา หรือ ศึกษาศีล ศึกษาจิต ศึกษาปัญญา ซึ่งนับว่าเป็นปฐมศึกษา มัชฌมศึกษา อุตมศึกษาในพระพุทธศาสนาโดยลำดับ ธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนให้ปฏิบัติทุกประการรวมลงในหลักไตรสิกขานี้ ศีลสิกขาเกี่ยวกับความประพฤติทั้งปวง จิตตสิกขาเกี่ยวกับภาวะทางจิตใจทุกอย่าง ปัญญาสิกขา เกี่ยวกับความรู้ความเห็นทุกประการคนเราทุกคนทั้ง

เด็กและผู้ใหญ่ ต้องมีความประพฤติของตน ต้องมีจิตใจของตน ต้องมีความรู้ความเห็นของตน จึงมีหน้าที่หรือมีความสมควรที่จะพึงศึกษาในเรื่องเหล่านี้ ซึ่งเป็นการศึกษาเรื่องตนเอง และต้องศึกษาอยู่เรื่อยไปจึงจะมีความเฉลียวฉลาดต่อตนเองอยู่เสมอ ไม่เช่นนั้นก็จะโง่เขลาต่อตนเอง ฉะนั้นไตรสิกขาของพระพุทธเจ้าจึงจำเป็นแก่ชีวิต เหมือนอย่างลมหายใจที่จำเป็นแก่ชีวิตร่างกาย หยุดหายใจเมื่อใดก็ตายเมื่อนั้น หยุดการศึกษาเมื่อใดร่างกายก็ตายจากความดีและความรู้เมื่อนั้น คนตายย่อมไม่มีความรู้สึกตัว คนที่ไม่รู้จักตนเองจึงเหมือนคนตายโดยแท้”^๘

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในพุทธธรรมว่า ในระบบการดำเนินชีวิต ๓ ด้าน ที่กล่าวแล้วนั้น เมื่อศึกษาฝึกชีวิต ๓ ด้านนั้นไปแค่นั้น ก็เป็นอยู่ดำเนินชีวิตที่ดีได้เท่านั้น ฝึกอย่างไร ก็ได้เช่นนั้น หรือศึกษาอย่างไร ก็ได้มรรคอย่างนั้น ศึกษา คือการศึกษา ที่ฝึกอบรมพัฒนาชีวิต ๓ ด้านนั้น มีดังนี้

๑. ศึกษา/การฝึกศึกษา ด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จะเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนจรรยาบรรณ หรือสิ่งแวดล้อมทางวัตถุก็ตาม ด้วยอินทรีย์ (เช่น ตา หู) หรือด้วยกาย วาจา ก็ตาม เรียกว่า ศील (เรียกเต็มว่า อธิศีลสิกขา)

๒. ศึกษา/การฝึกศึกษา ด้านจิตใจ เรียกว่า สมาธิ (เรียกเต็มว่า อธิจิตตสิกขา)

๓. ศึกษา/การฝึกศึกษา ด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญา (เรียกเต็มว่า อธิปัญญาสิกขา)

หลักทั้ง ๓ ประการแห่งไตรสิกขา ที่กล่าวมานี้ เป็นการศึกษาที่ฝึกคนให้เจริญพัฒนาขึ้นไปในองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านของชีวิตที่ดีงาม^๙

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) ได้กล่าวหลักธรรมเกี่ยวกับการพัฒนาจิตว่า “พรหมจรรย์ แบบการครองชีวิตอันประเสริฐก็คือ ศील สมาธิ และปัญญานั้นเอง เพราะศีล สมาธิ ปัญญา เป็นตัวศาสนาเนื่องด้วยคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น รวมในศีล สมาธิ และปัญญานั้นเอง เมื่อทรงให้ประกาศพรหมจรรย์อันเป็นศาสนา ก็คือประกาศให้ศีล สมาธิ และปัญญานั้นเอง และการครองชีวิตที่ประเสริฐ ประเสริฐอย่างไร คือประเสริฐด้วยแบบแห่งการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ๓ อย่าง

๑. ประเสริฐด้วยอำนาจแห่งศีล คือ ทำตนให้ประกอบด้วยระเบียบวินัย และมารยาทอันดีงาม ไม่ฝ่าฝืนกฎหมายและระเบียบอันดีงามของสังคม

๒. ประเสริฐด้วยอำนาจแห่งสมาธิ คือ ทำจิตให้มีสมรรถภาพสามารถใช้อะไรก็ได้ตามต้องการ

๓. ประเสริฐด้วยอำนาจปัญญา คือ มีความรู้สูงสุดที่มนุษย์ควรจะมี ไม่มีจิตใจฟุ้งหรือยุบลงในเมื่อตนประสบโลกธรรม คือ ไม่ดีใจเมื่อตนประสบกับลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ที่น่าปรารถนา

^๘ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก , หลักการศึกษาของพระพุทธเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๕-๔๙.

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๕๑.

และไม่เศร้าโศกเสียใจเมื่อประสบกับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ อันไม่น่าปรารถนาแต่มีจิตสงบเยือกเย็น รู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิต^{๑๐}

พระครูสุขุมสังฆการ (สุขเมธ โปธิสาโร/ศรีโพธิ์วัง) ได้ศึกษาบทบาทของพระเทพวงศาจารย์ (คุณ ขันติโก) ถึงการประยุกต์พุทธธรรมเพื่อพัฒนาเยาวชน โดยได้นำหลักไตรสิกขามาปรับใช้หรือประยุกต์การสอนไว้ว่า ต้องให้สอดคล้องกับและเหมาะสมกับเยาวชน โดยคำนึงถึงบริบททางสังคม บุคคลที่เกี่ยวข้อง คือ ครูอาจารย์ในสถานศึกษา สิ่งแวดล้อมโดยรอบทั่วไป ดังนั้น การพัฒนาเยาวชนอย่างเหมาะสม ในกระบวนการไตรสิกขา จึงได้แก่ การฝึกระเบียบวินัยให้ตั้งงาม (ศีล) ฝึกใจให้มีเมตตา มีคุณธรรม จริยธรรมถูกต้องตามวัย (สมาธิ) และฝึกให้คิดเป็น (ปัญญา) โดยอนุโลม ใช้หลักเกณฑ์คิดแบบอริยสัจ ๔ ข้อว่าด้วยมรรค อันหมายถึง หลักการวิธีการแก้ปัญหาหรือดับทุกข์ อันเป็นแนวทางของประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาเยาวชนที่สำคัญด้วย^{๑๑}

พระกอบชัย เขมานนโท(แช่อึ้ง) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาบทบาทพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิติสีโล) ในการประยุกต์หลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาเยาวชนไทย สรุปไว้ว่า แนวคิดการทำงานพัฒนาในทางพระพุทธศาสนา พระครูศีลวราภรณ์ได้ให้แนวคิดด้านการพัฒนาจิตใจเป็นลำดับสำคัญว่า การทำงานพัฒนาด้านจิตใจของพระนั้น ก็ยึดหลักกัมมัฏฐานเป็นหลักการพัฒนาจิตเป็นผลของอิทธิพลกัมมัฏฐานที่ปฏิบัติมาจนซาบซึ่งเข้าถึงสภาวะจิตของตนเอง แล้วนำอารมณ์กัมมัฏฐานมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนา มองเห็นจิตใจเป็นสำคัญ การพัฒนาควรเริ่มจากการพัฒนาตนเอง พัฒนาจิตใจก่อน หากขาดการพัฒนาด้านจิตเป็นพื้นฐานแล้ว การพัฒนาก็คงยากที่จะประสบผลสำเร็จ^{๑๒}

สมน อมรวิวัฒน์ ได้อธิบายถึงหลักไตรสิกขา การศึกษาตามหลักไตรสิกขานั้น ต้องเป็นการศึกษาอบรมด้วยตนเอง และประเมินผลสำเร็จด้วยตนเอง แต่มิได้ปิดกั้นคำสั่งสอนจากกัลยาณมิตร ไตรสิกขาเป็นการฝึกหัดอบรมที่เป็นขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง เริ่มจากอุปปัสนาไปสู่ นามธรรม เป็นการพัฒนามนุษย์ทั้งกาย วาจา ความคิด อารมณ์สังคมและสติปัญญา การฝึกหัดอบรมตามหลักไตรสิกขา มีลักษณะบูรณาการและปัจจัยการ ที่ว่าเพราะทุกองค์ประกอบอันมี ศีล

^{๑๐} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ), *การพัฒนาจิต*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓.

^{๑๑} พระครูสุขุมสังฆการ (สุขเมธ โปธิสาโร). “การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาเยาวชน : ศึกษากรณี พระเทพวงศาจารย์ (คุณ ขันติโก)” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต* สาขาพระพุทธศาสนา. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^{๑๒} พระกอบชัย เขมานนโท (แช่อึ้ง) การศึกษาบทบาทพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิติสีโล) ในการประยุกต์หลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาเยาวชนไทย, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๐.

สมาธิ ปัญญา ซึ่งครอบคลุมมรรคมืดมัวแปดนั้นมีลักษณะผสมผสานกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน มีความสอดคล้องรองรับกันทั้งในด้านที่ต้องละเว้น และในด้านที่ต้องเจริญยากที่จะแยกออกมาโดดเดี่ยวและไม่สามารถตัดองค์ประกอบข้อใดทิ้งไปได้ ที่ว่าไตรสิกขานั้นเป็นปัจจัยการนั้น เพราะศีลสมาธิ ปัญญาเป็นปัจจัยต่อเนื่องอิงอาศัยกันโดยตลอดจะเริ่มที่ปัญญา หรือศีล หรือสมาธิก็ได้ ผู้ที่สนใจเรื่องไตรสิกขา ย่อมสามารถศึกษารายละเอียด และนำไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาที่บูรณาการเป็นองค์รวมของหลัก ความรู้วิธีปฏิบัติเป็นองค์รวมของพัฒนาคน พัฒนาชีวิต พัฒนาสังคมมีความสมบูรณ์ทั้งรูปแบบ (Form) และการปฏิบัติให้เกิดผล (Function) จึงถือได้ว่า หลักไตรสิกขาเป็นหลักการการศึกษาที่สมบูรณ์เพื่อพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์^{๑๓} “.. ธรรมที่เป็นการปฏิบัติทั้งหมดทุกอย่างในพระพุทธศาสนา รวมอยู่ในหลักใหญ่เรียกว่า ไตรสิกขา (สิกขา หรือการศึกษา ๓ ด้าน) คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ไข่มุมแล้วศีล สมาธิ และปัญญาคืออะไร ก็คือการเรียนรู้ ฝึกตนให้ทำกรรมได้ดียิ่งขึ้นใช่หรือไม่ เคยทำ พูด คิดไม่ดี มีกิเลส มีทุกข์ เป็นอกุศลมาก ก็ฝึกฝนพัฒนาให้ทำ พูด คิดได้ดียิ่งขึ้น ดึงงามขึ้น ผ่องใสเบิกบานเป็นสุขมากขึ้นเป็นกุศลมากขึ้นๆ พูดอย่างพระว่าพัฒนาจากอกุศลไปเป็นกุศล ”^{๑๔}

สุภาส เครือเนตร ได้ให้ความหมายของหลักไตรสิกขาไว้ว่า ไตรสิกขา เป็นวิธีการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญาตามแบบธรรมชาติ ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วทรงชี้แนะวิธีปฏิบัติไว้แก่ชนชาวโลก แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๑. ศีล หมายถึง การฝึกฝนตนให้มีระเบียบวินัย จนสามารถควบคุมจิตใจตนเองได้ สามารถบังคับความอยากได้ความต้องการ (พลังกิเลส) ของตน ให้ไหลไป หรือ ให้ดำเนินไปตามกรอบของกฎธรรมชาติ ซึ่งได้แก่กฎของศีลธรรมรวมถึงกฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ของสังคม เพราะพลังความอยากได้ ความต้องการ (พลังกิเลส) นี้ ยากที่จะกำจัดให้หมดสิ้นไปได้ง่าย ๆ จึงจำเป็นต้องฝึกควบคุมพลังนี้ให้ผลักดันชีวิตไปตามทิศทางที่ดึงงาม จนกว่าจะควบคุมพลังได้คือการชนะใจตนเองในทางตรงกันข้าม การที่บุคคลไม่สนใจฝึกระเบียบวินัยคุณธรรมไว้ควบคุมตน คงปล่อยให้ชีวิตดำเนินไปตามใจชอบ หรือปล่อยให้ไปตามยถากรรม จะเกิดความผิดพลาดหรือชีวิตจะประสบเคราะห์กรรมได้ง่ายบางชีวิตอาจถูกสิ่งอื่นเข้าควบคุม ดังเช่น ในสังคมที่หย่อนยานวินัยการคลัง ไม่ค่อยควบคุมการใช้จ่าย ตอนสุดท้ายก็ถูกปัญหาเศรษฐกิจเข้าควบคุม จนเกิดความเจ็บปวดขึ้น

๒. สมาธิ หมายถึง ความตั้งมั่นแห่งจิต เป็นวิธีการฝึกพัฒนาจิตใจ ให้เกิดสภาพตั้งใจมั่นในความสงบ ซึ่งจะทำให้จิตใจเกิดความเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง เยือกเย็นมีเมตตา มีพลังสามารถพอที่จะพัฒนาชีวิตไปได้ จิตที่ขาดสมาธิพลังความคิด อารมณ์ความรู้สึกจะสาดสายแตกกระจายออก

^{๑๓} ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์, หลักการบูรณาการการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม, โครงการกิตติเมธีสาขาศึกษาสาสตรมหาวิทาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, (นนทบุรี :มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗-๒๘.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๒-๒๐๓.

รอบด้านทำให้ความตั้งใจในการเล่าเรียนหรือการทำงานลดลง กลายเป็นความท้อแท้ ท้อใจ ท้อถอย หมัดกำลังใจในที่สุด

๓. ปัญญา หมายถึง การรอบรู้ หรือการรอบรู้ของจิต จิตใจที่มีพลังเข้มแข็งมักจะให้กำเนิดสติปัญญาที่กล้าแกร่ง แหลคม และว่องไว ซึ่งจิตใจจะเกิดสภาพเช่นนี้ได้ก็ต่ออาศัยพลังหนุนจากพลังสมาธิ^{๑๕}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชนาธิป พรกุล กล่าวถึงความสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาว่า การปฏิรูปการเรียนรู้ เป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของคนไทยให้มีความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีความสามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และมีคุณธรรม ความดีงามที่จะเกื้อกูลตนเอง ผู้อื่นและสังคม ดังนั้น การปฏิรูปการเรียนรู้จึงหมายถึง การปฏิบัติการเรียนการสอนที่ครูจะต้องจัดให้ผู้เรียนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนใช้ศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ มีการฝึกกระบวนการคิดให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาได้จริง ครูจะมีโอกาสคิดเอง ทำเอง รับผิดชอบเอง ครูได้สร้างความรู้ มีอิสระทางความคิด และมีความกล้าหาญที่จะคิดริเริ่มความเข้มแข็งของครูจะทำให้การปฏิรูปการศึกษาประสบความสำเร็จ^{๑๖}

ปทีป เมธาคุณวุฒิ กล่าวถึงรูปแบบการเรียนการสอนว่า การเรียนการสอนแบบร่วมมือ เป็นการจัดการประสบการณ์เรียนรู้ให้ผู้เรียนเป็นกลุ่มเล็ก กลุ่มละประมาณ ๓-๕ คน โดยสมาชิกอาจมีความสามารถทางการเรียนแตกต่างกัน ผู้เรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน รับผิดชอบการทำงาน ของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่ม ร่วมกันเพื่อให้งานกลุ่มประสบผลสำเร็จ โดยสมาชิกภายในกลุ่มต้อง กระตุ้นสมาชิกคนอื่น และช่วยเหลือกัน ผู้เรียนทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในตนเองและ ของกลุ่มให้มากที่สุด การเรียนการสอนแบบร่วมมือกัน เน้นความร่วมมือและการสนับสนุนร่วมกัน ระหว่างผู้เรียนมากกว่าการแข่งขัน โดยพยายามที่จะออกแบบสภาพการเรียนรู้และกิจกรรมที่กระตุ้น ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้อย่างกระตือรือร้น เป็นวิธีการเรียนการสอนอย่างหนึ่งที่ใช้ ทักษะกระบวนการเป็นกลุ่มเป็นปัจจัยสำคัญ ผู้เรียนทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายโดยมี หลักการว่าผลสำเร็จของกลุ่มคือผลสำเร็จของตนเอง^{๑๗}

^{๑๕} สุภาส เครือเนตร, ปฏิรูปการศึกษาสถานหลักศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๒.), หน้า ๔๘.

^{๑๖} ชนาธิป พรกุล, แคนทส์, รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๑๗} ปทีป เมธาคุณวุฒิ, การจัดการเรียนการสอนที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓.

วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวถึงอุดมการณ์ทางการศึกษาว่า ปัญหาเกี่ยวกับอุดมการณ์อีกเรื่องหนึ่งก็คือ ปัญหาว่าการศึกษาควรปั้นบุคคลให้มีคุณสมบัติอย่างไร การที่รัฐควบคุมการศึกษานั้นเพราะรัฐต้องการที่จะอบรมเยาวชนให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีลักษณะตามที่รัฐประสงค์ เช่น สังคมปาร์ตาต้องการพลเมืองที่มีร่างกายแข็งแรงและทรหดอดทน ก็เน้นพลศึกษาสังคมเอเธนส์ต้องการพลเมืองที่มีวุฒิปัญญาสูงก็เน้นพุทธศึกษา สังคมคาทอลิก และสังคมพุทธต้องการคนที่มีจิตใจสูงมีศีลธรรมเป็นการเน้นจริยศึกษา เป็นต้น เพื่อที่จะให้อุดมการณ์เหล่านี้บรรลุผล รัฐ (หรือองค์กรอื่นที่มีอำนาจจัดการศึกษา) ก็ต้องจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับจุดหมาย^{๑๘}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ สํารวจ สืบค้น ศึกษา และวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับไตรสิกขา และการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ๒ ด้าน คือ

ก.หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ข.การจัดการศึกษาของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

๑.๗.๒ ศึกษาหลักไตรสิกขาจากพระไตรปิฎก แล้วประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ๕ ด้านคือ

ก.ด้านเป้าหมายของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

ข.ด้านหลักการของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

ค.ด้านแนวทางของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

ง.ด้านรูปแบบของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

จ.ด้านประโยชน์และคุณค่าจากการประเมินการจัดการศึกษาตามหลัก

ไตรสิกขา

๑.๗.๓ สรุปผลการศึกษา และตรวจสอบความถูกต้อง

๑.๗.๔ เขียนรายงานวิจัยแบบจาะโน และจัดทำเป็นรูปเล่มนำเสนอ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ได้เข้าใจหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

๑.๘.๒ ทำให้ได้เข้าใจการนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

^{๑๘} วิทย์ วิศทเวทย์, **ปรัชญาการศึกษาไทย ๒๔๑๑ - ๒๔๗๕**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

บทที่ ๒

หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ในบทนี้ผู้วิจัยได้วางกรอบการศึกษาเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนากับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ใน ๔ ประเด็นดังต่อไปนี้ (๑) หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) หลักการจัดการศึกษา (๓) การจัดการศึกษานอกระบบ (๔) การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้วางกรอบการศึกษาไว้ดังต่อไปนี้ (๑) ความหมายของไตรสิกขา (๒) ความสำคัญของไตรสิกขา (๓) หลักไตรสิกขา ดังจะได้อธิบายตามลำดับต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของไตรสิกขา

พระพุทธศาสนามีคำสอนหลายระดับ ทั้งระดับโลกียธรรมและโลกุตระธรรมที่ศาสนิกชนสามารถนำไปฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ เมื่อว่าโดยย่อแล้วหลักธรรมทั้งหมดสรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ไตรสิกขาเป็นหลักของการศึกษา หรือหลักของการพัฒนาตนในการดำเนินชีวิตที่ดีงามอย่างเป็นกระบวนการที่สมบูรณ์ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของพระพุทธศาสนา

ตามความหมายของคำว่า “ไตรสิกขา” นั้นสามารถแยกออกได้เป็น ๒ คำ คือคำว่า “ไตร” ซึ่งกับภาษาบาลีว่า “ติ” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Three” แปลว่า สาม และคำว่า “สิกขา” ตรงกับภาษาบาลีว่า “สิกขา” ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ศิกษา” แปลว่า การศึกษา ข้อควรศึกษา^๑

เมื่อนำมารวมกันจึงแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง อันเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา ฝึกหัด อบรมทางกาย วาจา ใจ และปัญญา หรือเรียกง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ใน

^๑ พระอัครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และศาสตราจารย์พิเศษ ดร. จำลอง สารพัดนึก, **พจนานุกรมบาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา ฉบับปรับปรุงใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๑.

พระไตรปิฎกนั้นได้แสดงถึงความสำคัญของไตรสิกขาว่า สิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เป็นสิ่งพระภิกษุทั้งหลายควรทำ

นอกจากนี้พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)ได้อธิบายไตรสิกขา^๒ ไว้ในหนังสือพุทธธรรม ตอนหนึ่งว่า ไตรสิกขาคือ สิกขา ๓ เป็นหลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเองพร้อมกันทั้ง ๓ ด้าน คือ ฝึกอบรม ความประพฤติ ฝึกอบรมจิต ฝึกอบรมปัญญา บางโอกาสเติมคำว่า อธิ ที่แปลว่า อย่างยิ่ง เข้าข้างหน้าเป็นคำว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขา หรือศีล สมาธิ ปัญญา^๓

สรุปความว่า เป็นหลักปฏิบัติทางศีล สมาธิ ปัญญา ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน คือ ศีล เป็นหลักการพัฒนาระดับความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม สมาธิ เป็นหลักการพัฒนาจิตใจให้มีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการคิดพิจารณาตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำการใด ๆ ปัญญา เป็นหลักการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ รู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น และสามารถแยกแยะวิเคราะห์สืบหาสาเหตุของสิ่งทั้งหลายได้ชัดเจน ไตรสิกขาก็เป็นกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการ

๒.๑.๒ ความสำคัญของไตรสิกขา

ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอความสำคัญของหลักคำสอนเรื่องไตรสิกขาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“...เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอริศีลสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทาน อธิจิตสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทาน อธิปัญญาสิกขา...”^๔

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบภิกษุผู้ไม่มีไตรสิกขาว่า “...เหมือนดังลาตามหลังฝูงโคคือ แม่ลา จะตามหลังฝูงโค แต่ก็ไม่มีอะไรเหมือนกับโค เปรียบเหมือนภิกษุผู้ไม่มีไตรสิกขา แม้จะอยู่ในหมู่ภิกษุก็ไม่มีภิกษุ...”^๕ สำหรับผู้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานั้น เรียกได้ว่า เป็นนักศึกษา เป็นนักปฏิบัติ เป็นนักปราชญ์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุผู้มีความเพียร มีความเข้มแข็ง มีปัญญา พังพินิจ มีสติ คຸ້ມครองอินทรีย์ครอบงำทุกทิศด้วยอัปปมาณสมาธิ ประพฤติอริศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขา.. ภิกษุเช่นนั้น บัณฑิต

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมฉบับเพิ่มเติมและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๖๐๓-๖๐๔.

^๓ พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาส ภิกขุ), *เอกสารกิจกรรมการเรียนการสอนจริยศึกษา*, สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ การประชุมปฏิบัติการ ณ สวนโมกขพลาราม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๒๔.

^๔ อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๓/๓๐๘-๓๐๙.

^๕ อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๓/๓๐๙.

กล่าวว่าเป็นนักศึกษา เป็นนักปฏิบัติ และมีความบริสุทธิ์ ภิภุเช่นนี้ บัณฑิตกล่าวว่าเป็นผู้ตรัสรู้ชอบ เป็นนักปราชญ์ เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติในโลก”^๖

ภิภุผู้มีคามเพียร มีความเข้มแข็ง เพ็งพินิจ มีสติ คุ่มครองอินทรีย์ ครอบงำทุกทิศ ด้วยอัปปมาณสมาธิ ประพตอิทธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เมื่อก่อนฉันใดภายหลังก็ฉันนั้น ภายหลังฉันใด เมื่อก่อนก็ฉันนั้น เบื้องต่ำฉันใด เบื้องบนก็ฉันนั้น เบื้องบนฉันใด เบื้องต่ำก็ฉันนั้น กลางวันฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น กลางคืนฉันใด กลางวันก็ฉันนั้น

ภิภุเช่นนั้น บัณฑิตกล่าวว่าเป็นนักศึกษา เป็นนักปฏิบัติ และมีความประพตอิทธิศีลสิกขา ภิภุเช่นนี้ บัณฑิตกล่าวว่าเป็นผู้ตรัสรู้ชอบ เป็นนักปราชญ์ เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติในโลก”^๗

เราอบรมมรรค คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อตรัสรู้ แล้วได้บรรลุความบริสุทธิ์ยอดเยี่ยม ณะมารผู้ทำซึ่งที่สุด เราขจัดเจ้าได้แล้ว”^๘

กล่าวโดยสรุป ไตรสิกขาก็คือ การอบรมกาย วาจา จิต และปัญญานั้นเอง ผู้ที่ปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาถือว่าเป็นผู้มีความประพตอิทธิศีลสิกขา คือ ไม่แปดเปื้อนตันด้วยมลทินทางกาย วาจา ใจ อันเป็นความไม่บริสุทธิ์ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งหากกล่าวตามความหมายนี้ การศึกษาตามหลักไตรสิกขาทางพระพุทธศาสนาก็คือการพัฒนาตนทางกาย วาจา ใจ ให้มีอิสระเหนือการถูกครอบงำด้วยอำนาจความยั่วชวนในรูปแบบต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดการล่วงละเมิด หรือเสียสภาวะปกติทางกาย วาจา ใจ ของตน ซึ่งในแต่ละด้านทางพฤติกรรมซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ด้านพฤติกรรม (ศีล) ส่วนสำคัญที่ควรเน้น คือ
 - ก. พฤติกรรมในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือโลกแห่งวัตถุ (กายภาวนา)
 - ข. พฤติกรรมในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและโลกแห่งชีวิต (ศีลภาวนา)
 - ค. พฤติกรรมในด้านอาชีวะ คือการทำมาหาเลี้ยงชีพ (ศีลภาวนาด้านสัมมาอาชีวะ)
๒. ด้านจิตใจ (สมาธิ) ซึ่งแยกออกได้ดังนี้ (สภาพจิตที่ดีทุกอย่าง มีสมาธิเป็นฐานที่ตั้ง)
 - ก. คุณภาพจิต
 - ข. สมรรถภาพจิต
 - ค. สุขภาพจิต
๓. ด้านปัญญา (ปัญญา)

^๖ อัง.ทฎก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๒๐.

^๗ อัง.ตฎก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๒๐.

^๘ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๓๗/๑๒๔.

ปัญหา ๒ ด้านที่สำคัญยิ่ง คือ ปัญหาที่เข้าถึงความจริงแห่งธรรมดาของธรรมชาติ และปัญหาที่สามารถใช้ความรู้ที่จัดตั้งวางระบบแบบแผนจัดดำเนินการให้ชีวิตและสังคมมนุษย์ได้ ประโยชน์สูงสุดจากความจริงนั้น^๙

ไตรสิกขานี้ สามารถจัดเข้าในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือ คำสอนอันเป็นหัวใจของ พระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง การไม่ทำความชั่วทุกอย่าง (ศีล)
๒. กุสะลัสสุปะสัมปะทา การทำความดีให้สมบูรณ์ (สมาธิ)
๓. สะจิตตะปะริโยทะปะนัง การอบรมจิตตนให้ผ่อนคลาย (ปัญญา)^{๑๐}

สรุปความว่าความสำคัญของไตรสิกขาเป็นหลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จ เป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา จึงจัดอยู่ใน มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมี ขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต

๒.๑.๓ หลักไตรสิกขา

หลักไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนานั้น แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ (๑) หลักศีลสิกขา (๒) หลักจิตตสิกขา (๓) หลักปัญญาสิกขา ผู้วิจัยจะได้อธิบายตามลำดับต่อไปนี้

ก.หลักศีลสิกขา

สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง หมายถึง การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้ความ สุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ ศีล จึงเป็นหัวใจหลักประการแรกแห่งพระพุทธศาสนา^{๑๑} สำหรับ ความหมายของคำว่า “สิกขา” หรือศึกษานั้น พระสารีบุตร ได้อธิบายไว้ในคฤหัสถ์กถาสนธิเทส คัมภีร์ มหานิเทศ และในสโตกาสริญาณนิเทศ คัมภีร์ปฏิสัมภิตามรรคไว้ว่า

“... เมื่อนึกถึง ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อทราบชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อเห็น ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อ พิจารณา ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อประคองความเพียร ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อตั้งสติ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อตั้งใจมั่นชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อรู้ ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าพึงศึกษา เมื่อละธรรมที่ควร

^๙ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๖๗-๖๘.

^{๑๐} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๙๐/๔๓.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก. ๒๕๓๙), หน้า ๓๗.

ละ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าศึกษา คือ ประพฤติเอื้อเพื่อ โดยชอบ สมาทานประพฤติ..”^{๑๒}

การฝึกอบรมศีลนั้น มุ่งเน้นที่การสำรวจเพื่อความบริสุทธิ์ในการกระทำเป็นเกราะกั้นกิเลสทั้งหลาย ที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อน และการเบียดเบียน ดังที่แสดงในมาติกา คัมภีร์ปฏิสัมพันธ์ามรรคว่า “เนกขัมมะ ชื่อว่า สีลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่ากั้นกามฉันทะ...ความสำรวม ชื่อว่า อธิศีลสิกขา...อพยาบาล ชื่อว่า สีลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่ากั้นพยาบาล...อรหัตตมรรค ชื่อว่า สีลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่ากั้นกิเลสทั้งปวง”^{๑๓}

สาระของศีลสิกขา คือ การมีเจตนาไม่คิดล่วงละเมิดเป็นการดำรงตนอยู่ด้วยดีมีชีวิตที่เกื้อกูลต่อเพื่อนมนุษย์ สรรพสัตว์ และสิ่งแวดล้อม โดยในนี้ ศีลมีค่าที่เป็นไวพจน์กัน คือ วินัย จริย จรรยา จริยธรรม และสันติ ซึ่งศีลแปลว่า ความประพฤติทางกาย และวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกาย วาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายเรื่องศีล สรุปความได้ว่า ศีล ตามพหุชนะ แปลว่า ความปกติ หรือปกติภาวะตามธรรมดา แต่โดยอรรถเล็งถึงข้อปฏิบัติที่กระทำแล้วทำให้เกิดความปกติ ซึ่งโดยความหมาย คำว่า ศีล หมายถึง ระเบียบที่ได้บัญญัติขึ้นสำหรับประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดภาวะปกติขึ้นที่กาย วาจา ...หรือกล่าวให้กระชับว่า ศีลเป็นกฎของธรรมชาติ เกี่ยวกับความปกติสุขทางวัตถุหรือทางกายของบุคคลและสังคม^{๑๔}

ศีล เป็นหัวใจหลักประการสำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องของการฝึกพฤติกรรมของคน โดยอาศัยวินัยเป็นเครื่องมือในการฝึก และเนื่องจากวินัยเป็นตัวจัดการเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา ด้วยการจัดระเบียบความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เหมาะสมกับการพัฒนา และพร้อมที่จะรับโอกาสในการพัฒนา วินัยจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาชีวิต เมื่อบุคคลได้รับการฝึกจนเกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดีตามวินัยนั้นแล้ว ศีลก็จะตามมา^{๑๕}

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า ศีล เป็นเรื่องการฝึกพฤติกรรม เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศีล คือ วินัย เยาวชนควรได้รับการปลูกฝังอบรมให้อยู่ในหลักศีล ๕ ให้ตระหนักในคุณค่าของศีล ๕ อย่างชัดเจน เน้นการไม่เบียดเบียนกันทางสังคม ด้วยการมีพฤติกรรมที่ไม่ละเมิดต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ทำร้ายชีวิต ร่างกาย ไม่ลักขโมย ไม่แย่งของรักของหวงของผู้ใด ไม่ใช่วาจาประทุษร้าย สร้างความมีสติสัมปชัญญะ โดยให้เห็นโทษภัยของการดื่มสุรา เสพของมีนเมารวมถึงสิ่งเสพติดทุกชนิดอันจะมีผลกระทบต่อชีวิตและสังคมของตน นอกจากการปลูกฝังการไม่เบียดเบียนกันทางสังคมด้วยความมี

^{๑๒} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖.

^{๑๓} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๗.

^{๑๔} พุทธทาสภิกขุ, หลักปฏิบัติเกี่ยวกับทาน ศีล สมาธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๒๑๑-๒๑๕.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๐๔.

จิตสำนึกและรับผิดชอบแล้ว ยังต้องพัฒนาเยาวชนในเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคม ในลักษณะเกื้อกูลสร้างสรรค์ และสงบสุขให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนอีกด้วย

อย่างไรก็ดี การพัฒนาระดับศีลสิกขา จะต้องตั้งเป้าหมายที่ชัดเจนในการที่จะสร้างพฤติกรรม ความเคยชินที่พึงามให้สะสมในตัวเอง เมื่อสะสมและปฏิบัติติดต่อกันไป ก็จะส่งผลไปที่จิตใจ ให้เกิดความยินดีพอใจและยึดถือ เวลาปฏิบัติจะเกิดแรงเสริมให้มีฉันทะที่จะปฏิบัติพฤติกรรมอย่างนั้นอีก

ข.หลักจิตตสิกขา

สิกขา คือจิตอันยัง หมายถึง ข้อปฏิบัติฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เสริมสร้างคุณภาพจิต และรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนการสมาธิ^{๑๖} ดังคำอธิบายในคัมภีร์ภูฏกสูตร นิเทศคัมภีร์มหาหนิทเทศว่า

“อริจิตตสิกขา เป็นอย่างไร คือ พระภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สัจจจากามและอกุศลทั้งหลายบรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุข อันเกิดจากความวิเวกอยู่ เพราะวิตก วิจารณ์ สงบระงับไปแล้ว บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก วิจารณ์มีปิติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอรหิยะทั้งหลายสรรเสริญว่าผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เพราะละสุขละทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุตตตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริบูรณ์ เพราะอุเบกขาอยู่นี้ชื่อว่า อริจิตตสิกขา”^{๑๗}

โดยการฝึกอบรมจิตนั้น มุ่งเน้นที่ความตั้งมั่นแห่งจิต การทำใจให้สงบแน่วแน่เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นกลาง ปราศจากอคติ ดังที่แสดงในมาติกากถา คัมภีร์ปฏิสัมภิตามรรคว่า “ชื่อว่าจิตวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ฟุ้งซ่าน... ความไม่ฟุ้งซ่านชื่อว่า อริจิตตสิกขา”^{๑๘}

จิตตสิกขา เป็นหลักที่ว่าด้วยเรื่องของ การฝึกในด้านจิตใจหรือระดับจิตใจ การพัฒนาเยาวชนโดยใช้หลักของสมาธิเป็นไปในเรื่องของการพัฒนาคุณลักษณะต่างๆ ทางจิตให้สมบูรณ์ด้วยการพัฒนาจิตนั้น จะพัฒนาให้มีคุณลักษณะ ๓ ด้าน คือ

๑. คุณภาพจิต คือ ประกอบด้วยคุณธรรม เป็นความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเคารพนบถนอบความอ่อนน้อมถ่อมตน ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ความมีน้ำใจ ความกตัญญูกตเวทิต

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๐๔.

^{๑๗} ชุ.ม. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

^{๑๘} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

๒. สมรรถภาพของจิต คือ การมีจิตใจ เข้มแข็ง มีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน ไม่ย่อท้อ มีความรับผิดชอบ มีความแน่วแน่มั่นคง มีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียน มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น

๓. สุขภาพจิต คือ การมีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน มีความสดชื่นผ่องใส มีความพอใจมีความสุข อิ่มเอมใจ เป็นต้น^{๑๙}

การพัฒนาโดยใช้หลักของจิตตสิกขา ก็คือเป็นการฝึกให้มีสติเท่าทันอารมณ์และความคิด อันเป็นคุณลักษณะของความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) เป็นคำย่อของ Emotional Quotient ในทางจิตวิทยานั้นเอง ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องจิตตสิกขากับความฉลาดทางอารมณ์ ไว้ว่า

ปัจจุบันคนไทยกำลังตื่นตัวไปด้วยเรื่องอีคิว ซึ่งก็คือว่าตามอย่างชาวตะวันตก ที่พากันทั่วโลกติดอยู่กับไอคิว มาหลายทศวรรษมองลึกลงไปก็คือ ความก้าวหน้าของความคิดแบบแยกส่วน เพราะในอดีตคนทางตะวันตกอยู่กับ Moral หรือ Ethic ของศาสนาต่อมาวิทยาศาสตร์เจริญ ศาสนาเสื่อมอิทธิพล คนก็หันมาเน้นเรื่องปัญญาในด้านความคิดทางเหตุผล จึงชื่นชมกับ Intelligence ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญในการสร้างความก้าวหน้าและความสำเร็จของยุคสมัยนั้น แต่เวลานี้คนซักจะผิดหวังหรือซักจะเบื่อหรือล้ากับการหาความสำเร็จในการทำงานหนัก เปลี่ยนมาเน้นเรื่องความสุขและความสำเร็จเชิงสังคมและธุรกิจ ก็ก้าวมาเห็นความสำคัญของสภาพจิต หรืออารมณ์ ซึ่งก็คือเฉียดระบบศีล สมาธิ ปัญญา เข้ามา^{๒๐}

ค. หลักปัญญาสิกขา

สิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง หมายถึง การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์^{๒๑} อธิปัญญาสิกขา เป็นการอบรมปัญญาโดยมุ่งเน้นที่การรู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เพื่อให้เกิดความเห็นที่บริสุทธิ์ จึงสามารถทำลายกิเลสได้ ดังที่แสดงในมาติกาภาคาถา คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า “ ชื่อว่าทิวฐิวสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเห็น... ความเห็นชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา ”^{๒๒} นอกจากกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น หลักพระพุทธศาสนาได้อธิบายถึงปัญญาที่เกิดขึ้นจากการศึกษา การเรียนรู้ฝึกหัดอบรม ได้แก่ ปัญญา ๓ ประเภท คือ

^{๑๙} เพ็ญรุ่ง ปานใหม่, ไตรสิกขารากแก้วแห่งคุณค่าในยุคปฏิรูปการศึกษา”, สีมารจารย์, ๒๕๔๔ (พฤศจิกายน-มีนาคม) : หน้า ๒๗.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาแบบองค์รวมของเด็กไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๖๔.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับเพิ่มเติมและขยายความ, หน้า ๖๐๔.

^{๒๒} ชู.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๓๐๖-๓๐๗.

๑. จินตามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผล ปัญญาที่บุคคลได้มา โดยไม่ต้องเรียนรู้จากผู้อื่นโดยตรง เป็นปัญญาที่เกิดจากกรรมที่เป็นเหตุให้เกิดของแต่ละบุคคลคือ การคิด หรือปัญญาที่ตรงกับความเป็นจริง เป็นความรู้หรือปัญญาที่เกี่ยวกับหน้าที่การงาน หรือเกี่ยวกับ ศาสตร์ต่างๆ ในทางโลก

๒. สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการสดับรับฟังหรือเล่าเรียน หรือศึกษาจากบุคคลที่ น่าเชื่อถือได้ ตลอดจนการศึกษาเล่าเรียนจากโรงเรียนสถาบันต่างๆ

๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฝึกหัดอบรมโดยตรง โดยอาศัยครูบาอาจารย์ที่ ทรงคุณวุฒิ มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาการนั้นๆ โดยตรง^{๒๓}

ในกระบวนการพัฒนาปัญญา พระพุทธศาสนายึดหลักของการสร้างศรัทธาคู่กับปัญญา ซึ่งตรงกับหลักสากลที่เน้นแรงจูงใจใฝ่รู้^{๒๔} ปัจจัยที่มาประกอบรวมเพื่อการพัฒนาเป็นไปอย่างถูกต้อง และได้ผลดี เรียกว่า ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประเภท คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ กับ ปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ

ก) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ แปลว่า เสียงจากที่อื่น หรือ การกระตุ้นชักจูง จากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ คำบอกเล่า คำชี้แจง อธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้ เลียนแบบจากแหล่งต่างๆหรือ อิทธิจากภายนอก เช่น พ่อแม่ ญาติใกล้ชิด ครู อาจารย์ เพื่อน สื่อมวลชน สถาบันศาสนา เป็นต้น ในที่นี้หมายถึง เฉพาะคำแนะนำไปในทางที่ถูกต้องดีงามสามารถ ช่วยนำไปสู่โยนิโสมนสิการ เรียกว่าปัจจัยทางสังคัม มีคำเรียกเฉพาะว่ากัลยาณมิตร

ข) ปัจจัยภายใน คือ โยนิโสมนสิการ ได้แก่ การพิจารณาโดยแยกคาย เป็นการพิจารณา เพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาสาเหตุไปตามลำดับต้นเหตุ รู้จักแยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็น ตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุ รู้จักตริตรอง ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้ เกิดอวิชาและตัณหาที่เป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ เป็นการรู้จักคิด อีกทั้งคิดถูกวิธี เรียกว่า ปัจจัย ภายในตัวบุคคลหรือเรียกตามองค์ธรรมที่ใช้กันว่าวิธีการแห่งปัญญา^{๒๕} ซึ่งคนที่รู้จักใช้โยนิโสมนสิการ ขึ้นมาได้ด้วยตนเองนั้นหาได้ยากยิ่ง จึงต้องอาศัยจากปัจจัยภายนอก คือ ปรโตโฆสะ ที่เป็น กัลยาณมิตร เพื่อให้โยนิโสมนสิการเกิดขึ้นในตัวเองของผู้ที่ฝึกอบรม

^{๒๓} บุญมี แท่นแก้ว, **พุทธปรัชญาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๒.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ความคิดแหล่งสำคัญของการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มุลนิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๔๕.

ดังนั้น ผู้มีปัญญา คือผู้กระทำการใดๆ ด้วยความรู้ ความเข้าใจถึงกฎเกณฑ์ และความมุ่งหมายในเรื่องที่ทำ มองเห็นเหตุผล ผลดีผลเสีย พร้อมทั้งหาหนทางแก้ไขปรับปรุงองค์ประกอบทั้งสามด้านของไตรสิกขาที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะชีวิตมนุษย์เราเป็นองค์รวมของพฤติกรรม จิตและปัญญา ที่ไม่สามารถแยกออกเป็นส่วนๆ ต้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและจะต้องพัฒนาไปพร้อมกัน^{๒๖}

ตามที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนา สามารถนำมาใช้ในการพัฒนามนุษย์ให้เกิดสติปัญญาอย่างแท้จริงและถูกต้อง ปัญญาเป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง โดยแนวคิดนี้ ควรได้รับการอบรมสั่งสอนในทางที่ถูกที่ควร ในเรื่องความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ การรู้จักความคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย ไตรตรอง รู้จักแก้ปัญหา รู้จักดำเนินการต่างๆ อย่างมีเหตุผลรู้จักคิดการต่างๆ อย่างสร้างสรรค์

๒.๒ หลักการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการที่มีองค์ประกอบหลายประการ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนาในการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ การจัดการศึกษาจึงเป็นความจำเป็นที่ทุกประเทศต้องดำเนินการ เพื่อยกระดับคุณภาพประชากรและเพิ่มขีดความสามารถของประเทศในการแข่งขันระหว่างประเทศ

๒.๒.๑ ความหมายของการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายชัดเจน คือการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม ค่านิยม ความคิด การประพฤติปฏิบัติ ฯลฯ โดยคาดหวังว่า คนที่มีคุณภาพนี้จะทำให้สังคมมีความมั่นคง สงบสุข เจริญก้าวหน้าทันโลก แข่งขันกับสังคมอื่นในเวทีระหว่างประเทศได้ คนในสังคมมีความสุข มีความสามารถประกอบอาชีพการงานอย่างมีประสิทธิภาพ และอยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์การจัดการศึกษามีหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาในสถานศึกษา นอกสถานศึกษา ตามอัธยาศัย ย่อมขึ้นกับความเหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกันไปเนื่องจากการจัดการศึกษาเป็นกระบวนการที่เป็นระบบ

ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงจำเป็นต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกาและวิธีการดำเนินการ มีทรัพยากรต่างๆ

^{๒๖} ดิเรก ศรีธรรณพงษ์, “ไตรสิกขาหลักนำพัฒนาหลักสูตร พัฒนามหาวิทยาลัย และเศรษฐกิจพอเพียง” ดวงแก้ว, ปีที่ ๑๒, (พฤศจิกายน-มีนาคม ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๘.

สนับสนุน และต้องมีกระบวนการประเมินผลการจัดการศึกษาที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้ด้วยทั้งนี้ ผลผลิตของการจัดการศึกษาได้แก่ผู้ที่ได้รับการศึกษา ส่วนผลลัพธ์หรือผลสะท้อนสุดท้ายคือการมีพลเมืองที่มีคุณภาพ และสังคมมีสภาพที่พึงประสงค์

๒.๒.๒ ความจำเป็นในการจัดการศึกษา

การศึกษาเป็นเรื่องที่ต้องมีการจัดการ ไม่ใช่เรื่องที่จะให้ผู้ได้รับไปทำโดยไม่มีเป้าหมาย ไม่มีมาตรฐาน ไม่ได้คุณภาพ เพราะยอมทำให้การศึกษาไม่มีทิศทาง ไม่เป็นระบบ ไม่คุ้มค่า และหากจัดผิดพลาดก็ยากที่จะแก้ไข เพราะกระบวนการศึกษา เช่น ค่านิยมต่างๆ ได้ซึมซับเข้าไปในใจของผู้เรียน เสียแล้วการจัดการศึกษาเป็นเรื่องของการลงทุนที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ละคน และเป็นการลงทุนเพื่อการอยู่รอดและพัฒนาของสังคม ทั้งนี้ เพราะการศึกษาส่งผลกระทบต่อและมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม วิทยาการและเทคโนโลยีที่จำเป็นในการทำงานและการใช้ชีวิต ยิ่งการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ในโลกเป็นไปอย่างรวดเร็วอันเป็นผลจากพัฒนาการทางเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีด้านการสื่อสารใหม่ๆ พัฒนาการเหล่านี้ย่อมทำทลายต่อการจัดการศึกษา เพราะได้เปิดโอกาสและให้ช่องทางการเรียนรู้แก่บุคคลจำนวนมาก โดยให้รับรู้มากขึ้นและมีเส้นขีดคั่นด้านระยะทางน้อยลงกว่าเดิมมาก การจัดการศึกษาจึงเป็นเรื่องจำเป็น เพราะต้องการทรัพยากร (คน เงิน วัสดุอุปกรณ์เทคโนโลยี) สนับสนุนจำนวนมาก ต้องมุ่งไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ร่วมกันของสังคม ต้องนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของมนุษย์อย่างแท้จริง ในแง่ นี้ การจัดการศึกษาจึงต้องมีการกำหนดเพื่อประกันว่ามนุษย์ได้รับการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ ตรงตามเป้าประสงค์ร่วมกัน รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพการจัดการศึกษายังมีความจำเป็น เพราะต้องการคนที่ได้รับการฝึกฝนเฉพาะด้าน ที่มีความรู้ ความเข้าใจ ความชำนาญมาดูแลรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นการรับผิดชอบด้านการสอน การบริหาร หรือการสนับสนุน ตัวอย่าง เช่น ครูที่ดีต้องได้รับการศึกษาอบรมมาอย่างดี มีความรู้ความชำนาญ และมีคุณลักษณะเหมาะสมกับการเป็นครู การเป็นครูจึงเป็นที่ยอมรับว่าเป็นวิชาชีพชั้นสูงเนื่องจากสังคมเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การจัดการศึกษาจำต้องได้รับการปรับเปลี่ยนพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เหมาะสมกับความจำเป็นของแต่ละยุคสมัย การจัดการศึกษาที่อยู่กับที่ย่อมหมายถึงความล้าสมัย ไม่เหมาะสม ไม่คุ้มค่าประโยชน์

ปัจจุบัน โลกก้าวเข้าสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ หรือเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่าเศรษฐกิจฐานความรู้ความรู้จึงเป็นเครื่องมือจำเป็นที่ขาดไม่ได้ ในสังคมสมัยใหม่นี้ความรู้ที่ทันสมัยที่เหมาะสมกับสภาพการณ์จะช่วยแก้ปัญหาได้ และนำไปสู่การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นพลังสำคัญสำหรับการอยู่รอดและการพัฒนา ทั้งสำหรับบุคคลแต่ละคนและสำหรับสังคมประเทศชาติโดยรวม

นักวิชาการได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ดังนี้

สมาน อัครภูมิและคณะ กล่าวว่า การจัดการศึกษาที่สนองต่อความต้องการจำเป็นของผู้เรียน ต้องมีการจัดการการเรียนรู้ ควรตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังนั้นประสบการณ์

เดิม จุดอ่อน จุดแข็ง ของผู้เรียนแต่ละคนจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการเรียนรู้ของผู้เรียน แต่ก็ได้หมายความว่าโรงเรียนต้องจัดหลักสูตรให้กับผู้เรียนเป็นรายบุคคลโรงเรียนควรใช้ประสบการณ์ เดิมของผู้เรียนเป็นฐานะในการพัฒนาผู้เรียน ให้เขาได้พัฒนาสูงสุดตามศักยภาพของเขาเอง^{๒๗}

กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวว่า การจัดการศึกษาที่สนองต่อความต้องการจำเป็นของผู้เรียนต้องมีการจัดเนื้อหาสาระต้องสอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดของผู้เรียนให้มีการเรียนรู้จากประสบการณ์ ฝึกนิสัยรักการอ่านจัดให้มีการฝึกทักษะกระบวนการและการจัดการมีการผสมผสานเนื้อหาสาระด้านต่าง ๆ อย่างสมดุลจัดการส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และรอบรู้ จัดให้มีการเรียนรู้ได้ตลอดเวลาทุกสถานที่และให้ชุมชนมีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้^{๒๘}

พรพรรช สิริภูวตล กล่าวว่า การจัดการเรียนการสอนที่สนองต่อความต้องการจำเป็นของผู้เรียน ต้องมีการวางแผนการจัดการศึกษา จัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ โดยคำนึงถึงความสนใจ ความถนัด ศักยภาพและความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน พัฒนาผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง โดยมีครูเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน ช่วยอำนวยความสะดวกและชี้แนะเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพที่สุด^{๒๙}

ทิศนา แคมมณี กล่าวว่า การจัดการศึกษาที่สนองต่อความต้องการจำเป็นของผู้เรียนนั้น ครูต้องคำนึงถึงประเด็นต่าง ๆ ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนคือ ความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน การเน้นความต้องการของผู้เรียน การจัดกิจกรรมให้น่าสนใจ ไม่ทำให้ผู้เรียนรู้สึกเบื่อหน่าย ความมีเตตา กรุณาต่อผู้เรียน การทำท่ายให้ผู้เรียนอยากรู้ การตระหนักถึงเวลาที่เหมาะสมที่ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ การสร้างบรรยากาศหรือสถานการณ์ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง การสนับสนุนและการส่งเสริมการเรียนรู้ การมีจุดมุ่งหมายของการสอนความเข้าใจผู้เรียน ภูมิหลังของผู้เรียน การไม่ยึดวิธีการใดวิธีการหนึ่งเท่านั้น การเรียนการสอนที่ดีเป็นพลวัต กล่าวคือ มีเนื้อหาสาระ เทคนิค การสอนสิ่งที่ไม่ไกลตัวผู้เรียน และเป็นสิ่งที่ผู้เรียนสนใจ มีการวางแผนการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ^{๓๐}

^{๒๗} สมาน อัสวภูมิ และคณะ, เอกสารประกอบการนิเทศการศึกษาแนวคิด และแนวปฏิบัติของโรงเรียนในการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง, (อุบลราชธานี : หน่วยศึกษานิเทศก์เขตการศึกษา ๑๐, ๒๕๓๙), หน้า ๖๔ - ๖๕.

^{๒๘} กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒

^{๒๙} พรพรรช สิริภูวตล, “ปัญหาการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนนำร่องสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๔.”วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒

^{๓๐} ทิศนา แคมมณี, การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โมเดลชิป, (นครสวรรค์ : สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอลาดยาว, ๒๕๔๓), หน้า ๕-๗.

ปัญญา แก้วกีรและสุภัทร พันธุ์พัฒนากุล กล่าวว่า การจัดการศึกษาที่สนองความต้องการจำเป็นของผู้เรียน สถานศึกษาต้องพิจารณาจัดหลักสูตร และจัดทำสาระการเรียนรู้ให้สอดคล้องและสนองความต้องการของผู้เรียน หรือชุมชน ที่มีความแตกต่างกัน ส่วนเสริมสนับสนุนให้ครู/อาจารย์จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และสรุปองค์ความรู้ด้วยตนเอง โดยมีการศึกษาผู้เรียนเป็นรายบุคคล เพื่อความเป็นข้อมูลในการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียน^{๓๑}

สรุปความว่า การจัดการศึกษาที่สนองต่อความต้องการจำเป็นของผู้เรียน สถานศึกษาต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการสร้างประสบการณ์และสิ่งต่าง ๆ ให้มีความหมายต่อตนเอง จากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยใช้กระบวนการคิดและแสวงหาความรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติจริง ให้ผู้เรียนค้นพบความรู้และประสบการณ์ด้วยตนเอง ครูเป็นผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้จัดโอกาส จัดบรรยากาศสิ่งแวดล้อมและแหล่งวิทยาการ ให้เอื้อต่อการเรียนรู้สร้างแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้ ส่วนขอบเขตเนื้อหาของการเรียนรู้โดยการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง คือ การฝึกทักษะกระบวนการคิด วิเคราะห์ การสร้างแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้ใฝ่ใฝ่เรียน จำทำให้ผู้เรียนค้นพบความต้องการของตนเอง และเกิดความถนัดความชอบและประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้ภายหลัง

๒.๒.๓ วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา

ในขณะที่การจัดการศึกษามุ่งเป้าหมายระยะยาวสำหรับการพัฒนาของแต่ละบุคคล และการพัฒนาสังคม แต่การจัดการศึกษาโดยทั่วไปย่อมมีวัตถุประสงค์ที่มุ่งบรรลุหลายประการ ได้แก่

(๑) ให้บริการทางการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ โดยถ่ายทอดหรือปลูกฝังเนื้อหาความรู้ความเข้าใจที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้ได้รับการศึกษาวางตัวได้เหมาะสมในสังคม และมีความสามารถประกอบอาชีพตามความถนัด ความสนใจ หรือตามโอกาสของแต่ละคนได้ สถานศึกษาส่วนใหญ่ที่เรียกว่า โรงเรียน มหาวิทยาลัย ศูนย์การเรียนรู้ สถานศึกษาปฐมวัย ทำหน้าที่เป็นผู้ให้บริการทางการศึกษา

(๒) เตรียมเด็กก่อนวัยเรียนให้มีความพร้อมในการเรียนรู้ และจัดให้เด็กในวัยเรียนได้รับการศึกษาเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองต่อเนื่อง โดยส่งเสริมเกื้อหนุนให้เด็กก่อนวัยเรียนขั้นพื้นฐานได้มีพัฒนาการทั้งทางร่างกาย เขียวชาญปัญญา ความสนใจ ที่เหมาะสม มีความพร้อมในการศึกษาระดับสูงขึ้นไป การจัดการส่วนนี้ โดยทั่วไปเป็นความร่วมมือระหว่างพ่อแม่ผู้ปกครอง สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นต้น ส่วนเด็กในวัยเรียนทุกระดับจะได้รับการศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการเตรียมตัวระดับพื้นฐาน และเพื่อมีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพการทำงานต่อไป

^{๓๑} ปัญญา แก้วกีรและสุภัทร พันธุ์พัฒนากุล, หน้า ๔๑.

(๓) ให้โอกาสทางการศึกษา โดยเข้าถึงผู้รับบริการที่ไม่สามารถเข้ารับการศึกษิตตามปกติที่มีอยู่หลากหลาย การจัดการศึกษาลักษณะนี้มุ่งไปที่ผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีฐานะยากจน ผู้ที่พลาดโอกาสได้รับการศึกษาในบางช่วงของชีวิต ผู้ที่มีปัญหาทางร่างกาย จิตใจ หรือสติปัญญา การจัดการศึกษาเช่นนี้มักดำเนินการโดยสถานศึกษาเฉพาะด้าน เช่น โรงเรียนสอนคนตาบอด โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์หรือโดยวิธีการอื่นนอกระบบและตามอัธยาศัย เช่น ศูนย์การเรียนรู้การศึกษาในระบบทางไกล เป็นต้น

(๔) ตอบสนองความต้องการทางการศึกษาระดับสูงในเชิงคุณภาพ วัตถุประสงค์นี้มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสได้พัฒนาความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพซึ่งอาจดำเนินการโดยสถาบันอุดมศึกษาที่เน้นการวิเคราะห์วิจัยระดับสูง มุ่งคิดค้นเนื้อหาสาระที่แปลกใหม่จากเดิม นอกจากนี้ยังรวมถึงการฝึกอบรมเฉพาะทาง เช่น ด้านการเกษตร การอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์สุขภาพ เป็นต้น มักดำเนินการในรูปแบบการประชุมสัมมนา การฝึกอบรม การดูงาน การฝึกปฏิบัติเฉพาะ ฯลฯ

(๕) พัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลให้เต็มตามความสามารถ และตอบสนองวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาข้อนี้เน้นการพัฒนามนุษย์ในลักษณะบูรณาการคือให้มีความสมบูรณ์ครบถ้วนทุกด้าน ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา คุณธรรม ความคิด ความสำนึก ความรับผิดชอบ ฯลฯซึ่งตามปกติควรเป็นหน้าที่ของสถานศึกษา แต่หากสถานศึกษาไม่สามารถดูแลให้ครบถ้วนได้ ก็ต้องจัดส่วนเสริมเติมในลักษณะการฝึกอบรมเฉพาะ การแทรกในกิจกรรมการเรียนการสอนปกติ หรือการใช้สื่อต่างๆช่วยเสริม วัตถุประสงค์ส่วนนี้ยังรวมไปถึงการพัฒนาทักษะและคุณภาพของผู้ที่ทำงานแล้วหรือผู้ที่ผ่านการศึกษาตามกระบวนการปกติ ให้สามารถติดตามความรู้ใหม่ๆและวิทยาการที่มีการเปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่องวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นตัววัดความสามารถในการจัดการของผู้บริหาร จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่ผู้บริหารต้องกำหนดเกณฑ์จากวัตถุประสงค์ที่ระบุ และผู้บริหารก็ต้องได้รับการประเมินจากเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ที่กำหนดด้วย^{๓๒}

สรุปความว่า วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา คือ ให้บริการทางการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ เตรียมเด็กก่อนวัยเรียนให้มีความพร้อมในการเรียนรู้ และจัดให้เด็กในวัยเรียนได้รับการศึกษาเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองต่อเนื่อง โดยส่งเสริมเกื้อหนุนให้เด็กก่อนวัยเรียนขั้นพื้นฐานได้มีพัฒนาการทั้งทางร่างกาย เขาวนปัญญา ความสนใจ ที่เหมาะสม โดยให้โอกาสทางการศึกษา เพื่อตอบสนองความต้องการทางการศึกษาระดับสูงใน

^{๓๒} <http://www.moe.go.th/wijai/principle%20edu.htm> , ศาสตราจารย์ ดร.ปรัชญา เวสารัชช, [ออนไลน์], เข้าถึงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

เชิงคุณภาพ เพื่อพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลให้เต็มตามความสามารถ และตอบสนองวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาจึงเน้นการพัฒนามนุษย์ในลักษณะบูรณาการ

๒.๒.๔ เป้าหมายของการจัดการศึกษา

เป้าหมายของการจัดการศึกษาอาจแบ่งเป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

(๑) เด็กก่อนวัยเรียน เมื่อทารกคลอดออกจากครรภ์ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ปู่ย่าตายาย ญาติ หรือคนเลี้ยงดูเป็นกลุ่มบุคคลเริ่มแรกที่ทำหน้าที่ดูแลเลี้ยงดู และขณะเดียวกันก็ให้การศึกษาอบรมด้วยการให้การศึกษาลักษณะนี้ โดยทั่วไปยังไม่เป็นระบบ แต่เป็นธรรมชาติ จึงยังไม่ถือว่าเป็นการจัดการศึกษาเมื่อทารกเติบโตขึ้นพอช่วยตนเองได้แล้ว พ่อแม่ซึ่งต้องมีภาระประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงลูก ไม่อาจดูแลบุตรได้ ก็ปล่อยให้ผู้อยู่ในการดูแลของบุคคลอื่น เช่น บุคคลในกลุ่มเครือญาติ หรือมีขณะนั้นก็ต้องจ้างคนดูแลทางเลือกอีกประการหนึ่งคือการส่งบุตรหลานเข้ารับการอบรมศึกษาในศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์รับเลี้ยงเด็กหรือศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งถือเป็นสถานศึกษาเบื้องต้นที่มีการจัดการศึกษา โดยมีผู้ดูแลที่ได้รับการศึกษาอบรมมาพอสมควรเป็นผู้ดูแลเมื่ออายุถึงวัยประมาณสามขวบ สถานศึกษาสำหรับเด็กกลุ่มนี้มีการจัดการศึกษาที่เป็นระบบและมีรูปแบบมากขึ้น ซึ่งการจัดกิจกรรมสำหรับเด็กวัยนี้เป็นการจัดกิจกรรมในลักษณะการเตรียมความพร้อมเพื่อส่งเสริมพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ได้แก่ กิจกรรมการเคลื่อนไหวตามจังหวะ กิจกรรมสร้างสรรค์ กิจกรรมกลางแจ้ง กิจกรรมเสริมประสบการณ์ กิจกรรมเกมการศึกษา เป็นต้น

(๒) บุคคลในวัยเรียน ผู้ที่อยู่ในวัยเรียนโดยทั่วไปหมายถึง ผู้ซึ่งรัฐกำหนดให้ผู้ปกครองต้องนำไปเข้าเรียน คืออยู่ในข่ายการศึกษาภาคบังคับ โดยแต่ละประเทศกำหนดอายุไว้แตกต่างกันไปตามที่เห็นว่าเหมาะสมสำหรับประเทศไทยกำหนดให้การศึกษาในระดับประถมถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่สาม เป็นการศึกษาภาคบังคับและหากผู้ปกครองมีความพร้อมก็ส่งเสียให้บุตรหลานของตนได้เรียนต่อสูงขึ้นไปอีกตามกำลังความสามารถระดับการศึกษาของกลุ่มเป้าหมายเหล่านี้อาจแบ่งได้หลายระดับ ได้แก่

๒.๑ การศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยทั่วไป เป็นการจัดการศึกษาสำหรับบุคคลในวัยเรียนในระบบการเรียนในโรงเรียน ในครอบครัว หรือในสถานศึกษารูปแบบอื่น ในประเทศไทย การศึกษาขั้นพื้นฐานไล่เรียงกันไปตั้งแต่ระดับประถมศึกษา (ชั้นประถมปีที่หนึ่งถึงชั้นประถมปีที่หก) ไปจนจบชั้นมัธยมศึกษา (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่งถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่หก) การศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นมักใช้เวลาประมาณสิบสองปีเป็นส่วนใหญ่ ในช่วงปลายของการศึกษาระดับนี้ เยาวชนที่สนใจศึกษาสายอาชีพ แทนที่จะศึกษาสายสามัญ ก็อาจเลือกเข้าเรียนในสถานศึกษาสายอาชีพ ซึ่งได้แก่ โรงเรียนอาชีวศึกษา ระดับต้นต่างๆ ได้ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

๒.๒ การศึกษาระดับอุดมศึกษา เมื่อสำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้เรียนที่มุ่งศึกษาต่อก็อาจเข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา (ซึ่งรวมสถาบันอุดมศึกษาสายอาชีพต่ำกว่าปริญญาด้วย) ในกรณีนี้

ศึกษาระดับปริญญาที่อาจศึกษาต่อเนื่องไปตั้งแต่ระดับปริญญาตรี โท เอก หรือศึกษาเฉพาะด้าน หลังจากสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี โท เอก

๒.๓ ผู้ด้อยโอกาส หรือบุคคลลักษณะพิเศษ กลุ่มเป้าหมายนี้เป็นคนกลุ่มพิเศษที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากบุคคลปกติทั่วไป สิ่งที่ทำให้แตกต่างกันนี้อาจเกิดจากฐานะทางเศรษฐกิจ คือคนจนที่ด้อยโอกาสในการเล่าเรียนตามปกติ เช่น เด็กที่ผู้ปกครองไม่ส่งเสริมให้ศึกษาเล่าเรียน เด็กไร้ผู้อุปการะ หรือความแตกต่างอาจเกิดจากลักษณะทางร่างกายจิตใจและสมอง เช่น เด็กพิการ เด็กปัญญาอ่อน เด็กที่มีปัญหาทางจิตใจและอารมณ์ เด็กอัจฉริยะ เป็นต้น ผู้ด้อยโอกาสหรือบุคคลลักษณะพิเศษเฉพาะเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษเพื่อให้มีโอกาสได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ เช่นเดียวกับเด็กอื่น แต่การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายนี้จำเป็นต้องจัดให้ตามรูปแบบที่เหมาะสมกับลักษณะและความจำเป็นสำหรับกลุ่มด้วย โดยอาจต้องมีครูที่ได้รับการอบรมมาเป็นการเฉพาะ ในกรณีที่ผู้ด้อยโอกาสร่วมเรียนในชั้นเรียนปกติ ครูจำเป็นต้องให้ความสนใจผู้เรียนกลุ่มนี้เป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องใช้ความอดทน ความเมตตา ความเข้าใจ และความละเอียดละไมในการปฏิบัติต่อพวกเขา สำหรับผู้บริหารที่จัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสต้องมีความเข้าใจ มีทักษะ และได้รับการอบรมมาโดยเฉพาะอย่างพอเพียงในการปฏิบัติหน้าที่ของตน

๒.๔ ผู้มีงานทำ ผู้ที่ประกอบอาชีพการงานแล้วเป็นกลุ่มเป้าหมายอีกกลุ่มหนึ่ง บุคคลเหล่านี้ได้รับการศึกษามาแตกต่างกันไป และมุ่งศึกษาเพิ่มเติมโดยมีเหตุผลต่างกันไป ส่วนหนึ่งเข้าศึกษาระดับสูงขึ้นในสถาบันการศึกษาปกติหรือเข้ารับการศึกษิตตามโครงการพิเศษ (เช่น โครงการศึกษาเฉพาะที่มีผู้จัดบริการให้ในสถานที่ทำงาน โครงการศึกษาอบรมเฉพาะด้าน เป็นต้น) นอกจากนี้หน่วยงานทางการศึกษาอาจจัดการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัยในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น การศึกษาสัจจวัตรที่ผู้สอนตระเวนให้ความรู้การศึกษาผ่านสื่อโทรคมนาคม การศึกษาโดยเอกสารหรือสื่อการเรียนรู้ด้วยตนเองต่างๆ การจัดการศึกษาเช่นนี้ อาจมีการรับรองวุฒิให้หรืออาจไม่เทียบวุฒิอย่างเป็นทางการก็ได้ การจัดการอบรมสำหรับผู้มีงานทำนั้น รวมถึงครูซึ่งต้องมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องด้วย ครูจึงควรสนใจติดตามรับการอบรมตามหลักสูตรต่างๆ ที่จะช่วยส่งเสริมความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพของตนกลุ่มเป้าหมายนี้ นับวันจะยังมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงวิทยาการและเทคโนโลยีต่างๆ เกิดขึ้นรวดเร็ว จึงจำเป็นที่ผู้ทำงานแล้วควรได้รับสาระเนื้อหาใหม่ๆ เพื่อยกระดับความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพของตนตลอดเวลา

๒.๕ ประชาชนทั่วไป ประชาชนโดยทั่วไปถือเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษาด้วย ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกของสังคมได้มีโอกาสเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่ที่เป็นประโยชน์สำหรับการเป็นพลเมืองที่ดีและการเพิ่มพูนความคิดความอ่านของตนอย่างต่อเนื่อง การจัดการศึกษาลักษณะนี้ถือเป็นส่วนเสริมจากการที่ประชาชนได้เรียนรู้จากสื่อมวลชน จากกลุ่มคนใกล้ชิด การจัดการศึกษาเพื่อปวงชนอาจทำโดยผ่านสื่อต่างๆ ได้หลากหลาย แต่ย่อมเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพของ

ประชากรให้รู้เท่าทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป และปรับตัวเองกับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้มักเป็นการจัดการศึกษาเสริมในรูปการศึกษาตาม อัยาศัยเป็นหลัก^{๓๓}

สรุปความได้ว่าเป้าหมายของการจัดการศึกษาในภาพรวมคือสมาชิกทุกคนในสังคม แต่เนื่องจากมวลชนเหล่านี้มีจำนวนมากมากเกินไปจะมีองค์กรใดสามารถจัดการศึกษาให้ครบถ้วน ครอบคลุมได้ จึงต้องมีการแบ่งกลุ่มประเภทของเป้าหมายออกตามความเหมาะสมในการจัด เช่น แบ่งตามอายุ แบ่งตามสาระเนื้อหา แบ่งตามลักษณะของบุคคล เนื่องจากเป้าหมายของการศึกษามี หลากหลาย ผู้นำชุมชนและท้องถิ่นพึงมีบทบาทในการสำรวจกลุ่มเป้าหมาย กำหนดวัตถุประสงค์ในการ จัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมาย และร่วมสนับสนุนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถจัดบริการ การศึกษาแก่กลุ่มเป้าหมายให้ครบถ้วนและเกิดประโยชน์ได้จริง

๒.๒.๕ องค์ประกอบของการจัดการศึกษา

องค์ประกอบสำคัญของการจัดการศึกษามี ๘ องค์ประกอบ ได้แก่

๑. สาระเนื้อหาในการศึกษา ในกรณีที่มีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ ผู้จัดการศึกษามักจัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนดเนื้อหาสาระ หลักสูตรเหล่านี้อาจเป็นหลักสูตรกลางที่ใช้สำหรับการ ศึกษาแต่ละระดับ แต่ขณะเดียวกันก็ควรเปิดโอกาสให้สถานศึกษาแต่ละแห่งสามารถจัดเนื้อหา สาระที่เหมาะสมกับท้องถิ่นได้ด้วย เนื้อหาสาระในการศึกษานั้นควรทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์ เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ทั้งนี้ครู ต้องทบทวนเนื้อหาสาระที่ตนสอนเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัย และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน หากเห็นว่าเนื้อหาผิดพลาดหรือล้าสมัย ควรแจ้งผู้บริหารให้ทราบ

๒. ครู ผู้สอน หรือผู้ให้การเรียนรู้ ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระได้แก่ครูและอาจารย์ ซึ่งถือเป็นผู้ ประกอบวิชาชีพชั้นสูง บุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการศึกษาอบรมมาทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอด เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เงื่อนไข สำคัญประการหนึ่งสำหรับครูและอาจารย์คือต้องมีความตื่นตัวอยู่เสมอในการติดตามเรียนรู้เนื้อหา วิชาการวิชาชีพใหม่ๆ และวิทยาการด้านการเรียนการสอน ตลอดเวลา บางกรณีต้องมีการศึกษา ค้นคว้าวิจัยเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ด้วย อนึ่ง ครูและอาจารย์ต้องพัฒนาความสามารถในการ ประยุกต์สาระเนื้อหาและองค์ความรู้ใหม่ให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละกลุ่ม

๓. สื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษา สื่อและอุปกรณ์ต่างๆ เช่น อาคาร สถานที่ โต๊ะ เก้าอี้ กระดานเขียน หนังสือ แบบเรียน สมุด ดินสอ ตลอดจนถึงอุปกรณ์ที่ทันสมัยที่มีราคาแพงทั้งหลาย เช่น อุปกรณ์ในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เหล่านี้ สื่อและอุปกรณ์เหล่านี้เป็น

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

ส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษา ครูและผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีหน้าที่รับผิดชอบ ดูแลให้สิ่งเหล่านี้มีอย่างเพียงพอ อยู่ในสภาพใช้งานได้ และใช้สื่อเหล่านี้เป็นส่วนช่วยให้เกิดการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ครูที่มีคุณภาพต้องสามารถผลิตและพัฒนาสื่อและอุปกรณ์การศึกษาสำหรับการสอนของตนด้วย

๔. รูปแบบวิธีการเรียนการสอน การศึกษายุคใหม่นั้นมีความแตกต่างไปจากการศึกษายุคก่อนซึ่งเน้นที่ตัวครู ระบบการศึกษายุคใหม่เน้นความสำคัญที่ตัวผู้เรียน ดังนั้น รูปแบบวิธีการเรียนการสอนใหม่จึงแตกต่างไปจากเดิม จึงเกิดคำว่า “ปฏิรูปการเรียนรู้” ซึ่งนำไปสู่กระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย เช่นการระดมความคิด การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การนำขมนอกสถานที่เรียน การใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบ รูปแบบวิธีการเรียนการสอนใหม่นี้ ผู้สอนพึงระมัดระวังเลือกใช้ให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียนแต่ละกลุ่ม และจำเป็นต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ประกอบกับการทำความเข้าใจธรรมชาติการเรียนรู้ของผู้เรียนของตน

๕. ผู้บริหารและบุคลากรที่ทำหน้าที่สนับสนุนการศึกษา ในการจัดการศึกษา ยังมีผู้ที่รับผิดชอบที่อาจไม่ได้เป็นผู้ถ่ายทอดโดยตรงอีกหลากหลาย ได้แก่ ผู้บริหารซึ่งมีหน้าที่จัดการศึกษาที่ตนรับผิดชอบให้เป็นไปโดยเรียบร้อย นำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ และยังจำเป็นต้องมีบุคลากรทางการศึกษาอื่นร่วมด้วย เช่นเจ้าหน้าที่ธุรการ งานทะเบียน งานโภชนาการและสุขอนามัย รวมทั้งฝ่ายสนับสนุนอื่นๆ

๖. เงินทุนสนับสนุน การจัดการศึกษาเป็นเรื่องของการลงทุน ซึ่งผู้ลงทุนอาจเป็นรัฐบาลในฐานะผู้รับผิดชอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผู้ปกครอง ผู้เรียน ชุมชน เป็นต้น เงินทุนเหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้การจัดการศึกษาเกิดผลตามเป้าหมาย

๗. สถานที่ศึกษาและบรรยากาศแวดล้อม การจัดการศึกษาในระบบที่ยังต้องอาศัยชั้นเรียนยังเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นอาคารสถานที่ ห้องเรียน และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาจึงเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ ถึงแม้จะมีการจัดการศึกษาโดยใช้สื่อทางไกลก็ตาม ก็ยังต้องมีสถานที่สำหรับการบริหารจัดการ การผลิตและถ่ายทอดสื่อ หรือการทำงานของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ในกรณีที่ยังต้องใช้อาคารเป็นสถานที่สำหรับจัดการเรียนการสอน สิ่งที่ผู้บริหารและผู้จัดการศึกษาต้องสนใจดูแลคือความเพียงพอ เหมาะสม ปลอดภัยและการมีบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ ส่วนครูก็ต้องรับผิดชอบในการจัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม หากจำเป็นต้องใช้งบประมาณปรับปรุงก็ควรแจ้งผู้บริหารให้ช่วยดำเนินการ

๘. ผู้เรียน ผู้เรียนหรือผู้ศึกษาถือเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นที่สุดของการจัดการศึกษา เพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษา และเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษา การปรับเปลี่ยนความรู้และพฤติกรรมของผู้เรียนเป็นดัชนีชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาจึงครอบคลุมขั้นตอนที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้เรียน ตั้งแต่การเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนรู้ การให้

การศึกษาอบรม การประเมิน และการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้เป้าหมายการจัดการศึกษาในภาพรวมจึงมิได้จำกัดวงแคบเฉพาะในสถานที่ แต่มุ่งที่ตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีปรัชญาพื้นฐานสำคัญคือ “ทุกคนต้องเป็นส่วนสำคัญของการจัดการศึกษา และการศึกษาต้องจัดสำหรับคนทุกคน”^{๓๔}

สรุปความได้ว่า องค์ประกอบของการจัดการศึกษาเป็นสาระเนื้อหาในการศึกษา ในกรณีที่มีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ ครู ผู้สอน หรือผู้ให้การเรียนรู้ ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระได้แก่ครูและอาจารย์ ซึ่งถือเป็นผู้ประกอบวิชาชีพชั้นสูง บุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการศึกษาอบรมมาทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอด เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษา สื่อและอุปกรณ์ต่างๆ เพราะระบบการศึกษายุคใหม่เน้นความสำคัญที่ตัวผู้เรียน

๒.๓ การจัดการศึกษานอกระบบ

การจัดการศึกษานอกระบบนั้น ได้แบ่งออกเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้ (๑) การศึกษานอกระบบด้านการศึกษาขั้นพื้นฐาน (๒) การจัดการศึกษาต่อเนื่อง โดยจะได้อธิบายตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ การศึกษานอกระบบด้านการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่งให้ใช้หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑ เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๑ เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับประชาชนทั่วไปที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้เรียนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และสิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนาแบบองค์รวม บูรณาการทุกด้านเข้าด้วยกันอย่างสมดุลและเป็นประโยชน์ในการนำไปใช้ต่อในการดำรงชีวิตของผู้เรียน สามารถพึ่งพาตนเอง และสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันตามเจตนารมณ์ของ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕ และพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.๒๕๕๑

การศึกษานอกระบบ Non-formal Education (NFE) ได้เกิดขึ้นครั้งแรกใน ปี ค.ศ. ๑๙๖๗ ในการประชุมของ UNESCO เรื่อง The World Educational Crisis ซึ่งได้นิยามการศึกษานอกระบบ หมายถึง “การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ แต่ไม่กรอบของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ โดยมุ่งบริการให้คนกลุ่มต่างๆ ของประชากร ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และเด็ก” โดยเน้นการเรียนรู้ (Learning) แต่ในปัจจุบันการศึกษานอกระบบ คือ กระบวนการจัดการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน ทั้งที่เป็นทัศนคติ ทักษะ และความรู้ซึ่งทำได้ยืดหยุ่นกว่าการเรียนรู้ใน

^{๓๔} <http://www.ipecp.ac.th/ipecp/cgi-bin/webpili/unit1/level1-3.html> [ออนไลน์] ,เข้าถึงวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

ระบบโรงเรียนทั่วไป สมรรถนะที่เกิดจากการศึกษานอกระบบมีตั้งแต่ทักษะในการเรียนรู้ด้วยตนเอง การทำงานเป็นกลุ่ม การแก้ไข ความขัดแย้งการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การเป็นผู้นำ การแก้ปัญหา ร่วมกัน การสร้างความเชื่อมั่น ความรับผิดชอบและความมีวินัย การศึกษานอกระบบยุคใหม่จึงเน้น การเรียนรู้และสมรรถนะ (Learning and Competency)^{๓๕}

ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. ๒๕๕๑ มาตรา ๔ ได้ให้คำจำกัดความของการศึกษานอกระบบไว้ว่า “การศึกษานอกระบบ” หมายความว่า กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียน หรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลาย ตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น และมีวิธีการวัดผลและ ประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐาน เพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้

นอกจากนี้ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๑๕ ยังได้ให้ ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบ ไว้ดังนี้ “การศึกษานอกระบบ” หมายถึง การศึกษาซึ่งจัด ขึ้นนอกระบบปกติ ที่จัดให้กับประชาชนทุกเพศทุกวัย ไม่มีการจำกัดพื้นฐานการศึกษาอาชีพ ประสบการณ์หรือความสนใจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้ในด้านพื้นฐานแก่การ ดำรงชีวิต ความรู้ทางด้านทักษะ การประกอบอาชีพและความรู้ด้านอื่น ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการ ดำรงชีวิต การจัดการศึกษามีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดผลและประเมินผล ซึ่งเงื่อนไข การสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและ หลักสูตร จะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน

อาจกล่าวได้ว่า การศึกษานอกระบบหมายถึง กระบวนการทางการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อเพิ่ม หรือพัฒนาศักยภาพให้แก่ประชาชน ทั้งในด้านความรู้ ความชำนาญ หรืองานอดิเรกต่างๆ ผู้ที่สำเร็จ การศึกษาอาจได้รับ หรือไม่ได้รับเกียรติบัตรก็ได้ ซึ่งเกียรติบัตรนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการเปรียบเทียบ เงินเดือน หรือศึกษาต่อ ยกเว้นการศึกษาสายสามัญของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและ การศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีการมอบวุฒิบัตรที่สามารถเทียบเงินเดือนหรือศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น ได้

การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการศึกษา ซึ่งเปิดโอกาสให้กับผู้ ที่ไม่ได้เข้ารับการศึกษาในระบบโรงเรียนตามปกติ ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ พัฒนาตนเอง ให้ สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เป็นการจัดการศึกษาในลักษณะอ่อนตัวให้ผู้เรียนมี ความสะดวกเลือกเรียนได้หลายวิธี จึงก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนและสังคมเป็นอย่างยิ่ง การศึกษานอกโรงเรียนมีความหมายครอบคลุมถึงมวลประสบการณ์การเรียนรู้ทุกชนิดที่บุคคลได้รับ

^{๓๕} อัญชลี ธรรมวิสิกุล, ศึกษานิเทศก์เชี่ยวชาญ, [ออนไลน์],

จากการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติการเรียนรู้จากสังคม และการเรียนรู้ที่ได้รับจาก โปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในโรงเรียนตามปกติ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อ เปิดโอกาสให้บุคคลที่มีได้อยู่ในระบบโรงเรียนปกติ ได้มีโอกาสแสวงหาความรู้ ทักษะ ทักษะคิด เพื่อมุ่ง แก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ฝึกฝนอาชีพ หรือการพัฒนาความรู้เฉพาะเรื่องตามที่ตนสนใจ

งานด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง การจัดกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอก ระบบโรงเรียน โดยมีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ชัดเจน กิจกรรม การศึกษาดังกล่าว มีทั้งที่จัดกิจกรรมโดยเอกเทศ และเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น หน่วยงานที่จัด การศึกษานอกโรงเรียนนั้น เป็นทั้งหน่วยงานที่มีหน้าที่ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยตรง และ หน่วยงานอื่น ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนชุมชนที่อาศัย การศึกษาเป็นเครื่องมือนำไปสู่ วัตถุประสงค์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสังคม ในทางทฤษฎีจึงได้เน้นเรื่องเอาการศึกษานอก โรงเรียนเป็นระบบหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต ที่มีส่วนเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นและต่อเนื่องกับ การศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ทำให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็น ความหวังของวงการการศึกษา และเป็นกลไกที่สำคัญของรัฐในการพัฒนาคุณภาพของคนส่วนใหญ่ใน ประเทศได้

การศึกษานอกระบบ (Non-formal Education) เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นและ หลากหลายรูปแบบ ไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุและสถานที่โดยมุ่งหมายให้เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนา คุณภาพมนุษย์ มีการกำหนดจุดมุ่งหมาย หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน สื่อ การวัดผลและ ประเมินผลที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งอาจแบ่งได้ ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทความรู้พื้นฐานสายสามัญประเภทความรู้และทักษะอาชีพ และประเภท ข้อมูลความรู้ทั่วไป

การศึกษานอกระบบ เป็นรูปแบบของการจัดการศึกษา ที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้รับบริการ ที่พลาดโอกาส จากการศึกษาในระบบ วัตถุประสงค์ของการศึกษามีความชัดเจนเช่นเดียวกับการ การศึกษาในระบบ แต่จะมีข้อแตกต่างตรงที่ รูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียน หรือ ฝึกอบรม มีความยืดหยุ่นและหลากหลายกว่า สอนองตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการ เรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น แต่ก็ยังคงมีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐาน เพื่อรับ คุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้

สรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบ เป็นกระบวนการจัดการศึกษาให้ผู้พลาดโอกาสเรียนจากระบบการศึกษาปกติ หรือผู้ต้องการพัฒนาตนเอง ได้รับการเรียนรู้ โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพของ ผู้เรียน ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ที่จะส่งเสริมและ สนับสนุนให้ประชาชนทุกคนได้รับโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามสิทธิมนุษยชนที่ทุกคนพึงได้รับ ดังกล่าว ส่งผลให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้อย่างแท้จริง เกิดสังคมแห่งการ

เรียนรู้ที่กว้างขวางและเป็นไปในอัตราที่รวดเร็ว อันจะส่งผลให้ประเทศมีศักยภาพและขีดความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาโดยรวมเพิ่มสูงขึ้น อีกทั้งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นการพัฒนาที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาโดยมุ่งเน้นให้คนมีคุณธรรมนำความรู้ อันจะเป็นสะพานทอดนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้และภูมิปัญญาต่อไป

หลักการ

หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ และการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา กำหนดหลักการไว้ดังนี้

๑. เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นด้านสาระการเรียนรู้ เวลาเรียน และการจัดการเรียนรู้โดยเน้นการบูรณาการเนื้อหาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความแตกต่างของบุคคล ชุมชน และสังคม

๒. ส่งเสริมให้มีการเทียบโอนผลการเรียนจากการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

๓. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตโดยตระหนักว่าผู้เรียนมีความสำคัญ สามารถพัฒนาตนเองได้ตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

๔. ส่งเสริมให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

จุดหมาย

หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม มีสติปัญญา มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีศักยภาพในการประกอบอาชีพและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ต้องการ จึงกำหนดจุดหมายดังต่อไปนี้

๑. มีคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

๒. มีความรู้พื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิต และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

๓. มีความสามารถในการประกอบสัมมาอาชีพให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดและตามทันความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

๔. มีทักษะในการดำเนินชีวิตที่ดี และสามารถจัดการกับชีวิต ชุมชน สังคมได้อย่างมีความสุขตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๕. มีความเข้าใจประวัติศาสตร์ไทย ภูมิใจในความเป็นไทย โดยเฉพาะภาษา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ความเป็นพลเมืองดี ปฏิบัติตนตามหลักธรรมศาสนายึดมั่นในวิถีชีวิต และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

๖. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๗. เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีทักษะในการแสวงหาความรู้ สามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ และบูรณาการความรู้มาใช้ในการพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

กลุ่มเป้าหมาย

ประชาชนทั่วไปที่ไม่อยู่ในระบบโรงเรียน

โครงสร้าง

เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามหลักการ จุดหมาย และมาตรฐานการเรียนรู้ ที่กำหนดไว้ ให้สถานศึกษาและภาคีเครือข่ายมีแนวปฏิบัติในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา จึงได้กำหนดโครงสร้างของหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ไว้ดังนี้

๑. ระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา แบ่งออกเป็นออกเป็น ๓ ระดับ ดังนี้คือ

- ๑.๑ ระดับประถมศึกษา
- ๑.๒ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
- ๑.๓ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

๒. สาระการเรียนรู้

สาระการเรียนรู้ประกอบด้วย ๕ สาระ ดังนี้

๑. สาระทักษะการเรียนรู้ เป็นสาระเกี่ยวกับการเรียนรู้ด้วยตนเอง การใช้แหล่งเรียนรู้ การจัดการความรู้ การคิดเป็นและการวิจัยอย่างง่าย

๒. สาระความรู้พื้นฐาน เป็นสาระเกี่ยวกับภาษาและการสื่อสาร คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี

๓. สาระการประกอบอาชีพ เป็นสาระเกี่ยวกับการมองเห็นช่องทางและการตัดสินใจ ประกอบอาชีพ ทักษะในอาชีพ การจัดการอาชีพอย่างมีคุณธรรมและการพัฒนาอาชีพให้มั่นคง

๔. สาระทักษะการดำเนินชีวิต เป็นสาระเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สุขภาพอนามัย และความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต ศิลปะและสุนทรียภาพ

๕. สาระการพัฒนาสังคม เป็นสาระที่เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การเมือง การปกครอง ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี หน้าที่พลเมือง และการพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม

๓. กิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิต

กิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม

๔. มาตรฐานการเรียนรู้

หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ กำหนด มาตรฐานการเรียนรู้ ตามสาระการเรียนรู้ทั้ง ๕ สาระ ที่เป็นข้อกำหนดคุณภาพของผู้เรียน ดังนี้

๑. มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละสาระการเรียนรู้เมื่อผู้เรียนเรียนจบหลักสูตร การศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

๒. มาตรฐานการเรียนรู้ระดับ เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบในแต่ละระดับ ตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

๕. เวลาเรียน

ในแต่ละระดับใช้เวลาเรียน ๔ ภาคเรียน ยกเว้นกรณีที่มีการเทียบโอนผลการเรียน ทั้งนี้ ผู้เรียนต้องลงทะเบียนเรียนในสถานศึกษาอย่างน้อย ๑ ภาคเรียน

๖. หน่วยกิต

ใช้เวลาเรียน ๔๐ ชั่วโมง มีค่าเท่ากับ ๑ หน่วยกิต

๗. โครงสร้างหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

สาระการเรียนรู้	จำนวนหน่วยกิต					
	ประถมศึกษา		มัธยมศึกษาตอนต้น		มัธยมศึกษาตอนปลาย	
	วิชาบังคับ	วิชาเลือก	วิชาบังคับ	วิชาเลือก	วิชาบังคับ	วิชาเลือก
๑.ทักษะการเรียนรู้	๕	-	๕	-	๕	-
๒.ความรู้พื้นฐาน	๑๒	-	๑๖	-	๒๐	-
๓.การประกอบอาชีพ	๘	-	๘	-	๘	-
๔.ทักษะการดำเนินชีวิต	๕	-	๕	-	๕	-
๕.การพัฒนาสังคม	๖	-	๖	-	๖	-
	๓๖	๑๒	๔๐	๑๖	๔๔	๓๒
รวม	๔๘ หน่วยกิต		๕๖ หน่วยกิต		๗๖ หน่วยกิต	
กิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิต	๑๐๐ ชั่วโมง		๑๐๐ ชั่วโมง		๑๐๐ ชั่วโมง	

หมายเหตุ วิชาเลือกในแต่ละระดับ สถานศึกษาต้องจัดให้กับผู้เรียน เรียนรู้จากการทำโครงการ จำนวนอย่างน้อย ๓ หน่วยกิต

หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ประกอบด้วย

๑) สารระการเรียนรู้ ๕ สารระคือ ทักษะการเรียนรู้ ความรู้พื้นฐาน การประกอบอาชีพ ทักษะการดำเนินชีวิต และการพัฒนาสังคม

๒) จำนวนหน่วยกิตในแต่ละระดับ ดังนี้

๒.๑) ระดับประถมศึกษา ไม่น้อยกว่า ๔๘ หน่วยกิต แบ่งเป็นวิชาบังคับ ๓๖ หน่วยกิต และวิชาเลือกไม่น้อยกว่า ๑๒ หน่วยกิต

๒.๒) ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ไม่น้อยกว่า ๕๖ หน่วยกิต แบ่งเป็นวิชาบังคับ ๔๐ หน่วยกิต และวิชาเลือกไม่น้อยกว่า ๑๖ หน่วยกิต

๒.๓) ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ไม่น้อยกว่า ๗๖ หน่วยกิต แบ่งเป็นวิชาบังคับ ๔๔ หน่วยกิต และวิชาเลือกไม่น้อยกว่า ๓๒ หน่วยกิต

๓) ผู้เรียนต้องทำกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับละไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ชั่วโมง

๑. สารระและมาตรฐานการเรียนรู้

สารระและมาตรฐานการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ประกอบด้วยสารระและมาตรฐานการเรียนรู้ ดังนี้

๑) สารระทักษะการเรียนรู้ ประกอบด้วย ๕ มาตรฐาน

มาตรฐานที่ ๑.๑ มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง

มาตรฐานที่ ๑.๒ มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและเจตคติที่ดีต่อการใช้แหล่งเรียนรู้

มาตรฐานที่ ๑.๓ มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและเจตคติที่ดีต่อการจัดการความรู้

มาตรฐานที่ ๑.๔ มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและเจตคติที่ดีต่อการคิดเป็น

มาตรฐานที่ ๑.๕ มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและเจตคติที่ดีต่อการวิจัยอย่างง่าย

๒) สารระความรู้พื้นฐาน ประกอบด้วย ๒ มาตรฐาน ดังนี้

มาตรฐานที่ ๒.๑ มีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะพื้นฐานเกี่ยวกับภาษาและการสื่อสาร

มาตรฐานที่ ๒.๒ มีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะพื้นฐานเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี

๓) สารระการประกอบอาชีพ ประกอบด้วย ๔ มาตรฐาน ดังนี้

มาตรฐานที่ ๓.๑ มีความรู้ ความเข้าใจ และเจตคติที่ดีในงานอาชีพ มองเห็นช่องทางและตัดสินใจประกอบอาชีพได้ตามความต้องการ และศักยภาพของตนเอง

มาตรฐานที่ ๓.๒ มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะในอาชีพที่ตัดสินใจเลือก

มาตรฐานที่ ๓.๓ มีความรู้ ความเข้าใจ ในการจัดการอาชีพอย่างมีคุณธรรม

มาตรฐานที่ ๓.๔ มีความรู้ ความเข้าใจ ในการพัฒนาอาชีพให้มีความมั่นคง

๔) สาระทักษะการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย ๓ มาตรฐาน ดังนี้

มาตรฐานที่ ๔.๑ มีความรู้ ความเข้าใจ เจตคติที่ดีเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและสามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม

มาตรฐานที่ ๔.๒ มีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะและเจตคติที่ดีเกี่ยวกับการดูแล ส่งเสริมสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต

มาตรฐานที่ ๔.๓ มีความรู้ ความเข้าใจ และเจตคติที่ดีเกี่ยวกับศิลปะและสุนทรียภาพ

๕) สาระการพัฒนาสังคม ประกอบด้วย ๔ มาตรฐาน ดังนี้

มาตรฐานที่ ๕.๑ มีความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักถึงความสำคัญเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การเมือง การปกครอง สามารถนำมาปรับใช้ในการดำรงชีวิต

มาตรฐานที่ ๕.๒ มีความรู้ ความเข้าใจ เห็นคุณค่าและสืบทอดศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

มาตรฐานที่ ๕.๓ ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย มีจิตสาธารณะ เพื่อความสงบสุขของสังคม

มาตรฐานที่ ๕.๔ มีความรู้ ความเข้าใจ เห็นความสำคัญของหลักการพัฒนา และสามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน/สังคม

หมายเหตุ สาระการเรียนรู้ความรู้พื้นฐาน มาตรฐานที่ ๒.๑ มีความรู้ความเข้าใจทักษะพื้นฐานเกี่ยวกับภาษาและการสื่อสาร ซึ่งภาษาในมาตรฐานนี้หมายถึง ภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ

๒) การจัดการเรียนรู้

๒.๑ วิธีการจัดการเรียนรู้

การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานมีวิธีการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลายดังนี้

๑) การเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนกำหนดแผนการเรียนรู้ของตนเองตามรายวิชาที่ลงทะเบียนเรียน โดยมีครูเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำในการการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ภูมิปัญญา ผู้รู้ และสื่อต่าง ๆ

๒) การเรียนรู้แบบพบกลุ่ม เป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ที่กำหนดให้ผู้เรียนมาพบกันโดยมีครูเป็นผู้ดำเนินการให้เกิดกระบวนการกลุ่ม เพื่อให้มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และหาข้อสรุปร่วมกัน

๓) การเรียนรู้แบบทางไกล เป็นวิธีการจัดการเรียนรู้จากสื่อต่าง ๆ โดยที่ผู้เรียนและครูจะสื่อสารกันทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์เป็นส่วนใหญ่ หรือถ้ามีความจำเป็นอาจพบกันเป็นครั้งคราว

๔) การเรียนรู้แบบชั้นเรียน เป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ที่สถานศึกษากำหนดรายวิชา เวลาเรียน และสถานที่ ที่ชัดเจน ซึ่งวิธีการจัดการเรียนรู้เหมาะสำหรับผู้เรียนที่มีเวลามาเข้าชั้นเรียน

๕) การเรียนรู้ตามอัธยาศัย เป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ตามความต้องการ และความสนใจ จากสื่อเอกสาร สื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือจากการฝึกปฏิบัติตามแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ แล้วนำความรู้และประสบการณ์มาเทียบโอนเข้าสู่หลักสูตรการศึกษานอกระบบ ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

๖) การเรียนรู้จากการทำโครงการ เป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนกำหนดเรื่องโดยสมัครใจ ตามความสนใจ ความต้องการ หรือสภาพปัญหา ที่จะนำไปสู่การศึกษาค้นคว้า ทดลอง ลงมือปฏิบัติจริง และมีการสรุปผลการดำเนินการตามโครงการ โดยมีครูเป็นผู้ให้คำปรึกษา แนะนำ อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ และกระตุ้นเสริมแรงให้เกิดการเรียนรู้

๗) การเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ สถานศึกษาสามารถออกแบบวิธีการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบ อื่น ๆ ได้ตามความต้องการของผู้เรียน

วิธีการจัดการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น สถานศึกษาและผู้เรียนร่วมกันกำหนดวิธีเรียนโดยเลือกเรียนวิธีใดวิธีหนึ่ง หรือหลายวิธีก็ได้ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของเนื้อหา และสอดคล้องกับวิถี ชีวิต และการทำงานของผู้เรียน โดยขณะเดียวกันสถานศึกษาสามารถจัดให้มีการสอนเสริมได้ทุกวิธีเรียน เพื่อเติมเต็มความรู้ให้บรรลุมาตรฐานการเรียนรู้

๒. การจัดกระบวนการเรียนรู้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนสู่ความเป็นคน “คิดเป็น” โดยเน้นพัฒนาทักษะการแสวงหาความรู้ ประยุกต์ใช้ความรู้ และสร้างองค์ความรู้สำหรับตนเอง และชุมชน สังคม ซึ่งกำหนดการจัดกระบวนการเรียนรู้ กศน. หรือ ONIE MODEL ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นอย่างเป็นระบบตามปรัชญา “คิดเป็น” ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ กำหนดสภาพ ปัญหา ความต้องการในการเรียนรู้ (O: Orientation)

ขั้นที่ ๒ แสวงหาข้อมูลและจัดการเรียนรู้ (N: New ways of learning)

ขั้นที่ ๓ ปฏิบัติและนำไปประยุกต์ใช้ (I: Implementation)

ขั้นที่ ๔ ประเมินผลการเรียนรู้ (E: Evaluation)

ขั้นที่ ๑ กำหนดสภาพ ปัญหา ความต้องการในการเรียนรู้ (O: Orientation)

เป็นการเรียนรู้จากสภาพ ปัญหา หรือความต้องการของผู้เรียน และชุมชน สังคม โดยให้เชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิม และสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตร

ขั้นตอนการเรียนรู้

๑) ครูและผู้เรียนร่วมกันกำหนดสภาพ ปัญหา ความต้องการในการเรียนรู้ ซึ่งอาจจะได้มาจากสถานการณ์ในขณะนั้น หรือเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง หรือเป็นประเด็นที่กำลังขัดแย้ง และกำลังอยู่ในความสนใจของชุมชน ซึ่งจะช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนกระตือรือร้นที่คิดจะหาทางออกของปัญหา หรือความต้องการนั้น ๆ

๒) ทำความเข้าใจกับสภาพ ปัญหา ความต้องการในสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ โดยดึงความรู้และประสบการณ์เดิมของผู้เรียน เน้นการมีส่วนร่วม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สะท้อนความคิดและอภิปราย โดยให้เชื่อมโยงกับความรู้ใหม่

๓) วางแผนการเรียนรู้ที่เหมาะสม โดยกิจกรรมการเรียนรู้ที่กำหนดสามารถมองเห็นแนวทางในการค้นพบความรู้หรือคำตอบได้ด้วยตนเอง

ขั้นที่ ๒ ชั้นแสวงหาข้อมูลและจัดการเรียนรู้ (N : New ways of learning)

การแสวงหาข้อมูล และจัดการเรียนรู้ โดยศึกษา ค้นคว้าหาความรู้ และรวบรวมข้อมูลของตนเอง ข้อมูลของชุมชน สังคม และข้อมูลทางวิชาการ จากสื่อและแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายมีการระดมความคิดเห็น วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล และสรุปเป็นความรู้

ขั้นตอนการเรียนรู้

๑) ผู้เรียนแสวงหาความรู้ตามแผนการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ โดยเน้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ กระบวนการกลุ่ม ศึกษาจากผู้รู้ / ภูมิปัญญาและวิธีอื่น ๆ ที่เหมาะสม

๒) ครูและผู้เรียนร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสรุปความรู้เบื้องต้น โดยใช้คำถามปลายเปิดในการชวนคิด ชวนคุย เป็นเครื่องมือ ด้วยกระบวนการการระดมสมอง สะท้อนความคิดและอภิปราย

๓) ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้ไปตรวจสอบความถูกต้อง เพื่อประเมินความเป็นไปได้โดยวิธีต่าง ๆ เช่น การทดลอง การทดสอบ การตรวจสอบกับผู้รู้

ขั้นที่ ๓ การปฏิบัติและนำไปประยุกต์ใช้ (I: Implementation)

นำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติ และประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ เหมาะสมกับวัฒนธรรม และสังคม

ขั้นตอนการเรียนรู้ ผู้เรียนปฏิบัติตามขั้นตอน โดยสังเกตปรากฏการณ์ จดบันทึก และสรุปผล เก็บรวบรวมไว้ในแฟ้มสะสมงาน ระหว่างดำเนินการต้องมีการตรวจสอบหาข้อบกพร่อง และรวบรวมไว้ในแฟ้มสะสมงาน

ขั้นที่ ๔ การประเมินผลการเรียนรู้ (E: Evaluation)

ประเมิน ทบทวน แก้ไขข้อบกพร่อง ผลจากการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้แล้วสรุปเป็นความรู้ใหม่ พร้อมกับเผยแพร่ผลงาน

ขั้นตอนการเรียนรู้ ครู และผู้เรียนนำแฟ้มสะสมงาน และผลงานที่ได้จากการปฏิบัติมาใช้ เป็นสารสนเทศในการประเมินคุณภาพการเรียนรู้

๑) ครูและผู้เรียนร่วมกันสร้างเกณฑ์การประเมินคุณภาพการเรียนรู้

๒) ครู ผู้เรียนและผู้เกี่ยวข้องร่วมกันประเมิน พัฒนาการเรียนรู้ให้เป็นไปตามเกณฑ์คุณภาพการเรียนรู้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ ทั้ง ๔ ขั้นตอนเป็นวงจรของกระบวนการเรียนรู้ ตามปรัชญาคิด เป็น ซึ่งสถานศึกษาสามารถปรับใช้ ขั้นตอนการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมตามสภาพของรายวิชา หรือเงื่อนไขอื่น ๆ ตามความต้องการของผู้เรียน

๓. สื่อการเรียนรู้

ในการจัดการเรียนรู้เน้นให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง โดยการใช้สื่อการเรียนรู้ที่หลากหลาย ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อบุคคล ภูมิปัญญา แหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ชุมชนและแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ ผู้เรียน ครู สามารถพัฒนาสื่อการเรียนรู้ขึ้นเองหรือนำสื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ใกล้ตัวและข้อมูลสารสนเทศที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการเรียนรู้ โดยใช้วิจารณญาณในการเลือกสื่อต่าง ๆ ซึ่งจะส่งเสริมให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างมีคุณค่า น่าสนใจ ชวนคิด ชวนติดตาม เข้าใจง่าย เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักวิธีการแสวงหาความรู้ เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง ลึกซึ้งและต่อเนื่องตลอดเวลา

๔. การเทียบโอน

สถานศึกษาต้องจัดให้มีการเทียบโอนผลการเรียน หรือเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ของผู้เรียน ให้เป็นส่วนหนึ่งของผลการเรียนตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยสถานศึกษาต้องจัดทำระเบียบหรือแนวปฏิบัติการเทียบโอนให้สอดคล้องกับแนวทางการเทียบโอนที่สำนักงาน กศน.กำหนด

๕. การวัดและประเมินผลการเรียน

การวัดและประเมินผลการเรียน เป็นกระบวนการที่ให้ได้มาซึ่งข้อมูลสารสนเทศที่แสดงถึง การพัฒนา ความก้าวหน้า ความสำเร็จ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน และข้อมูลที่จะเป็น ประโยชน์ต่อการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาและเรียนรู้ได้เต็มศักยภาพ เกิดทักษะกระบวนการ และค่านิยมที่พึงประสงค์ ซึ่งสถานศึกษาในฐานะเป็นผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษา จะต้องจัดทำ ระเบียบและแนวปฏิบัติในการวัดและประเมินผลการเรียนของสถานศึกษา เพื่อให้บุคลากรที่เกี่ยวข้อง ทุกฝ่ายถือปฏิบัติร่วมกันและเป็นไปในมาตรฐานเดียวกัน

๑) การวัดและประเมินผลรายวิชา เป็นการประเมินผลการเรียนรายวิชา สถานศึกษาต้อง ดำเนินการควบคู่ไปกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน เพื่อให้ทราบว่าผู้เรียนมีความก้าวหน้า ทางด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ คุณธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์อันเป็นผลเนื่องมาจากการ จัดกิจกรรมการเรียนรู้เพียงใด และต้องมีการประเมินผลรวมเพื่อทราบว่าผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนบรรลุตามมาตรฐานการเรียนรู้หรือไม่อย่างไร ดังนั้นการวัดและประเมินผลจึงต้องใช้เครื่องมือ และวิธีการที่หลากหลายให้สอดคล้องกับสาระและมาตรฐานการเรียนรู้และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

๒) การประเมินกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการประเมินสิ่งที่ผู้เรียนปฏิบัติเพื่อการ พัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม โดยพิจารณาทั้งเวลาการเข้าร่วมกิจกรรม การปฏิบัติกิจกรรม และผลจากการปฏิบัติกิจกรรมของผู้เรียนตามเกณฑ์ที่สถานศึกษากำหนด

๓) การประเมินคุณธรรม เป็นการประเมินสิ่งที่ต้องการปลูกฝังในตัวผู้เรียน โดยประเมินจาก กิจกรรมการเรียนรู้ทางด้านการพัฒนาตน การพัฒนางาน การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข การ พัฒนาคุณภาพชีวิต การเข้าร่วมกิจกรรม การเรียนรู้ในรายวิชาต่าง ๆ และกิจกรรมในลักษณะอื่น ๆ ที่ สถานศึกษาจัดขึ้น เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน

๔) การประเมินคุณภาพการศึกษานอกระบบระดับชาติ สถานศึกษาต้องจัดให้ผู้เรียนเข้ารับ การประเมินคุณภาพการศึกษานอกระบบระดับชาติ ในภาคเรียนสุดท้ายของทุกระดับการศึกษาใน สาระการเรียนรู้ที่สำนักงาน กศน.กำหนด การประเมินคุณภาพการศึกษานอกระบบระดับชาติมี วัตถุประสงค์เพื่อทราบผลการเรียนของผู้เรียนสำหรับนำไปใช้ในการวางแผนปรับปรุงและพัฒนา คุณภาพการศึกษานอกระบบต่อไป การประเมินดังกล่าวไม่มีผลต่อการได้หรือตกของผู้เรียน

๖. การจบหลักสูตร

ผู้จบการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ในแต่ละระดับการศึกษาต้องผ่านเกณฑ์การจบหลักสูตร ดังนี้

๑) ผ่านการประเมินและได้รับผลการตัดสินการเรียนตามเกณฑ์ที่สถานศึกษากำหนดทั้ง ๕ สาระการเรียนรู้ และได้ตามจำนวนหน่วยกิตที่กำหนดตามโครงสร้างหลักสูตร

- ๒) ผ่านกระบวนการประเมินกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ชั่วโมง
- ๓) ผ่านกระบวนการประเมินคุณธรรม
- ๔) เข้ารับการประเมินคุณภาพการศึกษานอกระบบระดับชาติ

๗.เอกสารหลักฐานการศึกษา

เอกสารหลักฐานการศึกษาให้เป็นไปตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด สถานศึกษาทุกแห่งต้องใช้เอกสารหลักฐานการศึกษาเหมือนกัน เพื่อประโยชน์ในการสื่อความเข้าใจที่ตรงกันและการส่งต่อได้แก่

- ๑) ระเบียบแสดงผลการเรียนรู้
- ๒) หลักฐานแสดงวุฒิการศึกษา(ประกาศนียบัตร)
- ๓) แบบรายงานผู้สำเร็จการศึกษา

เอกสารหลักฐานการศึกษาอื่น ๆ สถานศึกษาต้องพิจารณาจัดทำเพื่อใช้ประกอบการจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ตามที่เห็นสมควร เช่น แบบประเมินผลกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิต^{๓๖}

สรุปความได้ว่า การศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหลักสูตรที่มุ่งจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการอุดมการณ์การจัดการศึกษาตลอดชีวิต และการสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ตาม ปรัชญา คิดเป็น เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตและสังคม มีการบูรณาการอย่างสมดุลระหว่างปัญญา ธรรม ศีลธรรม และวัฒนธรรม เพื่อเป็นการสร้างพื้นฐานการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และพัฒนาความสามารถเพื่อการทำงานอย่างมีคุณภาพ โดยให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมจัดการศึกษาให้ตรงความต้องการของผู้เรียน

๒.๓.๒ การศึกษาต่อเนื่อง

การศึกษาต่อเนื่อง คือ การศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการและความจำเป็นของบุคคลต่อเนื่องไปจากการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาอุดมศึกษาในรูปของกิจกรรมการเรียนรู้หรือหลักสูตรการเรียนรู้ ประเภทมีหน่วยกิตและไม่มีหน่วยกิตซึ่งมิใช่การศึกษาตามระบบปกติ การศึกษาต่อเนื่อง เป็นได้ทั้งการฝึกอบรมด้านอาชีพการยกระดับฝีมือในการทำงาน รวมทั้งหลักสูตรการพัฒนาตนเองเพื่อการทำงาน และการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหา การศึกษาต่อเนื่องยังเป็นการศึกษาที่บุคคลภายนอกสามารถลงทะเบียนเรียนในหลักสูตรต่าง ๆ ที่จัดโดยภาควิชาหรือคณะการศึกษา

^{๓๖} สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการดำเนินงาน หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร : รังสีการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑ - ๗.

ต่อเนื่องของวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัย เช่นในประเทศไทย หลักสูตรการศึกษาต่อเนื่องของศูนย์การศึกษาต่อเนื่องแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งเปิดสอนหลักสูตรระยะสั้นวิชาต่าง ๆ สำหรับวิธีและรูปแบบการสอนของการศึกษาต่อเนื่อง มีทั้งการสอนแบบชั้นเรียน และการสอนแบบปฏิบัติการ รวมทั้งการสอนด้วยวิธีทางไกล เช่น การใช้วีดิทัศน์ ซีดี-รอมรายการวิทยุหรือโทรทัศน์ และการสอนทางอินเทอร์เน็ต e-Learning ตามความเหมาะสมของเนื้อหาและหลักสูตร

ความหมายของการศึกษาต่อเนื่อง

การศึกษาต่อเนื่องเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการและความจำเป็นของบุคคลต่อเนื่องไปจากการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษาโกวิท วรพิพัฒน์^{๓๗} ได้ให้ความหมายของการศึกษาต่อเนื่องว่าเป็นการให้ความรู้เพิ่มเติมเรื่องที่ได้ศึกษามาแล้วในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย เมื่อบุคคลจบการศึกษาไปประกอบอาชีพระยะหนึ่ง แล้วมีความจำเป็นต้องหาความรู้เฉพาะ หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นเพิ่มเติม ทำให้ผู้นั้นสมัครเรียนเพิ่มเติมจากสถาบันการศึกษา เพื่อก้าวทันการเปลี่ยนแปลงทางวิชาการและเทคโนโลยีของสังคมโลก โดยอาจได้รับประกาศนียบัตรหรือใบรับรองการศึกษาต่อเนื่องในรูปของการศึกษาผู้ใหญ่ที่จัดให้แก่ผู้เรียนที่มีอายุเกินวัยเรียนตามกฎหมาย แต่ไม่มีโอกาสเข้าเรียนด้วยเหตุที่ยากจน ต้องประกอบอาชีพหรือเร่ร่อน อพยพย้ายถิ่น อยู่ท้องถิ่นห่างไกล บุคคลเหล่านี้จำเป็นต้องมีทักษะพื้นฐานของการเรียนรู้ หรือทักษะการอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็นมีวิชาความรู้ทางอาชีพ มีคุณธรรมจริยธรรม และหน้าที่พลเมืององค์การยูเนสโก นิยามการศึกษาต่อเนื่องว่าเป็น “ความคิดรวบยอดอย่างกว้าง ๆ ซึ่งรวมถึงโอกาสทั้งปวงตามความต้องการและความจำเป็นในการเรียน นอกเหนือไปจากการศึกษาเพื่อการอ่านออกเขียนได้ขั้นพื้นฐาน เป็นการศึกษาที่ให้โอกาสทางการศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับบุคคลสรุปการศึกษาต่อเนื่อง หมายถึง

๑. การศึกษาต่อเนื่องสำหรับผู้อ่านออกเขียนได้
๒. การจัดการศึกษาที่สนองความต้องการความจำเป็นของผู้เรียน
๓. การจัดประสบการณ์ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยหน่วยงานทางการศึกษาต่าง ๆ
๔. การศึกษาที่ถูกกำหนดในรูปของโอกาส เพื่อให้ผูกพันต่อเนื่องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต หลังจากจบระดับประถมศึกษาหรือเทียบเท่า
๕. การศึกษาที่ให้โอกาสทางการศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับบุคคล

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

๑. หลักการจัดการศึกษาต่อเนื่อง

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดการศึกษา ต่อเนื่องพ.ศ. ๒๕๕๔ เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ และสำนักงาน กศน. ได้จัดทำคู่มือการจัดการศึกษาต่อเนื่องเมื่อปี ๒๕๕๕ โดยมีวัตถุประสงค์และหลักในการจัดการศึกษาต่อเนื่อง ดังนี้

๑.๑ วัตถุประสงค์

๑.๑.๑ มุ่งจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาการทำงานและอาชีพ ผูกอาชีพระดับพื้นฐาน ระดับกึ่งฝีมือ ระดับฝีมือที่สอดคล้องกับสภาพความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและตลาดแรงงาน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพและเพิ่มพูนรายได้ โดยพัฒนาหลักสูตรที่หลากหลายและทันสมัย และพัฒนาการใช้บริการอย่างทั่วถึง

๑.๑.๒ มุ่งจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตให้กับทุกกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้มีความรู้ความสามารถในการดำรงชีวิต การพัฒนาคุณภาพชีวิต การใช้เวลาว่างที่มีคุณค่าและมีความสุขต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน

๑.๑.๓ มุ่งจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน เน้นการสร้างจิตสำนึกความเป็นประชาธิปไตยความเป็นพลเมืองดี เศรษฐกิจและชุมชน และการอนุรักษ์พัฒนาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยใช้เป็นรูปแบบประชุมสัมมนา การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และรูปแบบอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

๑.๑.๔ การจัดการศึกษาต่อเนื่องหลักสูตรเชิงบูรณาการ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

๑.๑.๕ พัฒนาระบบคลังหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่องให้ได้มาตรฐาน สะดวกต่อการนำไปใช้เพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถานศึกษาและภาคีเครือข่าย

๑.๒ หลักการศึกษาต่อเนื่อง

๑.๒.๑ หลักสูตรได้รับการพัฒนาให้มีความสอดคล้องกับสภาพสังคม ชุมชน และความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

๑.๒.๒ สื่อและแหล่งค้นคว้า ตลอดจนวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ ต้องได้รับการพัฒนาให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตร และกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน

๑.๒.๓ วิทยากร ต้องสรรหาวิทยากรที่มีความรู้ ความสามารถ หรือมีความเชี่ยวชาญในสาขาที่จะสอนอย่างแท้จริง และวิทยากรควรผ่านการอบรมเป็นวิทยากรจากหน่วยงานสถานศึกษาของ กศน.

๑.๒.๔ การจัดการเรียนรู้ จะต้องจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับศักยภาพของผู้เรียนและความพร้อมของผู้เรียน และสอดคล้องกับความต้องการและบูรณาการวิธีการจัดการเรียนรู้ได้ตามความเหมาะสม

๑.๒.๕ การจัดกระบวนการเรียนรู้ จะต้องเน้นให้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย และสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

๑.๒.๖ กลุ่มเป้าหมาย สามารถนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปใช้ในการประกอบอาชีพ พัฒนาอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิต และสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

๑.๓ หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร

หลักสูตรการศึกษาต่อเนื่อง เป็นหลักสูตรระยะสั้นที่สถานศึกษาจัดขึ้นเพื่อมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยให้ความยืดหยุ่นในเนื้อหา สาระ ระยะเวลาเรียน และสถานที่ตามความต้องการ ความจำเป็นของกลุ่มเป้าหมายหรือชุมชน ให้ดำเนินการดังนี้

๓.๑.๑ กระบวนการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่อง ประกอบด้วยขั้นตอน ๔ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ การสำรวจสภาพปัญหาของชุมชน

ขั้นที่ ๒ การวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและความต้องการของผู้เรียน

ขั้นที่ ๓ การเขียนผังหลักสูตร

ขั้นที่ ๔ การเขียนหลักสูตร

๓.๑.๑.๑ การสำรวจสภาพปัญหาของชุมชน คือ การศึกษาข้อมูลของชุมชน เพื่อให้ได้ซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่อง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการสำรวจ ได้แก่ ครู กศน. ผู้เรียน และ ผู้เกี่ยวข้องในชุมชน โดยอาจสำรวจข้อมูลจากเอกสารซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ เช่น ข้อมูลจากการวางแผนของ กศน. ตำบล/แขวง และจากหน่วยงานอื่น ๆ ที่ได้รวบรวมไว้แล้ว และสำรวจจากข้อมูลปฐมภูมิที่ผู้สำรวจไปรวบรวมข้อมูลจากชุมชนโดยตรง ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่สำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นข้อมูลที่แท้จริง และเป็นปัจจุบันของผู้เรียนและชุมชน

ประเด็นในการสำรวจข้อมูล เช่น โครงสร้างด้านกายภาพของชุมชน และประวัติชุมชน ข้อมูลประชากร เศรษฐกิจ การศึกษา สังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง และข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของชุมชน วิธีการสำรวจสภาพปัญหาของชุมชนอาจใช้หลาย ๆ วิธีการผสมผสานกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์และเป็นรูปธรรม เช่น การสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม การสังเกต และการจัดเวทีประชาคม เป็นต้น

๓.๑.๑.๒ การวิเคราะห์สภาพปัญหาชุมชนและความต้องการของผู้เรียน เมื่อทำการสำรวจชุมชนเสร็จแล้ว ข้อมูลที่ได้จะทำให้มองเห็นสภาพของชุมชนที่หลากหลาย ทั้งปัญหาที่เป็นระดับความต้องการและปัญหาความจำเป็น ดังนั้น จะต้องนำปัญหาดังกล่าวมาวิเคราะห์ จัดหมวดหมู่ เช่น แบ่งตามประเภทเกี่ยวกับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์

อย่างไรก็ตามการสำรวจสภาพปัญหาชุมชน และการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนและผู้เรียน สถานศึกษาในการกำกับสำนักงาน กศน. ควรประสานงานและใช้ข้อมูล

ร่วมกับ กศน. อำเภอ/เขต และหรือ กศน. ตำบล/แขวง ที่มีการสำรวจ จัดทำ และวิเคราะห์ไว้แล้ว ไม่จำเป็นต้องดำเนินการดำเนินงานสำรวจสภาพปัญหาของชุมชน และวิเคราะห์สภาพปัญหาความต้องการของชุมชนหรือผู้เรียนใหม่

๓.๑.๑.๓ การเขียนผังหลักสูตร การจัดทำผังหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่อง ผังหลักสูตร หมายถึง กรอบความคิดหัวข้อของหลักสูตร ในการจัดกรรมการเรียนการสอน ประกอบด้วยหัวข้อเรื่อง หรือหัวข้อเนื้อหาหลัก และหัวข้อย่อยที่ได้จากความต้องการ

๓.๑.๑.๔ การเขียนหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่อง มีแนวคิดว่าการพัฒนาหลักสูตร ไม่ว่าจะ เป็นรูปแบบอย่างไร ควรมีองค์ประกอบ ๔ ประการด้วยกัน คือ

(๑) วัตถุประสงค์ทั่วไปและวัตถุประสงค์เฉพาะวิชา

(๒) เนื้อหาวิชาและจำนวนชั่วโมงสอนแต่ละวิชา

(๓) กระบวนการเรียนการสอน

(๔) โครงการประเมินผลตามหลักสูตร

๓.๒ หลักในการเขียนหลักสูตร

๓.๒.๑ ความสำคัญ หลักสูตรการศึกษาต่อเนื่อง เป็นหลักสูตรที่สถานศึกษาสามารถสร้างขึ้นเพื่อแก้ปัญหาของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ รวมถึงการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่องขึ้นมา เพื่อสนองต่อความต้องการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งของชุมชน โดยพัฒนาเนื้อหาสาระแบบมีส่วนร่วมของบุคคลหลาย ๆ ฝ่ายอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอน และเนื้อหาเฉพาะเจาะจง เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการของตนเอง ชุมชน และสังคมในภาพรวมได้

๓.๒.๒ จุดมุ่งหมาย หมายถึง ข้อกำหนดทั่วไปที่แสดงให้เห็นลักษณะและทิศทางเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ ชัดเจน ที่ออกแบบไว้ให้บรรลุ ซึ่งผลผลิต หรือพฤติกรรมในอนาคต

๓.๒.๓ วัตถุประสงค์ เป็นคำที่มีความเฉพาะเจาะจงเป็นเครื่องมือบ่งชี้ผลลัพธ์กับหลักสูตร เป็นลักษณะจุดประสงค์ปลายทาง

๓.๒.๔ เนื้อหาหลักสูตร เป็นการนำหัวข้อหลัก ที่กำหนดไว้มาเขียน ซึ่งเขียนเนื้อหาสาระของหลักสูตรจะต้องตอบสนองต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

๓.๒.๕ เวลาเรียน ให้ระบุเวลาเรียนตลอดหลักสูตร ใช้เวลากี่ชั่วโมง โดยแยกเป็นภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ ใช้เวลาทั้งหมดกี่ชั่วโมง การกำหนดเวลาเรียนต้องมีความเหมาะสมกับเนื้อหาและวิธีการสอน

๓.๒.๖ แหล่งการเรียนรู้และสื่อประกอบการเรียน บอกแหล่งการเรียนรู้และสื่อประกอบการเรียน เช่น ศึกษาจากเอกสารวิชาการ VCD Web – Site ผู้รู้ หรือ ภูมิปัญญา เป็นต้น

๓.๒.๗ การวัดและประเมินผล ระบุว่ามีการวัดและประเมินผลด้วยวิธีใด เช่น การสังเกต การทดสอบ การวัดชิ้นงาน เป็นต้น

๓.๒.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ บอกความคาดหวังของผลลัพธ์ทางการศึกษา ทั้งในระดับกว้างและระดับเฉพาะ^{๓๘}

สรุปความได้ว่า การศึกษาต่อเนื่องเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการศึกษานอกระบบ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะ โดยเป็นการจัดการศึกษา เพื่อสนองความต้องการ และความจำเป็นของบุคคล ต่อเนื่องไปจากการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษา เป็นการให้ความรู้เพิ่มเติมเรื่องที่ได้ศึกษามาแล้ว ในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย เมื่อบุคคลจบการศึกษาไปประกอบอาชีพระยะหนึ่ง แล้วมีความจำเป็นต้องหาความรู้เฉพาะ หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นเพิ่มเติม ทำให้ผู้นั้นสมัครเรียนเพิ่มเติม จากสถาบันการศึกษา เพื่อก้าวทันการเปลี่ยนแปลงทางวิชาการและเทคโนโลยีของสังคมโลก โดยอาจได้รับประกาศนียบัตรหรือใบรับรอง การศึกษาต่อเนื่องในรูปของการศึกษาผู้ใหญ่ที่จัดให้แก่ผู้เรียนที่มีอายุเกินวัยเรียนตามกฎหมาย แต่ไม่มีโอกาสเข้าเรียนด้วยเหตุที่ยากจน ต้องประกอบอาชีพหรือเร่ร่อน อพยพย้ายถิ่น อยู่ท้องถิ่นห่างไกล บุคคลเหล่านี้จำเป็นต้องมีทักษะพื้นฐานของการเรียนรู้ หรือทักษะ การอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็นมีวิชาความรู้ทางอาชีพ มีคุณธรรมจริยธรรม และหน้าที่พลเมือง

๒.๔ การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับ พุทธศักราช ๒๕๔๒ มาตรา ๑๕ ได้นิยาม การศึกษาตามอัธยาศัย ไว้ว่า “การศึกษาตามอัธยาศัย” เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น^{๓๙}

"การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง วิธีการที่หลากหลายที่นำไปสู่การเรียนรู้ อาจเกิดขึ้นโดยการถูกผลักดันให้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการสนทนา เกี่ยวข้องกับการสำรวจ และขยายประสบการณ์ โดยไม่อาจทำนายล่วงหน้าได้ เป็นสิ่งที่บังเอิญเกิดขึ้นอุบัติเหตุ^{๔๐}

^{๓๘} สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวง ศึกษาธิการ, คู่มือแนวทางการดำเนินงานและการจัดการศึกษาของสถานศึกษาในกำกับของสำนักงาน กศน., (กรุงเทพมหานคร : รังสีการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๕๒-๕๕.

^{๓๙} กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

^{๔๐} จากแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่แนวปฏิบัติ แปลและเรียบเรียง จาก Web site: The Informal Education Homepage ดำเนินการโดย Michele E. Doyle และ Mark Smith ที่ <http://www.infed.org> แปล และเรียบเรียงโดย วิศนีย์ ศิลตระกูล และ อมรา ปฐภิญโญบุรณ, ศูนย์ส่งเสริมการศึกษานอกระบบ การศึกษา นอกโรงเรียน, ๒๕๔๔), หน้า ๒-๓.

การศึกษาตามอัธยาศัยว่า เป็นการจัดสภาพแวดล้อม สถานการณ์ ปัจจัยเกื้อหนุนสื่อ แหล่งความรู้ และบุคคล เพื่อส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้ตามความ สนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และ โอกาส เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม^{๔๑}

การศึกษาตามอัธยาศัยดูเหมือนจะถูกมองว่าด้อยกว่าการศึกษาในและนอกระบบ เนื่องจาก ไม่มีกระบวนการที่แน่ชัด ไม่สามารถจับต้อง หรือมองเห็นได้ ไม่เป็นระบบ และไม่มีแบบ แผน ที่แสดงความชัดเจนได้ แต่การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นพื้นฐานที่จำเป็นและมีคุณค่าในตัวเอง เกี่ยวพันกับกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์อย่างไม่อาจปฏิเสธได้

ประเภทและรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นรูปแบบการศึกษาที่มีเอกลักษณ์พิเศษ ตรงที่มีความ หลากหลาย ประเภทและรูปแบบ มีองค์ประกอบสำคัญได้แก่

(ก) สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ที่โดยมากมักอยู่รอบๆ ตัวที่ผู้เรียนสามารถเข้าถึงได้
(ข) กระบวนการจัดการสภาพการเรียนรู้จากสภาพการณ์และลักษณะ ของผู้เรียนและ ผู้ดำเนินการศึกษาตามอัธยาศัย และ

(ค) กระบวนการเรียนรู้ ซึ่งมักเป็นการเรียนรู้ที่ เป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็น การเรียนรู้ของปัจเจกบุคคล (Individual Learning or Self Education) และการเรียนร่วมกัน ระหว่างสมาชิกที่มีส่วนในชุมชน (Collaborative Learning) หรือร่วมในสถานการณ์นั้น ๆ

รูปแบบจึงอาจเป็นเพียงกิจกรรมการเรียนรู้ หรือกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้น หรือ เป็น เพียงสถานการณ์ ปรากฏการณ์ที่อาจมีขึ้นเองตามธรรมชาติ (Natural settings or Natural phenomena) หรือ โดยการสร้างขึ้นของสิ่งมีชีวิต ซึ่งรวมทั้งมนุษย์ (Human-made) หรือ เกิดจาก การกระทำของสัตว์ (Animal made) ก็ได้ หรือ แม้กระทั่งสิ่งที่เกิดในสังคมตามปกติ โดยมิได้ เกี่ยวข้องกับการศึกษาใดๆ (Societal settings) บางประเภทเป็นเพียงปัจจัยเอื้อต่อการเรียนรู้ตาม อัธยาศัย เช่น การพูดคุย ถกเถียง ปัญหา การหารือ และการสืบค้นบางสิ่งบางอย่าง รวมทั้งแหล่ง ความรู้ สถานที่ทางประวัติศาสตร์ ที่เล่น สนามกีฬา ชุมชน สมาคม ศาสนาสถาน แหล่งวัฒนธรรม สื่อ ประเภทต่างๆ ตั้งแต่สื่อที่เป็น บุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ และ โทรคมนาคม ภูมิปัญญา ในขณะที่เดียวกัน การศึกษาตามอัธยาศัยอาจเป็นประเภทการศึกษาย่อย (subset) ในบริบทของการศึกษารูปแบบอื่นๆ เน้นการที่ผู้เรียนมีส่วนร่วม (Participatory Learning) มีส่วนจัด(Self-directed Learning) และการร่วมอยู่ในสถานการณ์ ที่ เรียกว่า การเรียนรู้ตาม สถานการณ์ (Situating Learning) ซึ่งให้ความสำคัญเรื่อง ความสัมพันธ์กับชุมชน และการเกี่ยวข้อง

^{๔๑} ชัยยศ อิมสุวรรณ และคณะ, การศึกษาตามอัธยาศัย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การศึกษานอก ระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๓-๓๔.

กับผู้รู้เพื่อพัฒนาและยกระดับประสบการณ์ระหว่างการ เรียนรู้และปฏิบัติงานในสถานการณ์นั้นๆ ซึ่งเป็นมากกว่าการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ (Experiential learning)

การศึกษาตามอธยาศัยมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการไม่มีกำหนด และแบบแผนที่ชัดเจน เหมือนการศึกษาในและนอกระบบ รูปแบบการศึกษาตามอธยาศัยจึงมีหลากหลาย ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

๑. รูปแบบที่เป็นการเรียนรู้จากสถานการณ์หรือประสบการณ์ ซึ่งสถานการณ์ ประสบการณ์นั้น อาจมีขึ้นเองตามธรรมชาติหรือโดยการสร้างของสิ่งมีชีวิต ซึ่งรวมมนุษย์ หรือเกิดจากการกระทำของสัตว์ก็ได้ แม้กระทั่งสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมปกติ โดยมิได้เกี่ยวข้องกับการศึกษาใด ๆ บางประเภทเป็นเพียงปัจจัยเอื้อต่อการเรียนรู้ตามอธยาศัย เช่น การพูดคุย ถกเถียงปัญหา การหารือ และการสืบค้นบางสิ่งบางอย่าง รวมทั้งแหล่งความรู้ สถานที่ทางประวัติศาสตร์ ที่เล่น สนามกีฬา ชุมชน สมาคม ศาสนสถาน แหล่งวัฒนธรรม สื่อประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่สื่อที่เป็นบุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ และโทรคมนาคม ภูมิปัญญา การค้นคว้า การค้นพบ การประดิษฐ์ต่าง ๆ นวัตกรรม และงานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนการสื่อสารมวลชนที่มีได้ วัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาโดยตรง

๒. รูปแบบที่เป็นการศึกษาย่อยในบริบทของการจัดการศึกษาหลัก เช่น การจัดห้องสมุด การจัดทำ Homepage หรือ E – learning เป็นต้น

๓. รูปแบบที่เป็นการศึกษาต่อเนื่อง เช่น การจัดการเรียนรู้ในสถานประกอบการระหว่างการทำงาน การจัดการเรียนรู้เพื่อดูแลสุขภาพตนเองและผู้ป่วย เป็นต้น^{๔๒}

ในการจัดและส่งเสริมการศึกษาตามอธยาศัย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ แบบไม่เป็นทางการ ผู้จัด (สถาบัน ผู้จัดและผู้ดำเนินการ) ควรวางจุดประสงค์โดยศึกษาลักษณะ ของกลุ่มเป้าหมาย ที่แตกต่างของแต่ละกลุ่มบุคคล ก่อนการออกแบบสภาพทางกายภาพ และ จิตวิทยา ตลอดจนการนำเสนอที่ถ่ายทอด และเอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งอาจจะเกิดหรือไม่ก็ได้ แต่ที่สำคัญคือมี ประสบการณ์ของผู้เรียน หรือผู้ที่ได้มาสัมผัส ผู้ชม และเกิดกระบวนการเรียนรู้ใน ลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงภายในของแต่ละบุคคลที่ไม่สามารถวัดเป็นผลการเรียนได้ แบบใน ระบบโรงเรียน แต่สามารถวัดและประเมินเป็นความพึงพอใจ และความต้องการศึกษารูปแบบอื่นๆ ต่อไป

การจัดและดำเนินการศึกษาตามอธยาศัย

นอกจากการดำเนินการศึกษาตามอธยาศัยที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ และลักษณะทาง กายภาพของผู้เรียนแล้ว การดำเนินงานจัดการศึกษาตามอธยาศัยมีจุดเน้นอยู่ที่การดำเนิน ชีวิตประจำวัน กล่าวคือ ทำกิจกรรมให้ส่งเสริมการเรียนรู้ในบริบทของการปฏิบัติการกิจประจำวัน Debbie Saddington ศึกษาการเชื่อมโยงกิจกรรมการศึกษาตามอธยาศัยในการดำเนิน

^{๔๒} ทองอยู่ แก้วไทรชะ, ระบบการศึกษา “ประมวลสาระชุดวิชาปรัชญาและการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ 1”, (นทพฐรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๔๔.

ชีวิตประจำวัน เน้นที่บรรยากาศที่สบายๆ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องดูที่บุคลิกและบทบาทของผู้เรียน และ ผู้ปฏิบัติการศึกษาตามอัยาศัยด้วย เมื่อจัดการศึกษาตามอัยาศัยในสภาพที่ค่อนข้างเป็นทางการ นักการศึกษาพบว่า การสนทนาและการเล่าเรื่องเป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการศึกษาตาม อัยาศัย ที่สำคัญต้องมีกระบวนการกระตุ้น และคอยดูแล อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ นั้น หมายความว่า ต้องมี “ผู้จัดการศึกษาตามอัยาศัย”

การจัดกิจกรรมการศึกษาตามอัยาศัยควรคงความเป็นธรรมชาติของสภาพ หรือ สิ่งแวดล้อมที่ผู้เรียนเข้ามาสัมผัส การสร้างสิ่งแปลกแยกจะทำให้กิจกรรมการศึกษาตามอัยาศัยนั้น เป็นการศึกษานอกระบบทันที เนื่องจากการกำหนดวัตถุประสงค์และสร้างโปรแกรมการเรียนรู้ที่ บังคับผู้เรียนให้จำกัวิธีการเรียนไป เช่นกันกิจกรรมการศึกษาตามอัยาศัยช่วยกระตุ้นและส่งเสริม การเรียนรู้ของผู้เรียน ได้ค่อนข้างมาก หรือแค่เพียงสร้างความตื่นตาตื่นใจก็ตาม กิจกรรมนั้นๆ ควร มี แนวทางการเรียนรู้ที่ผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของผู้เรียน และจะยิ่งดีขึ้น^{๔๓} ถ้าให้ผู้เรียนมีส่วนในการ จัดกิจกรรมการศึกษานั้น เนื่องจากผู้เรียนจะรู้สึกความเป็น ส่วนหนึ่งของกิจกรรม และเต็มใจที่จะร่วม ลงมือ ถือเป็น”สัญญาใจ” (commitment) ที่ผูก (engage) ผู้เรียนกับกิจกรรมนั้นๆ ปัจจัยอื่นๆ ใน การจัดกิจกรรมการศึกษาตามอัยาศัย สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องผู้เรียนสำคัญที่สุด (Learner-centred) ใช้การให้ผู้เรียนเลือก คิดค้น สัมผัส (Multiple Intelligent ของ Howard Garner และ สร้างองค์ความรู้ ด้วยตนเองตามแนวทฤษฎีการศึกษาของ Piaget เรื่อง Constructionism และการ เรียน ด้วยการสร้างประสบการณ์ ด้วยการลงมือปฏิบัติ (Learning by doing) จับต้องได้ (Hands-on) ทดลองและพิสูจน์ได้ด้วยตนเองหรือด้วยหลักการง่ายๆ ไม่ซับซ้อน สามารถ บันทึกและตรวจสอบ ผลจากการสังเกตได้และมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ไม่มีข้อจำกัดเรื่อง เวลา และต้องเรียนด้วย ตนเอง อาจเป็นการเรียนพร้อมๆ กับเพื่อน หรือคนที่คุ้นเคย (peer learning) ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย สูงนัก

องค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดกิจกรรมการศึกษาตามอัยาศัย คือการเอื้อ ให้เกิดความสนใจการศึกษาระบบนี้ ด้วยการสร้างแบบหรือวิธีการประเมินแบบง่ายๆ เช่นการสร้าง โครงงาน การใช้กระบวนการสืบค้นในการค้นหาคำตอบ ฯลฯ และอำนวยความสะดวก ประเมินผล การเพื่อการสะสมความรู้และหน่วยความรู้เพื่อการศึกษาต่อ (Credit Bank System) โดยอาศัย หน่วยงานกลางในการจัดทำมาตรฐานการจัดการศึกษาตามอัยาศัย เช่น กฎ กระทรวงที่ออกตาม สารระของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ หรือสถาบันทดสอบมาตรฐาน การศึกษาเฉพาะสาขา

^{๔๓} <http://elibrary.nfe.go.th/learnself-02.pdf> [ออนไลน์]ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์, แหล่งการเรียนรู้ ตลอดชีวิต วารสารการศึกษานอกโรงเรียน, ปีที่ 4 ฉบับที่ 6 (มีนาคม) ๒๕๔๔ , หน้า ๒๒, เข้าถึงวันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๖.

และประสบการณ์ เช่น กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน หรือองค์กรเอกชน รวมทั้ง การจัดประกวดและแข่งขันความเป็นเลิศทางการศึกษาโปรแกรมหรือกิจกรรมตามอัยาศัยประจำปี เป็นต้น

๒.๕ สรุป

ก. หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

(๑) ความหมายของไตรสิกขา เป็นกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน คือ ศีล เป็นหลักการพัฒนาระดับความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม สมาธิ เป็นหลักการพัฒนาจิตใจให้มีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการคิดพิจารณาตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำการใด ๆ ปัญญา เป็นหลักการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ รู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น และสามารถแยกแยะวิเคราะห์ สืบหาสาเหตุของสิ่งทั้งหลายได้ชัดแจ้ง ไตรสิกขาก็เป็นกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการ

(๒) ความสำคัญของไตรสิกขา ความสำคัญของไตรสิกขาเป็นหลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา จึงจัดอยู่ใน มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมีขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต

(๓) หลักไตรสิกขา ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา ๓ หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง คือ

๑. อธิศีลสิกขา สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง

๒. อธิจิตตสิกขา สิกขา คือจิตอันยิ่ง หมายถึง สมาธิ

๓. อธิปัญญาสิกขา สิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง

ข. หลักการจัดการศึกษา

(๑) ความหมายของการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายชัดเจน คือการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม ค่านิยม ความคิด การประพฤติปฏิบัติ ฯลฯ โดยคาดหวังว่า คนที่มีคุณภาพนี้จะทำให้สังคมมีความมั่นคง สงบสุขเจริญก้าวหน้าทันโลก แข่งขันกับสังคมอื่นในเวทีระหว่างประเทศได้

(๒) ความจำเป็นในการจัดการศึกษา การจัดการศึกษายังมีความจำเป็น เพราะต้องการคนที่ได้รับการฝึกฝนเฉพาะด้าน ที่มีความรู้ ความเข้าใจ ความชำนาญมาดูแลรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นการรับผิดชอบด้านการสอน การบริหาร หรือการสนับสนุน ตัวอย่าง เช่น ครูที่ดีต้องได้รับการศึกษาอบรมมาอย่างดี มีความรู้ความชำนาญ และมีคุณลักษณะเหมาะสมกับการเป็นครู การเป็นครูจึงเป็นที่ยอมรับว่าเป็นวิชาชีพชั้นสูง

(๓) วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา คือ ให้บริการทางการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ โดยถ่ายทอดหรือปลูกฝังเนื้อหาความรู้ความเข้าใจที่เหมาะสมเตรียมเด็กก่อนวัยเรียนให้มีความพร้อมในการเรียนรู้ และจัดให้เด็กในวัยเรียนได้รับการศึกษาเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองต่อเนื่องให้โอกาสทางการศึกษา โดยเข้าถึงผู้รับบริการ

ที่ไม่สามารถเข้ารับการศึกษาดำเนินการตามปกติที่มีอยู่หลากหลาย การจัดการศึกษาลักษณะนี้มุ่งไปที่ผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มิใช่ฐานะยากจน ผู้ที่พลาดโอกาสได้รับการศึกษาในบางช่วงของชีวิต ตอบสนองความต้องการทางการศึกษาระดับสูงในเชิงคุณภาพ และพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลให้เต็มตามความสามารถ และตอบสนองวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาข้อนี้เน้นการพัฒนามนุษย์ในลักษณะบูรณาการ

(๔) เป้าหมายของการจัดการศึกษา เป้าหมายของการศึกษามีหลากหลาย ผู้นำชุมชนและท้องถิ่นพึงมีบทบาทในการสำรวจกลุ่มเป้าหมาย กำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมาย และร่วมสนับสนุนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถจัดบริการการศึกษาแก่กลุ่มเป้าหมายให้ครบถ้วนและเกิดประโยชน์ได้จริง

(๕) องค์ประกอบของการจัดการศึกษาองค์ประกอบของการจัดการศึกษานั้นมี ๘ ประการ คือ (๑) สารเนื้อหาในการศึกษา (๒) ครูผู้สอนหรือผู้ให้ความรู้ (๓) สื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษา (๔) รูปแบบวิธีการเรียนการสอน (๕) ผู้บริหารและบุคลากรที่ทำหน้าที่สนับสนุนการศึกษา (๖) เงินทุนสนับสนุน (๗) สถานที่ศึกษาและบรรยากาศแวดล้อม (๘) ผู้เรียน

ค. การจัดการศึกษานอกระบบ

(๑) การศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ การศึกษาที่ไม่อยู่ในระบบซึ่งเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

(๒) การศึกษาต่อเนื่อง คือ เป็นการให้ความรู้เพิ่มเติมเรื่องที่ได้ศึกษามาแล้วในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย เมื่อบุคคลจบการศึกษาไปประกอบอาชีพระยะหนึ่ง แล้วมีความจำเป็นต้องหาความรู้เฉพาะ หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นเพิ่มเติม ทำให้ผู้นั้นสมัครเรียนเพิ่มเติมจากสถาบันการศึกษา

(๓) การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย คือ การศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่เป็นการเรียนรู้จาก ประสบการณ์ จากการทำงาน จากบุคคล จากครอบครัว จากชุมชน จากแหล่งความรู้ ต่างๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความบันเทิง และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมี ลักษณะที่สำคัญคือ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการ ลงทะเบียน และไม่มีการสอน ไม่มีมารับประกาศนียบัตร มีหรือไม่มีสถานที่แน่นอน เรียนที่ไหนก็ได้ ลักษณะการเรียนส่วนใหญ่เป็นการเรียนเพื่อความรู้และนันทนาการ อีกทั้งยังไม่จำกัดเวลาเรียน สามารถเรียนได้ตลอดเวลาและเกิดขึ้นในทุกช่วงวัยตลอดชีวิต

บทที่ ๓

วิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการวิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ผู้วิจัยได้วางกรอบการศึกษาในประเด็นดังนี้ (๑) ด้านเป้าหมายของการจัดการศึกษาหลักไตรสิกขา (๒) ด้านหลักการของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา (๓) ด้านแนวทางของการจัดการศึกษาหลักไตรสิกขา (๔) ด้านรูปแบบของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา (๕) ด้านประโยชน์และคุณค่าของการจัดการศึกษาหลักไตรสิกขา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ ด้านเป้าหมายของการจัดการศึกษาหลักไตรสิกขา

หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม มีสติปัญญา มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีศักยภาพในการประกอบอาชีพและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ต้องการ จึงกำหนดจุดหมายดังต่อไปนี้

๑. มีคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข
 ๒. มีความรู้พื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิตและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
 ๓. มีความสามารถในการประกอบสัมมาอาชีพให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัด และตามทันความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง
 ๔. มีทักษะการดำเนินชีวิตที่ดี และสามารถจัดการกับชีวิต ชุมชน สังคมได้อย่างมีความสุขตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
 ๕. มีความเข้าใจประวัติศาสตร์ชาติไทยภูมิใจในความเป็นไทย โดยเฉพาะภาษา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ความเป็นพลเมืองดี ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของศาสนา ยึดมั่นในวิถีชีวิต และการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
 ๖. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 ๗. เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีทักษะในการแสวงหาความรู้ สามารถเข้าถึงแหล่ง เรียนรู้ และบูรณาการความรู้มาใช้ในการพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ
- เป้าหมายในการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาในการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มีดังต่อไปนี้

๑. การศึกษานอกระบบ

๑.๑ ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาศักยภาพกำลังคนและสังคม ที่ใช้ความรู้และภูมิปัญญาเป็นฐานในการพัฒนา ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความมั่นคง และคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ตามแนวทางการพัฒนาประเทศ

๑.๒ ภาครัฐเครือข่ายเกิดแรงจูงใจและมีความพร้อมในการมีส่วนร่วมเพื่อจัดกิจกรรมการศึกษา

๒. การศึกษาตามอัธยาศัย

๒.๑ ผู้เรียนได้รับความรู้และทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๒.๒ ผู้เรียนได้เรียนรู้สาระที่สอดคล้องกับความสนใจและความจำเป็นในการยกระดับคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

๒.๓ ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์และเทียบโอนผลการเรียนกับการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ^๑

สรุปได้ว่า จุดหมายของหลักสูตรพัฒนาผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม มีสติปัญญา มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีศักยภาพในการประกอบอาชีพ และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์

เป้าหมายของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการเน้นความสำคัญแก่ภาคประชาชน โดยให้ความรู้แก่ผู้ที่ศึกษาและเป็นฐานในการพัฒนาตามความรู้ และสร้างแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมของการศึกษา และผู้เรียนมีทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ตลอดชีวิต พร้อมทั้งยกระดับการศึกษาและเทียบโอนผลการศึกษา ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการช่วยเหลือและพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิต แต่ในลักษณะเดียวกันการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ก็เป็นหลักการพัฒนาตามแนวพุทธ ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^๒ ได้เสนอหลักการศึกษาในการพัฒนาตามแนวพุทธ โดยใช้หลักไตรสิกขา^๓ ในกระบวนการพัฒนาซึ่งประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญาในการเชื่อมโยงส่งผลต่อกัน โดยสามารถมองภาพรวมเกี่ยวกับการศึกษาเป็น ๒ ภาพหลักคือ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖-๘.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕ - ๖ .

^๓ อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๙๐/๓ ๘.

๑) การมองภาพรวมของระบบใหญ่ เรียกว่า รอบใหญ่ โดยการพัฒนาแบบนี้จะเห็นศีลสมาธิ และปัญญา เติบโตขึ้นทีละอย่างตามลำดับ คือช่วงแรกเด่นที่ศีล ก็เป็นขั้นศีล ขั้นที่สองเด่นที่สมาธิก็เป็นขั้นสมาธิ ช่วงที่สามเด่นที่ปัญญา ก็เป็นขั้นปัญญา แต่ในทุกขั้น ก็จะมีองค์อีก ๒ อย่างทำงานร่วมอยู่ด้วยโดยตลอด

๒) การมองการทำงานในช่วงสั้น ๆ เรียกว่า รอบเล็ก เป็นการพัฒนาในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง จะเห็นศีล สมาธิ ปัญญาทำงานด้วยกัน และสัมพันธ์กันตลอดเวลา ซึ่งการฝึกแบบนี้สามารถเริ่มจากจุดไหนก่อนก็ได้ เช่น ถ้ามีความพอใจ จิตแนบสนิทกับพฤติกรรมอย่างใด(สมาธิ) ก็จะมีควมโน้มเอียงไปสู่การทาพฤติกรรมนั้น (ศีล) หรือ ถ้าพิจารณาโดยเหตุผลว่าพฤติกรรมอีกอย่างหนึ่งดีกว่า เห็นว่าทำอย่างนั้นจะดีกว่า เป็นประโยชน์กว่า (ปัญญา) เราก็จะทำพฤติกรรมตามที่เราคิดว่าดีกว่านั้น (ศีล) แต่บางทีอาจจะมึพฤติกรรมเกิดขึ้นก่อน เช่น พ่อ แม่ครูอาจารย์ โรงเรียน หรือ สถาบันทางสังคม เขาจัดระเบียบความ เป็นอยู่คือวางระเบียบวินัยเป็นกฎเกณฑ์กติกาขึ้นมาแล้ว เยาวชนเข้าไปอยู่ในหมู่ ในพวกเขาก็ต้องทำตามเขาไป (ศีล) ต่อมา จากความเคยชินในการทำพฤติกรรมอย่างนั้นไปเรื่อย โดยไม่ขัดแย้งฝืนใจ เราก็เกิดความพอใจสนิทกับพฤติกรรมนั้น(สมาธิ) แล้วบางทีก็เลยมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่เป็นระเบียบหรือกฎเกณฑ์กติกาของพฤติกรรม นั้นว่าดีมีประโยชน์(ปัญญา) พอปัญญาเห็นคุณค่าของพฤติกรรมอย่างนั้นแล้ว ก็ยิ่งมีความสุขความพอใจสนิทใจกับพฤติกรรมนั้นมากขึ้น(สมาธิ) ฯลฯ เพราะเหตุที่มีการโยงส่งผลต่อกันไปมาอย่างนี้ ก็ทำให้มีการปรับพฤติกรรมให้เหมาะสมมีผลดียิ่งขึ้นไปอีก

จากรายละเอียดข้างต้นสรุปได้ว่า หลักในการพัฒนาตามแนวพุทธ คือการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ พัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนา ปัญญา พร้อมกันทั้ง ๓ ด้าน โดยอาศัยและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ในกระบวนการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้เกิดประโยชน์ ซึ่งเป้าหมายของการพัฒนาตามแนวพุทธ แบ่งโดยใช้เกณฑ์ตามประโยชน์ที่ได้รับ(อรรถ) ในทางพระพุทธศาสนามีดังนี้

๑) เป้าหมายในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) เป็นจุดหมายขั้นแรกของเยาวชน เป็นพฤติกรรมที่ดำเนินไปอย่างชอบธรรม การปฏิบัติต่อต่าง ๆ อย่างถูกต้อง พฤติกรรมกระทำจะต้องทำตนและผู้คนที่เกี่ยวข้องให้มีความสุข อยู่ร่วมกันด้วยดี ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างบุคคล เพื่อความสุขร่วมกัน^๔

๒) เป้าหมายในอนาคต (สัมปรายิกัตถะ)^๕ เกี่ยวกับพฤติกรรมที่เยาวชนจะแสดงออกในด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไปกว่าเป้าหมายระดับแรก เป็นเป้าหมายอันเป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำเลิศยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กัน

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง, ๒๕๓๒), หน้า ๐๙.

^๕ ที.ปา.อ. ๘๙/ ๐๕.

ตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรมความ
ใฝ่ใจในทางศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม เป็นพฤติกรรมที่อาศัย
ศรัทธาความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ พฤติกรรมที่รู้จักปิติสุขที่
ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิต เป็นเป้าหมายของพฤติกรรมขั้นที่ผ่อนคลาย
ความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านอามิสสูงเกินไป จนจะต้องมุ่งไขว่คว้ายอม
สยบให้ หรือเป็นเหตุต้องมีพฤติกรรมไปในทางชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรมดีงาม รู้จักทำการ
ด้วยความไม่ธรรม รักความดีงาม รักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิตใจ^๖

๓) เป้าหมายขั้นสูงสุด (ปรมัตถะ)^๗ หรือเป้าหมายที่เป็นสาระที่แท้จริงของพฤติกรรมชีวิต
มนุษย์ เป็นเป้าหมายขั้นสุดท้าย ได้แก่การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติ
ธรรมตาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระโปร่งโล่งผ่องใสไม่ถูกบีบคั้น
คับข้องจำกัดด้วยความยึดติดถือมั่น หวั่นหวาดของตนเอง เป็นพฤติกรรมที่ดำเนินไปเพื่อความ
ปราศจากกิเลส ที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไรทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่
สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิง อันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์
เรียกว่าวิมุตติ และนิพพาน^๘

ตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว พฤติกรรมที่แสดงออกนั้น จะต้อง เพียรพยายามให้เข้าถึง
เป้าหมายให้ได้ ๒ ระดับ คือ เมื่อได้เมื่อได้บรรลุทิฐุธรรมมีกัตถะแล้ว ไม่ควรหยุดยั้งแค่นั้นแต่จะต้อง
กระทำพฤติกรรมของตนเอง ให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายขั้นสัมปรายภิกัตถะด้วย บุคคลใดสามารถ ปรับ
พฤติกรรมของตนเองให้เข้าถึงเป้าหมายถึงสองขั้นนี้แล้ว ถือว่าเป็นบัณฑิต กล่าวคือการทำเพื่อ
ประโยชน์ตนเองและผู้อื่น ย่อมให้คุณค่า ให้ความดีมากกว่าการทำเพื่อประโยชน์ตนฝ่ายเดียว^๙ และ
ดำเนินไปสู่เป้าหมายขั้นสูงสุด(ปรมัตถะ) เพื่อให้เข้าถึงสาระที่แท้จริงของพฤติกรรมชีวิตมนุษย์

สรุปว่า การประยุกต์การนำหลักไตรสิกขามาใช้กับเป้าหมายของการศึกษานอกระบบและ
การศึกษาตามอัธยาศัยนั้น เป็นการพัฒนาที่ควบคู่กันไปในการจัดการศึกษาเมื่อนำมาปฏิบัติตาม
แล้วก็จะเข้าถึงเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะได้พัฒนาผู้เรียนให้มีระเบียบวินัย (ศีล) ในการ
เรียน พร้อมทั้งมีจิตใจที่ตั้งมั่นในการศึกษา (สมาธิ)พร้อมทั้งทำให้เกิดความรู้(ปัญญา) เพื่อนำมาใช้ใน
ชีวิตของผู้เรียน จะเกิดประโยชน์และความสำเร็จในการศึกษาตามแบบอย่างที่ดีต่อตนเอง และสังคม

^๖ ส.ส.(ไทย) ๕/ ๒๘- ๒๙/ ๐๓.

^๗ ชุ.สุ.อ /๓๗/๖๙.

^๘ อจ.เอกก.ฎีกา.(บาลี) / ๗๐/ ๕๐

^๙ อจ.อรรถก.ฎีกา.(บาลี) ๒๒/๖๘/๙๔

๓.๒ ด้านหลักการของการจัดการศึกษาหลักไตรสิกขา

หลักการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ยึดหลักการและความมุ่งหมายโดยภาพรวมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ควบคู่กับหลักการการศึกษานอกระบบ หลักความเสมอภาค การมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบ กระบวนการเรียนรู้ ความหลากหลาย ความยืดหยุ่น การบูรณาการ การกระจายอำนาจ เพื่อให้การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน

หลักการของการจัดการศึกษาตามหลักของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ หลักการส่งเสริมสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยยึดหลักดังต่อไปนี้

๑. เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นด้านสาระการเรียนรู้ เวลาเรียน และการจัดการเรียนรู้ โดยเน้นการบูรณาการเนื้อหาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความแตกต่างของบุคคล ชุมชน และสังคม

๒. ส่งเสริมให้มีการเทียบโอนผลการเรียนจากการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

๓. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยตระหนักว่าผู้เรียนมีความสำคัญ สามารถพัฒนาตนเองได้ตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

๔. ส่งเสริมให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

โดยได้แบ่งออก ๒ ประเด็นดังนี้

๑.การศึกษานอกระบบ

๑.๑ ความเสมอภาคในการเข้าถึงและได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง ทั่วถึงเป็นธรรม และมีคุณภาพ เหมาะสมกับสภาพชีวิตของประชาชน

๑.๒ การกระจายอำนาจแก่สถานศึกษาและการให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเรียนรู้

๒.การศึกษาตามอัธยาศัย

๒.๑ การเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมาย

๒.๒ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีความหลากหลายทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำ เทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษา

๒.๓ การจัดการรอบหรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้เรียน

สรุปได้ว่า หลักสูตรมีหลักการให้การศึกษาโดยโครงสร้างที่ยืดหยุ่น สาระและเวลาการเรียนโดยบูรณาการให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต บุคคล ชุมชน และสังคม มีการพัฒนาและเรียนรู้

ต่อเนื่อง สามารถเทียบโอนผลการเรียนที่ได้เรียนมา สามารถพัฒนาตนเอง รวมถึงมีการส่งเสริมให้ภาคีมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

การวิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในด้านหลักการของการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น ซึ่งหลักไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักของการพัฒนาตนเองและพึ่งตนเองซึ่งมี ๓ หลัก คือ

๑. การฝึกฝนตนเองเรื่องศีล (Self – training in morality) ได้แก่ การกระทำพฤติกรรมทางกาย วาจา ไปสู่ทำนองครองธรรมในระบบการศึกษา ระเบียบ วินัยและกฎเกณฑ์

๒. การฝึกฝนตนเองเรื่องสมาธิ (Self – training in concentration) ได้แก่ การมีความตั้งใจ ตั้งมั่น มีความเชื่อมั่น ให้มีสุขภาพจิตที่ดี สมรรถนะจิตที่ดี คุณภาพจิตที่ดี

๓. การฝึกฝนตนเองเรื่องปัญญา (Self – training in wisdom) ได้แก่ การเข้าถึงความรู้ที่แท้จริง โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วสามารถใช้ความรู้ไปพัฒนาตนเองให้เกิดคุณภาพ ยั่งยืน และพัฒนาสังคม

หลักการเรียนรู้ข้างต้นมีลักษณะเป็นหลักและแนวปฏิบัติที่บูรณาการของการพัฒนามนุษย์ในพระไตรปิฎก เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่ง ไตรสิกขา คือ การฝึกหัดอบรม กาย วาจา และจิตของมนุษย์ให้สามารถค้นพบและควบคุมตนเอง เรียนรู้และพัฒนาตนเองโดยใช้ปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตน และเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นตามหลักการศึกษา ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายหลักไตรสิกขาในแง่ของการพัฒนามนุษย์ไว้ว่า “...ถ้าพูดตามภาษาของนักวิชาการสมัยใหม่ หรือตามหลักวิชาการศึกษาสายตะวันออก อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ก็ครอบคลุมถึงการทำให้เกิดพัฒนาการทางสังคมพัฒนาการทางอารมณ์ และพัฒนาการทางปัญญา โดยลำดับ เป็นแต่จะแตกต่างกัน โดยขอบเขตของความหมายและสิกขา ๓ มีจุดหมายที่ชัดเจนจำเพาะตามแนวพุทธธรรม อย่างไรก็ตามอย่างน้อยในขั้นเบื้องต้นจะเห็นได้ชัดว่า ความหมายไปกันได้ดี คือ พูดได้ตรงกันในขั้นพื้นฐานว่าจะต้องฝึกฝนอบรมบุคคลให้มีวินัย (รวมถึงความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคม) ให้งอกงามทางอารมณ์ (มีจิตใจเข้มแข็ง ประณีต มีคุณภาพและสมรรถภาพดี) และให้งอกงามทางพุทธิปัญญา (เริ่มด้วยความคิดเหตุผล) สิกขา ๓ นี้เนื่องกันและช่วยเสริมกัน...”^{๑๑}

ลักษณะหลักการของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย คือ สร้างความเจริญงอกงามทั่วทั้งปวงที่เกิดขึ้นแก่ผู้เรียนตามประสบการณ์อย่างกว้างและลึก เพื่อผลของการศึกษา

^{๑๐} สุมน อมรวิวัฒน์, สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐ – ๑๕

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๙๑๕ – ๙๑๖.

ตามความมุ่งหมายและนโยบายชาติ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ทั้งมวล ที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์ เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้และวัฒนธรรม ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นกระบวนการ เบ็ดเสร็จที่บุคคลนำมาพัฒนาความสามารถทางด้านทัศนคติและพฤติกรรม ตามค่านิยมของสังคมถ่ายทอดความรู้ ทั้งสายสามัญ อาชีพ ศีลธรรม วัฒนธรรม เป็นเครื่องชี้แนวทางให้ประพฤติปฏิบัติใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม โดยส่วนรวม อันเป็นเจตคติที่ตั้งงามทางด้านความมีน้ำใจปฏิบัติส่วนรวมในทางที่ดี ก่อให้เกิดทักษะ ความคล่อง ความชำนาญ ในการปฏิบัติในแนวทางที่เหมาะสมตามขอบเขตศีลธรรม ทั้งความประพฤติภายนอกและคุณธรรมภายใน การพัฒนาตนเองในการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการพัฒนาความรู้กับคุณธรรมตามหลักของไตรสิกขา

สรุปความว่า การนำหลักไตรสิกขามาปรับประยุกต์ใช้ด้านหลักการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น เป็นการการพัฒนาเพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์โดยการเปลี่ยนแปลงจากภายในจิตใจ มีคุณธรรมกำกับ การแสดงพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นไปตามหลักไตรสิกขาและใช้หลักไตรสิกขาในการพัฒนาตามระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

๓.๓ ด้านแนวทางของการจัดการศึกษาหลักไตรสิกขา

หลักสูตรการศึกษานอกระบบและการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหลักสูตรที่มุ่งจัดการศึกษา เพื่อตอบสนองอุดมการณ์การจัดการศึกษาตลอดชีวิต การสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ตามปรัชญา “คิดเป็น” เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตและสังคม มีการบูรณาการอย่างสมดุลระหว่างปัญญา ธรรม ศีลธรรม และวัฒนธรรม มุ่งสร้างพื้นฐานการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และพัฒนาความสามารถเพื่อการงาน ที่มีคุณภาพ โดยให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมจัดการศึกษาให้ตรงตามความต้องการของผู้เรียน และสามารถตรวจสอบได้ว่า การศึกษานอกระบบเป็นกระบวนการของการพัฒนาชีวิต และสังคมสามารถพึ่งพาตนเองได้ และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เป็นหลักสูตรที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาความต้องการของบุคคลที่อยู่นอกระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ประสบการณ์จากการงานและการประกอบอาชีพ โดยการกำหนดสาระการเรียนรู้ มาตรฐานการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ การวัดผลประเมินผล ให้ความสำคัญกับการพัฒนา กลุ่มเป้าหมายด้านจิตใจให้มีคุณธรรมควบคู่ไปกับการพัฒนาการเรียนรู้ สร้างภูมิคุ้มกัน สามารถจัดการกับองค์ความรู้ ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยี เพื่อให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สร้างภูมิคุ้มกันตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งคำนึงถึง ธรรมชาติการเรียนรู้ของผู้ที่อยู่นอกระบบ และสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจสังคม การเมือง การปกครอง ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีและการสื่อสาร

สรุปได้ว่า แนวคิดการจัดการศึกษา มีความเชื่อพื้นฐานมาจากปรัชญาการศึกษาที่นำมาใช้ คือ ปรัชญา “คิดเป็น” มีแนวคิดภายใต้ความเชื่อที่ว่า “คนเราสามารถพัฒนา การคิด การตัดสินใจ ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นได้ ด้วยการฝึกทักษะ การใช้ข้อมูลที่หลากหลาย ทั้งด้านตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อม และวิธีการมาวิเคราะห์ เชื่อมโยง สัมพันธ์ สร้างสรรค์ เป็นแนวทาง วิธีการสำหรับตนเอง แล้วประเมินตีค่า ตัดสินใจเพื่อตนเอง และชุมชน สังคม ซึ่งเป็นลักษณะของคน “คิดเป็น”

สำหรับแนวคิดตามหลักสูตรตามปรัชญา “คิดเป็น” เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตและสังคม มีการบูรณาการอย่างสมดุลระหว่างปัญญาธรรม ศิลปธรรม และวัฒนธรรม สร้างพื้นฐานที่ดีสำหรับ ครอบครัว ชุมชน สังคม พัฒนาความสามารถเพื่อการทางานที่มีคุณภาพการประกอบอาชีพ โดยการกำหนดสาระการเรียนรู้ มาตรฐานการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล สามารถจัดการกับองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยี สร้างภูมิคุ้มกันตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง ความเจริญทางเทคโนโลยีและการสื่อสาร

การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในด้านแนวทางการจัดการศึกษาเป็นกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร นั่นคือมีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน

กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยทั้งในและนอกสถานศึกษา ดังนั้น ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีไตรสิกขาในขณะที่เรียน ดู อ่าน เขียนและฟังซึ่งเป็นกิจกรรมประจำของนักเรียน

แนวทางของการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยต้องฝึกอบรมผู้เรียนให้เรียน ดู อ่าน เขียนและฟัง ฟังเป็น คำว่า “เป็น” ในที่นี้หมายถึง เรียน ดู อ่าน เขียนและฟัง ตามหลักไตรสิกขานั้นเองเมื่อมีไตรสิกขาเป็นเครื่องมือพัฒนาดังกล่าวมาแล้ว ผลที่ตามมาก็คือ ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาตามแนวทางของการเรียนทั้ง ๓ ด้านไปพร้อมกัน ได้แก่

๑. พัฒนาการทางกาย (กายภาวนา)
๒. พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา)
๓. พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภาวนา)^{๑๒}

ผู้เรียนมีการพัฒนาทั้ง ๓ ด้านนี้จะเป็นคนเก่ง ดีและมีความสุข ด้วยเหตุผล ดังต่อไปนี้

๑. พัฒนาการทางกาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาชีพและพัฒนาการทางปัญญา ซึ่งส่วนหนึ่ง เป็นผลจากการศึกษาวิชาการที่ทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง เพื่อให้เกิดความชำนาญหรือถนัดตามวิชาการนั้น ๆ

^{๑๒} อย.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๗๙/๑๒๑.

๒. พัฒนาการทางจิตซึ่งเกิดจากการบริหารทางจิตให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่นๆ จะทำให้ ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนมีความสุข มีจิตสำนึกในการศึกษา และมีจิตใจที่มั่นคงต่อการศึกษา

๓. พัฒนาปัญญา ซึ่งเป็นปัญญาเกิดจากการเรียนรู้ตามระบบของการศึกษา เพื่อเป็นการพัฒนาทักษะต่าง ๆ ของตนเอง และยกระดับทางการศึกษา

สรุปความว่าแนวทางการจัดการศึกษาของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นแนวทางของในการสร้างคุณธรรม จริยธรรม ในการดำรงชีวิต และปลูกจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมและในสังคม เป็นต้น การนำหลักไตรสิกขาเข้ามาประยุกต์ตามแบบหรือแนวทางในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น เป็นการช่วยพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน คือ พัฒนาทางกาย พัฒนาทางจิต และพัฒนาปัญญา เพื่อเป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนในระบบทางการศึกษาของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

๓.๔ ด้านรูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

รูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้ คือ (๑) ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ (๒) ภาระบวณการฝึกตามหลักของไตรสิกขา (๓) วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา โดยจะได้อธิบายขยายความดังต่อไปนี้

๑) ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ หมายถึง ปรัตโฆสะและโยนิโสมนสิการ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้นิยามความหมายของคำว่า“สัมมา”ด้วยคำภาษาไทย ๗ คำ คือ โดยชอบ ดี ถูกต้อง ถูกถ้วน สมบูรณ์ จริง และแท้^{๑๓} ในขณะที่พุทธทาสภิกขุได้นิยามด้วยคำในภาษาไทย ๒ คำ คือ คำว่า“ชอบ”และคำว่า“ถูกต้อง” โดยคำทั้งสองนี้จะต้องเล็งไปที่ความดับทุกข์โดยตรงถ้าไม่ได้มุ่งไปที่ความดับทุกข์โดยตรงก็ไม่ถือว่าเป็นสัมมา เช่น ความเห็นแบบคาดคะเนหรือแนวคิดของพวกนักปรัชญาแม้จะได้รับการยอมรับว่าชอบหรือถูกต้องถ้าไม่ได้มุ่งไปที่การแก้ปัญหาความทุกข์ในชีวิตก็ไม่ถือว่าเป็นสัมมาเช่นเดียวกัน^{๑๔}

ปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดสัมมาทิฏฐิ มี ๒ ด้านคือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรัตโฆสะและปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตในทุกด้าน คือ ทั้งทางด้านศีล (อิทธิศีลสิกขา) ด้านจิตใจ (อิทธิจิตตสิกขา) และด้านปัญญา (อิทธิปัญญาสิกขา)

ปรัตโฆสะ การสร้างสัมมาทิฏฐิ ด้วยปัจจัยภายนอกแปลตามศัพท์ว่า เสี่ยงจากผู้อื่นหรือเสี่ยงจากภายนอกมีความหมายครอบคลุมถึงสภาพแวดล้อมภายนอกทุกประเภทที่มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมชีวิตของบุคคลไม่ว่าจะเป็นคำแนะนำสั่งสอนการโฆษณาประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒๙.

^{๑๔} พุทธทาสภิกขุ, **มหิตลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : หจก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘), หน้า๒๖๔.

คำอธิบายชี้แจงตลอดจนการเรียนรู้และการเลียนแบบจากแหล่งภายนอกต่าง ๆ อาจเรียกว่าปัจจัยทางสังคมหรือกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมก็ได้โดยแหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์มิตรสหายคนมีชื่อเสียงในสังคมสื่อมวลชนทุกแขนงตลอดถึงสถาบันศาสนาและวัฒนธรรมเป็นต้น ในที่นี้หมายเอาเฉพาะปรโตโฆสะที่เป็นความรู้เกี่ยวกับโลกและชีวิตในทางถูกต้องดีงามเท่านั้นโดยเฉพาะปรโตโฆสะที่เป็นบุคคลหรือที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” กัลยาณมิตร ได้แก่ บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ดีงามพร้อมที่จะแนะนำสั่งสอนชี้แจงชักจูงช่วยบอกร่องทางหรือเป็นแบบอย่างที่ดีให้ผู้อื่นได้ดำเนินตามอย่างถูกต้อง^{๑๕} บางครั้งเรียกว่า “บัณฑิต” หรือ “สัตบุรุษ” การได้เสวนาหรือได้สมาคมกับกัลยาณมิตรนับว่าเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลสูงมากต่อการพัฒนาชีวิตของบุคคลดังกล่าวจะเห็นได้จากข้อความในมงคลสูตรพระพุทธองค์ได้สรรเสริญการคบบัณฑิตว่าเป็นมงคลอันสูงสุดเลยทีเดียวโดยนอกจากนั้นยังมีพุทธพจน์ที่ยกย่องการมีกัลยาณมิตรว่ามีประโยชน์เหนือกว่าปัจจัยภายนอกด้านอื่น ๆ ดังข้อความที่ว่า “ภิกษุทั้งหลายเมื่อภิกษุผู้เป็นพระเสขะยังไม่บรรลู่...เราไม่เห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นใดที่จะมีประโยชน์มากเหมือนความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรนี้เลย”^{๑๖} ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคพระพุทธโฆษาจารย์ได้ยกตัวอย่างบุคคลที่ถือว่าเป็นกัลยาณมิตร เช่น พระพุทธเจ้าพระอรหันตสาวกครูอาจารย์และท่านผู้เป็นพหูสูตทางปัญญาสามารถสั่งสอนแนะนำและเป็นที่ปรึกษาได้แม้จะอ่อนวัยกว่าก็ตาม^{๑๗}

อย่างไรก็ตามแม้องค์ประกอบภายนอกหรือปรโตโฆสะจะสามารถเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิได้แต่ก็เป็นสัมมาทิฐิที่อยู่ในขั้นของศรัทธาคือมีศรัทธาคอยหนุนหลังอยู่ไปได้ไกลสุดเพียงแค่ว่าโลกียสัมมาทิฐิเท่านั้นถ้าหยุดไว้เพียงแค่นี้โดยไม่มีปัจจัยภายในเข้ามาเสริมหรือมารับช่วงต่อกระบวนการศึกษาก็จะไม่ตลอดรอดฝั่งไม่ถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเพราะเมื่ออยู่เพียงแค่นั้นศรัทธาตัวผู้มีศรัทธานั้นก็ยิ่งขึ้นต่อกัลยาณมิตรคอยพึ่งอาศัยครูอาจารย์พฤติกรรมก็ยังคงอยู่ในลักษณะของการทำตามหรือเลียนแบบทางแก่ คือ ต้องพยายามหาทางเชื่อมโยงให้ก้าวเข้าสู่องค์ประกอบภายในให้ได้ นั่นคือ โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ การสร้างสัมมาทิฐิด้วยวิธีการแห่งปัญญาเมื่อวิเคราะห์โดยรูปศัพท์คำว่า “โยนิโสมนสิการ” ประกอบด้วยโยนิโส + มนสิการ โยนิโสมาจากคำว่า “โยนิ” แปลว่า ต้นเหตุต้นเค้าแหล่งเกิด ส่วนคำว่า “มนสิการ” แปลว่า การทำในใจการคิดคำนึงนึกถึงใส่ใจพิจารณาเมื่อรวมสองคำเข้าด้วยกันมักแปลสืบ ๆ กันมาว่าการทำในใจโดยแยกกาย^{๑๘} หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธีคิดอย่าง

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๖๒๓.

^{๑๖} ชู.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๙๕/๒๓๗.

^{๑๗} วิสุทธิ. ๑/๑๒๓-๑๒๕.

^{๑๘} พระเทพเวที (ประยุทธ์ปยุตโต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๕), หน้า ๓๐.

มีระเบียบคิดหาเหตุผลสืบค้นถึงต้นเค้าสืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะสิ่งทั้งหลายให้เห็นความจริงตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกด้วยดีมหาอุปาทานของตนเข้าจับ^{๑๙} โยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบภายในถือว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการเกิดขึ้นของสัมมาทิฏฐิอย่างแท้จริง

ดังนั้นการรูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น เกี่ยวกับการพัฒนาตัวบุคคลควบคู่ไปพร้อมกับการศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้เพิ่มขึ้น การมีปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการที่ดี ซึ่งก็คือ ทรัพยากรทางการบริหารต่างๆ ด้าน ได้แก่ ระบบบริหารการศึกษาตามหลักสูตร สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภค พื้นฐานและสวัสดิการ บุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง งบประมาณ เป็นต้น ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิที่ตั้งที่กล่าวมานี้เรียกว่า “บุพภาคของการศึกษา” คือ สิ่งที่ต้องจัดให้มีขึ้นก่อนการจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลักไตรสิกขา

๒) กระบวนการฝึกตามหลักของไตรสิกขา คือ การเรียนการสอนโดยใช้ไตรสิกขา การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน กัลยาณมิตรตา ได้แก่ การมีมิตรดี^{๒๐} ความเป็นผู้มีเพื่อนที่ดี มีความรู้ความประพฤติที่เป็นแบบอย่างให้ศึกษาและปฏิบัติตามได้ คือ การคบหาคนที่เป็นแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดีและไม่คบผู้ที่ซ้กจูงไปในทางเสื่อมเสีย การทำกุศลให้เกิดขึ้นย่อมเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้อง คอยช่วยเหลือ แนะนำสิ่งต่าง ๆ ให้พ้นจากอกุศล

การมีกัลยาณมิตรที่ดี อย่างสมบูรณ์แล้วจะสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี ๓ ด้าน คือ พุทธิกรรม จิตใจ และปัญญา เรียกว่าไตรสิกขาซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

ด้านที่ ๑ ศีล หมายถึง การดำเนินชีวิตโดยมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและเพื่อนมนุษย์ตั้งแต่การดู การฟัง การกินอยู่บริโภคทำอาชีพการงานในการอยู่ร่วมสังคม คือการสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ใคร ๆ ซึ่งหมายถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยไม่เบียดเบียนกัน

ด้านที่ ๒ สมาธิ หมายถึง การฝึกพัฒนาในด้านจิตใจมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรมเนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ตั้งงามแล้วก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วยแม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ

ด้านที่ ๓ ปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญาซึ่งมีความสำคัญสูงสุดเพราะปัญญาเป็นตัวนำทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมดคนเรามีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแค่นั้นก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญหา

^{๑๙} พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ปยุตโต), **ปรัชญาการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕), หน้า ๑๗๒.

^{๒๐} อัง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

ชี้แนะหรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจให้ทางออกแก่จิตใจเช่นเมื่อจิตใจอึดอัด มีปัญหาติดตันอยู่พอเกิดปัญญาว่าจะทำอย่างไรจิตใจก็โล่งเป็นอิสระ^{๒๑}

ดังนั้นกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการกระบวนการฝึกฝนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจให้เกิดความพร้อม ทางด้านการศึกษาอย่างเป็นระบบและมีรูปแบบของการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดการพัฒนา ควบคู่กับความเป็นอยู่ในสังคม อย่างมีประสิทธิภาพสามารถพัฒนาตนเองและประเทศชาติสืบต่อไป

๓) วัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการบริหารจัดการศึกษา

ด้านการวัดและประเมินผลการใช้ไตรสิกขาในการจัดการศึกษานั้น เป็นการตรวจสอบซึ่งจะเกิดขึ้นได้โดย ดังนี้

(๑) ผลที่เกิดกับตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนได้มีการพัฒนาทางด้านกาย ทางด้านศีล ทางด้านจิตใจ ทางด้านปัญญามากน้อยเพียงใด

(๒) ผลที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น สถานศึกษาได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา ได้รับความร่วมมือจากชุมชน และครอบครัวมีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขไว้ช่วยเหลือครอบครัวและช่วยในการพัฒนาชุมชนเพิ่มมากขึ้น

ความหมายของการประเมินผลนั้น มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายทัศนะดังนี้

สุธรรม์ จันทน์หอม กล่าวถึงการประเมินว่าเป็นการจัดกระทำเพื่อให้สามารถตัดสินคุณค่าให้กับสิ่งที่ต้องการประเมิน โดยนำสถานภาพของสิ่งนั้นไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งก่อนแล้ว ตัดสินออกมาได้ว่า สิ่งนั้นมีคุณค่าเพียงใดการประเมินผลจึงต้องอาศัยเกณฑ์ ๒ ประการ คือเกณฑ์สำหรับการวัดหนึ่งและเกณฑ์สำหรับการเปรียบเทียบอีกอย่างหนึ่ง^{๒๒}

สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า การประเมินเป็นกระบวนการรวบรวมข้อมูลและนำเสนอข้อมูล เพื่อการตัดสินใจเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือคัดเลือกวิธีการใหม่เกี่ยวกับการจัดการศึกษา^{๒๓}

ดังนั้นการประเมินเป็นกระบวนการรวบรวมข้อมูล เพื่อเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานจริงกับวัตถุประสงค์ของรูปแบบเพื่อตัดสินคุณค่าของรูปแบบว่าเหมาะสมหรือไม่เพียงใด โดยการประเมินจะต้องอาศัยวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่มีระเบียบแบบแผน มีหลักฐานและเหตุผลประกอบอย่างเพียงพอ ซึ่งรูปแบบของการประเมินนั้นขึ้นอยู่กับสอดคล้องกับกิจกรรมการจัดการเรียนการจัด

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สามไตร, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

^{๒๒} เสริมศรี ไชยศรี, ระบบหลักสูตรการสอน, (เชียงใหม่ : พระสิงห์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐๐.

^{๒๓} สำเร็จ บุญเรืองรัตน์, ทฤษฎีการวัดและการประเมินผลการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๙๘.

การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และการประเมินก็ควรเป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้ประเมินและผู้ถูกประเมิน ในการตัดสินใจเลือกหรือพัฒนาสืบต่อไป

สรุปได้ว่าด้านรูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นรูปแบบของการพัฒนาตนเองเพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อความเหมาะสม โดยมีความเห็นด้วยความถูกต้องและเป็นไปตามกระบวนการคือ การตั้งใจหรือชักนำด้วยมิตรที่ดี พร้อมทั้งมีความคิดไตร่ตรองแยกแยะ เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่ถูกต้องตามรูปแบบกระบวนการของการศึกษา ซึ่งสามารถพัฒนาได้ทั้งตนเอง สังคมและประเทศชาติ

๓.๕ ด้านประโยชน์และคุณค่าจากการประเมินของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญของการอบรมบ่มนิสัย การกล่อมเกลางานสังคม การเตรียมตัว เพื่อให้บุคคลมีทักษะ ความรู้ ความสามารถในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพในอนาคต

ไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องที่ละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้

๑. ผู้เรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่าง ๆ อย่างชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่นๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุขพร้อม ๆ กัน

๒. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชม ของทั้งผู้ปกครอง ครู อาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ

๓. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของสถานศึกษาจะดีขึ้นมากที่เกื้อกูลการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อผู้เรียน

๔. บุคลากรในสถานศึกษาพัฒนาตนเองทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิตทำให้สภาพการทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่ม ชีวิตส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบชัดเจน

๕. สถานศึกษา โดย ครู อาจารย์ ผู้บริหาร บุคลากร และผู้เรียน เป็นแบบอย่างต่อสังคม อีกเป็นพลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ตั้งมายิ่ง ๆ ขึ้นได้^{๒๔}

ประโยชน์ของการประยุกต์ไตรสิกขากับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย นี้ย่อมคล้อยตามจุดมุ่งหมายระดับต่างๆ ของพระพุทธศาสนา เนื่องจากการศึกษาเป็นวิธีการที่มุ่งประสงค์ไปสู่อุดมการณ์หรือประโยชน์ในพระพุทธศาสนา และจุดมุ่งหมายในพระพุทธศาสนาก็มี

^{๒๔} <http://portal.in.th/inno-sayan/pages/1139/>, [ออนไลน์] เข้าถึงวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๖

หลากหลายระดับ ซึ่งขึ้นอยู่กับเป้าหมายของปัจเจกบุคคลอีกชั้นหนึ่ง ฉะนั้นในที่นี้จึงขอกกล่าวถึง ประโยชน์โดยทั่วไปของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาตามแนวทางพระพุทธศาสนาไว้ ดังนี้

๓.๕.๑ จุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต

๑. จุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต ๓ อย่าง คือ ทิฏฐธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ และ ปรมัตถะ จุดมุ่งหมายหรือประโยชน์ที่บุคคลควรเข้าถึงและสร้างสรรค์ขึ้น แบ่งได้ ๓ ระดับโดยที่แต่ละบุคคลอาจจะเข้าถึงและสร้างสรรค์ได้ไม่เท่ากัน ทว่าเป็นสิ่งที่บุคคลแต่ละคนควรมีให้ครบทุกระดับ ถึงแม้ว่าจะมากหรือน้อยแตกต่างกันไป อีกทั้งควรพัฒนาตนให้เข้าถึงให้มากยิ่งขึ้นไป คือ

๑.๑ ประโยชน์ในปัจจุบัน^{๒๕} หรือประโยชน์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า ได้แก่ ทรัพย์สินเกียรติยศ หรือฐานะในสังคม ไมตรี หรือมิตรบริวาร และชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข หรือความสามารถ พึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจและสังคม ประโยชน์ในระดับนี้ จะต้องให้เกิดมีขึ้นหรือให้เป็นการแสวงหา ด้วยกำลังความเพียรพยายามและสติปัญญาของตนโดยทางชอบธรรมไม่เกิดจากการ เบียดเบียนผู้อื่น หรือสร้างความเดือดร้อนแก่สังคม จึงอาศัยการศึกษาในด้านที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยา หรือ วิชาการและวิชาชีพต่างๆ เป็นหลัก ประโยชน์ในระดับนี้เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ

๑.๒ ประโยชน์ในอนาคต^{๒๖} หรือประโยชน์เบื้องหน้า เป็นประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต ด้านใน ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองอย่างลึกซึ้ง หมายถึงความเจริญงอกงามของชีวิตจิตใจที่ ก้าวหน้าพัฒนาขึ้นด้วยคุณธรรม เช่น ศรัทธา ความสุจริต มีศีล ความเสียสละ ความสงบสุขของจิตใจ การดำรงอยู่ในศีลธรรม การได้สร้างสรรค์บำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น จนมั่นใจในความมีชีวิตที่ดีของตน ไม่ต้องห่วงกลัวต่อความตายและปรโลก ประโยชน์ในระดับนี้ เกี่ยวกับคุณธรรมภายในจิตใจและความประพฤติที่ชอบธรรม จึงอิงอยู่กับการศึกษา ในด้านทำหน้าที่แนะนำวิธีดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและพัฒนา ตนให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์ ประโยชน์ขั้นนี้เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ

๑.๓ ประโยชน์สูงสุด^{๒๗} หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต คือ ความมีจิตใจเป็น อิสระปลอดโปร่งผ่องใส เบิกบาน สามารถแก้ปัญหาในจิตใจได้สิ้นเชิง ไม่ถูกบีบคั้นคับข้องจำกัดด้วยความยึดติดถือมั่นหวั่นหวาดและกังวล ปราศจากกิเลสเผาลนที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัวอยู่อย่างไรทุกข์ ได้ประจักษ์ความสุขประณีตภายในที่บริสุทธิ์สงบ เย็น สว่างไสว เบิกบานโดยสมบูรณ์ ซึ่งเป็นภาวะที่ เข้าถึงได้ด้วยความรู้จักสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ทั้งหลาย ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต จึงต้องอาศัยการศึกษาในด้านที่ทำหน้าที่อย่างที่ว่า ๒ ในระดับ ของการพัฒนาปัญญาอย่างสูงสุด ประโยชน์ขั้นนี้เรียกว่า ปรมัตถะ

^{๒๕} ว่างแล้ว.

^{๒๖} ว่างแล้ว.

^{๒๗} ว่างแล้ว.

๒. จุดมุ่งหมายที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต ๓ อย่าง ตามแนวราบ คือ อัตตัตถะ ปรัตถะ อุภยัตถะ การศึกษาพัฒนาคนให้สามารถเผื่อแผ่ ขยาย หรือกระจายประโยชน์ออกไปได้อย่างกว้างขวาง และบุคคลควรทำให้ประโยชน์เกิดขึ้นแก่ชีวิตโดยแบ่งออกตามแนวราบเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๒.๑ ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) คือ การบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของตน ได้แก่ ประโยชน์ ๓ อย่าง คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคต และประโยชน์สูงสุด ดังที่ได้อธิบายแล้วซึ่งเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ตนโดยเฉพาะ เป็นการเสวยผลที่ดีของการมีชีวิตโดยสมบูรณ์ เน้นการพึ่งตนเองได้ในทุกระดับ เพื่อความไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น และเพื่อความเป็นผู้พร้อมที่จะบำเพ็ญกิจเพื่อผู้อื่น และกิจต่างๆ อย่างได้ผลดี

๒.๒ ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) คือ การช่วยเหลือสนับสนุนให้ผู้อื่นบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของเขา ได้แก่ ประโยชน์ ๓ อย่าง คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคต และประโยชน์สูงสุด เท่าที่เกี่ยวข้องกับคนอื่น เป็นผลที่จะช่วยทำให้เกิดขึ้นแก่คนอื่น มุ่งประดับประดองให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ โดยการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรให้ เป็นต้น

๒.๓ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือประโยชน์ร่วมกัน (อุภยัตถะ) คือ การสร้างสรรค์ปัจจัยที่อำนวยให้ทุกคนทุกฝ่ายทั้งสังคมบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตทั่วกัน ได้แก่ ประโยชน์ ๓ อย่าง คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคต และประโยชน์สูงสุด ที่เป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและแก่คนอื่น ๆ หรือแก่สังคม แก่ชุมชนอันเป็นส่วนรวม เช่น ประโยชน์ที่เกิดจากของกลางและกิจส่วนรวม เป็นต้น โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่อันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุอัตตัตถะและการบำเพ็ญปรัตถะของทุกคน

๓.๕.๒ ประโยชน์ที่เป็นภาวะหรืออิสรภาพ ๔ ด้าน

ภาวะที่เป็นจุดหมายของการศึกษา คือ อิสรภาพ หรือความหลุดพ้น (วิมุตติ) ได้แก่ ความปลอดโปร่ง ความเป็นอิสระ ซึ่งมองได้ทั้งในแง่บวก และแง่ลบ ในแง่ลบหมายถึงภาวะที่พ้นจากความบีบคั้นบังคับ จำกัด ผูกมัด ขัดข้อง ปราศจากข้อบกพร่อง ไม่ต้องขึ้นต่อสิ่งอื่นหรือใครอื่น ในแง่บวก หมายถึง ภาวะที่เป็นไทแก่ตัวหรือเป็นใหญ่ในตัวเอง ซึ่งทำให้พร้อมที่จะทำ(และไม่ทำ) การใดๆ ได้ตามที่ต้องการหรือเห็นสมควร อิสรภาพนั้นสัมพันธ์สืบเนื่องมาจากการพัฒนา เพราะเป็นจุดหมายของการพัฒนา จึงอาจจะแยกได้เป็น ๔ ด้าน หรือ ๔ ระดับ ให้ตรงกับการพัฒนา ๔ ด้าน คือ

๑. อิสรภาพทางกาย หรือ อิสรภาพพื้นฐานของชีวิต ได้แก่ อิสรภาพทางกาย ที่ปลอดพ้นจากการบีบคั้นเบียดเบียนในทางธรรมชาติ หรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น โรคภัยไข้เจ็บการมีปัจจัย ๔ เพียงพอที่จะหลุดพ้นจากความยากจนแร้นแค้นขาดแคลน ไม่มีภัยธรรมชาติเบียดเบียน หรือว่าพอจะป้องกันแก้ไขได้ แล้วก็พ้นจากภัยที่มนุษย์สร้างขึ้นในทางกายภาพ เช่น มลภาวะในสภาพแวดล้อม ตลอดจนการรู้จักใช้เทคโนโลยีอย่างถูกต้องเป็นคุณประโยชน์

๒. อิสระภาพทางสังคม หรือเกี่ยวกับศีล คือความปลอดภัยจากการบีบคั้นเบียดเบียนกันในเรื่องระหว่างมนุษย์ พ้นจากความอยุติธรรม การเอาไร้อาเปรียบ การข่มเหงแย่งชิง มีอาชีพคือ อาชีพที่ประกอบได้โดยสุจริต ดำรงชีวิตอย่างโปร่งโล่ง ไม่ว่างงาน พึ่งตนได้ รวมไปถึงความปลอดภัยจากความบีบคั้นในการใช้สติปัญญา สามารถแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นผลแห่งสติปัญญานั้นโดยเสรี ซึ่งสัมพันธ์กับอิสระภาพทางปัญญาในข้อสุดท้าย

๓. อิสระภาพทางจิตใจ เช่น มีจิตใจที่มีคุณธรรม มีความเข้มแข็ง มั่นคงไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม ไม่มีความโศก ไม่มีกิเลส ปราศจากความเศร้าหมอง มีแต่ความเบิกบานเป็นสุข เป็นต้น

๔. อิสระภาพทางปัญญา คือภาวะที่มีการรับรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริงไม่เอนเอียงด้วยอคติ รู้จักคิด คิดเองเป็น รู้จักคิดแก้ปัญหา รู้วิธีที่จะจัดทำกรต่างๆ ให้สำเร็จผล มีความคิดวินิจฉัยที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นทาสของกิเลส ใช้ปัญญาคิดการต่างๆ โดยบริสุทธิ์ใจ ไม่มีเงื่อนไข หรือกิเลสเคลือบแฝงตลอดจนรู้แจ้งสัจธรรมถึงขั้นหลุดพ้นจากความทุกข์ อันเกี่ยวเนื่องกันกับอิสระภาพทางจิตใจ

อิสระภาพทั้ง ๔ ด้าน เมื่อรวมความแล้วแบ่งได้เป็น ๒ พวก คือ ประเภทภายนอกกับภายใน และทั้งสองต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ถ้าหากด้านภายในของคนซึ่งมีจิตใจไม่สบาย มีความทุกข์ หรือมีกิเลสครอบงำ เป็นต้น ก็ย่อมส่งผลให้การพัฒนาด้านภายนอกเป็นไปโดยไม่มีบริสุทธิ์ หรืออาจจะก่อให้เกิดปัญหาตามมาด้วย หรือถ้าพัฒนาด้านภายนอกไว้ไม่ดี เช่น มีความขาดแคลนปัจจัย ๔ เป็นต้น ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อพัฒนาการด้านภายใน ทำให้ไม่สามารถจะทำการพัฒนาจิตใจของคนได้เต็มที่ เช่น คนที่อยู่ในถิ่นที่เกิดปัญหา เกิดสงคราม เป็นต้นย่อมไม่มีเวลาในการทำสมาธิ หรือทำจิตใจให้ปลอดโปร่งผ่องใสก็ย่อมเป็นไปได้อย่างยาก หรือถ้าภายในไม่มีอิสระภาพทางปัญญาคิดการต่างๆ โดยมีความปรารถนาส่วนตัวเคลือบแฝง หรือคิดบิดเบือนไปตามความยึดมั่นส่วนตัว ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน อิสระภาพทางสังคมในด้านการแสดงความคิดเห็นหรือใช้ผลของสติปัญญา ก็ย่อมเป็นไปได้อย่างยาก เป็นต้นเพราะฉะนั้น อิสระภาพและสันติสุขทั้งภายนอกและภายในต่างก็มีความสัมพันธ์กัน

๓.๕.๓ ประโยชน์ที่เป็นคุณสมบัติของผู้ที่ได้รับการศึกษา

๑. มองในแง่ผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาเมื่อมองการศึกษาเป็นการพัฒนาคนให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ความมุ่งหมายของการศึกษา คือ ทำให้คนเป็นผู้ที่ได้รับการพัฒนาแล้ว และหมายถึงการที่ได้รับการพัฒนาอย่างครบถ้วนรอบด้าน เป็นระบบฝึกฝนอบรม เมื่อจัดเป็นระบบฝึกฝนอบรมก็จะฝึกฝนสามมิติ เท่านั้นคือ ทางด้านปัญญาทางด้านศีล ทางด้านจิตทางด้านปัญญา เป็นเรื่องทางความรู้ ความเข้าใจแนวคิด ค่านิยมที่ถูกต้องทางด้านศีล การควบคุมพฤติกรรม ทางกาย ทางวาจาให้อยู่ในกรอบ สอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจทางด้านจิต เป็นการพัฒนาจิตให้มีสมาธิ พัฒนาจิตให้มีความเพียร พัฒนาจิตให้มีสติ ดังนั้น ศีล สมาธิปัญญา ๓ องค์ประกอบนี้เป็น ๓ มิติ ต้องทำไปด้วยกัน

เรื่องเดียวกันทำไปด้วยกัน เพื่อจุดประสงค์เดียวกัน จึงตรัสรวมกัน ไม่ได้หมายความว่าต้องทำศีลก่อนให้สมบูรณ์ แล้วต้องมาทำสมาธิ ทำสมาธิสมบูรณ์แล้วมาทำปัญญา

๒.มองในแง่ลักษณะการดำเนินชีวิตจุดมุ่งหมายในแง่นี้ เป็นการมองการดำเนินชีวิตโดยสัมพันธ์กับประโยชน์ที่ชีวิตพึงมีพึงถึง โดยโยงออกมาสู่การปฏิบัติคุณสมบัติของผู้มีการศึกษาหรือพัฒนาตนสมบูรณ์แล้ว ในแง่นี้ถือตามคุณสมบัติ ๒ ประการของพระพุทธเจ้า ซึ่งชีวิตของคนทั่วไปควรดำเนินตาม กล่าวคือ

๒.๑ อัตตัตถสมบัติ (หรือ อัตตहितสมบัติ) ความถึงพร้อม หรือสมบูรณ์ด้วยประโยชน์ตน คำว่าประโยชน์ตนในที่นี้ ไม่ได้มุ่งผลที่ประโยชน์หรือลาภ ยศ อำนาจ สุข สรรเสริญ อย่างที่มักเข้าใจกัน ซึ่งมักจะเป็นสิ่งที่คนอยากได้เพียงเพื่อสนองตัณหา โดยที่ยังไม่แน่ว่าจะเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงหรือไม่ คือชีวิตต้องการหรือเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตเพียงส่วนหนึ่งหรือระดับหนึ่ง ส่วนนอกเหนือจากนั้นอาจเป็นโทษแก่ชีวิตก็ได้ การวินิจฉัยว่าสิ่งเหล่านี้จะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตหรือไม่ ต้องดูที่ความสัมพันธ์ซึ่งจะช่วยเสริมประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิต ประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิต คือ ความเจริญงอกงามของชีวิตซึ่งช่วยให้ชีวิตเข้าถึงสันติสุขและอิสรภาพ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งปัญญาและคุณสมบัติต่างๆ ของชีวิต ซึ่งความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาและคุณสมบัติเหล่านั้นจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดี หรือชีวิตที่ดำเนินไปได้ด้วยดี มีความสมบูรณ์ซึ่งมีลักษณะเป็นการพึ่งตนเองได้ หรือเป็นที่พึ่งของตนเองได้ในทุกๆ ด้านภาษาบาลีเรียกว่า อัตตนาถะ ลักษณะเด่นของการดำเนินชีวิตที่พึ่งตนเองได้ คือ การดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ซึ่งหมายถึง การมีปัญญาที่ได้เจริญ หรือพัฒนาอย่างดีแล้ว โดยมีคุณสมบัติอย่างอื่นที่พัฒนามาร่วมกันเป็นส่วนที่ช่วยเสริมหรือประกอบสนับสนุน

๒.๒ ปรัตถปฏิบัติ(หรือ พรหิตปฏิบัติ) (หรือ พรหิตปฏิบัติ) การปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น เมื่อพัฒนาจนบรรลุประโยชน์ตนโดยสมบูรณ์แล้ว นอกจากตนเองจะดำเนินชีวิตได้ดีแล้วยังพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างได้ผลดีด้วย หรือเมื่อพึ่งตนเองได้ดีแล้วก็สามารถที่จะเป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นได้ด้วย ซึ่งเป็นผลพสุจน์ความสมบูรณ์ของการศึกษาในด้านที่สอง ผู้ที่มีการศึกษาสมบูรณ์จะต้องมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่เป็นการปฏิบัติ หรือบำเพ็ญประโยชน์ของผู้อื่นด้วยซึ่งหมายถึง ความสามารถและความพร้อมที่จะช่วยให้ผู้อื่นดำเนินชีวิตที่ดีหรือได้ด้วยดี ให้ผู้อื่นประสบความเจริญงอกงามของชีวิต โดยมีชีวิตที่พัฒนาด้วยปัญญา และคุณสมบัติประกอบอย่างอื่น ๆ หรือให้พัฒนาครบทั้ง ๔ ด้านช่วยให้เขาพึ่งตนเองได้ ลักษณะการดำเนินชีวิตในด้านนี้ที่สมบูรณ์ ในระดับของพระพุทธเจ้า เรียกว่า โลกนาถะ แปลว่า เป็นที่พึ่งของชาวโลก สำหรับคนทั่วไปอาจใช้คำว่า ปรนาถะ แปลว่า เป็นที่พึ่งของคนอื่นได้ การที่บุคคลจะมีลักษณะการดำเนินชีวิตด้านนี้ได้ นอกจากการพัฒนาปัญญาแล้วคุณสมบัติสำคัญที่เด่นชัด ที่เป็นแรงจูงใจหรือผลักดันให้ออกไปปฏิบัติบำเพ็ญกิจ คือ กรุณา ซึ่งหมายถึง ความรักเพื่อนมนุษย์ และเพื่อนร่วมสังสารวัฏในระดับที่เห็นว่าบุคคลอื่นมีทุกข์หรือลำบาก จึงไม่อาจนิ่งเฉยได้ แต่จะต้องชวนช่วยเพื่อให้ความช่วยเหลือให้พ้นจากสภาพดังกล่าว เป็นต้น

๓. มองในแง่คุณธรรมหลักของผู้มีการศึกษา คุณธรรมหลักของผู้มีการศึกษา คือ คุณธรรมที่จะทำให้บุคคลมีลักษณะการดำเนินชีวิตดังที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นนั้น แต่แยกพิจารณาเป็นด้านๆ ไป ซึ่งโดยสาระสำคัญแล้วจุดมุ่งหมายต่างๆ นั้น ล้วนแล้วประสานกันเป็นจุดหมายอันเดียวกัน และเมื่อมองในแง่คุณธรรมหลักของผู้มีการศึกษานั้นมี ๒ อย่างคือ

๓.๑ ปัญญา (รู้) เป็นองค์ธรรมแกนของอัตตตถสมมติ คือ ความสมบูรณ์พร้อมแห่งประโยชน์ตน หรือ ความเจริญงอกงามของชีวิตที่พัฒนาสมบูรณ์จนเป็นอยู่ได้ด้วยดี สามารถใช้คุณสมบัติอื่นๆ ของชีวิตที่พัฒนาร่วมกันมา ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ จนเป็นอัตตนาถะคือพึ่งตนเองได้ หรือเป็นที่พึ่งของตนเองได้ มีความสมบูรณ์ในตัวเอง ปัญญาที่เจริญงอกงามขึ้นมาพร้อมกับความลดน้อยและสูญสิ้นไปของอวิชชา ทำให้ก้าวพ้นหรือหลุดพ้นจากการอยู่รอดด้วยกิเลสขึ้นมาสู่การเป็นอยู่ด้วยปัญญา

๓.๒ กรุณา (รัก) เป็นองค์ธรรมแกนของปรารถนาปฏิบัติ คือ การปฏิบัติบำเพ็ญเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น หรือการช่วยผู้อื่นให้พัฒนาชีวิตของเขาเองจนเจริญงอกงามพอที่จะเป็นอยู่ได้ด้วยดี เป็นคุณสมบัติที่ทำให้เป็น โลกนาถะ หรือ ปรานาถะ เป็นที่พึ่งของชาวโลกหรือเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้) ที่ช่วยให้ผู้อื่นพัฒนาตนเองจนเป็นอัตตนาถะ (พึ่งตนเองได้ หรือเป็นที่พึ่งของตนเองได้) ในที่สุด กรุณานี้เจริญขึ้นมาพร้อมกับการพัฒนาปัญญาอย่างถูกต้อง และเข้ามาทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจ หรือปลุกเร้าของการกระทำมากขึ้นโดยลำดับ แทนที่ค้นหา พร้อมกับความลดน้อยลงและสูญสิ้นหมดไปของตัณหานั้น กรุณานี้เป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติต่อบุคคลหรือสัตว์อื่น(เรียกว่ามีสัตว์เป็นอารมณ์) แต่ถ้าวินัยปฏิบัติต่องานหรือสิ่งหรือเรื่องอย่างอื่น (เช่น ความจริง ความถูกต้อง ดีงาม) ที่ไม่ใช่มนุษย์ คุณธรรมหลักข้อนี้ก็เปลี่ยนไปเป็นฉันทะ หรือธรรมฉันทะ

สรุปการศึกษาการนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น ซึ่งเป็นวิธีการที่มุ่งประสงค์ให้เขาถึงเป้าหมายหรือประโยชน์ในสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆกัน ทั้งนี้ การที่จะมีประโยชน์ในระดับใดๆนั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคลนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ตาม ประโยชน์สำคัญยิ่งของการศึกษาไตรสิกขากับการประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาก็คือมุ่งให้เกิดการดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่เข้าสู่ระบบการศึกษาคู่กับคุณธรรม จริยธรรม และเพื่อเป็นการพัฒนาตนเอง สังคม และประเทศชาติได้

๓.๗ สรุป

ด้านเป้าหมายของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา การประยุกต์การนำหลักไตรสิกขามาใช้กับเป้าหมายของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น เป็นการพัฒนาที่ควบคู่กันไปในการจัดการศึกษาเมื่อนำมาปฏิบัติตามแล้วก็จะเข้าถึงเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะได้พัฒนาผู้เรียนให้มีระเบียบวินัย (ศีล) ในการเรียน พร้อมทั้งมีจิตใจที่ตั้งมั่นในการศึกษา (สมาธิ) พร้อม

ทั้งทำให้เกิดความรู้(ปัญญา) เพื่อนำมาใช้ในชีวิตของผู้เรียน จะเกิดประโยชน์และความสำเร็จในการศึกษาตามแบบอย่างที่ดีต่อตนเอง และสังคม

ด้านหลักการของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา การนำหลักไตรสิกขามาปรับประยุกต์ใช้ด้านหลักการการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น เป็นการการพัฒนาเพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์โดยการเปลี่ยนแปลงจากภายในจิตใจ มีคุณธรรมกำกับ การแสดงพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นไปตามหลักไตรสิกขาและใช้หลักไตรสิกขาในการพัฒนาตามระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ด้านแนวทางของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา แนวทางการจัดการศึกษาของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นแนวทางของในการสร้างคุณธรรม จริยธรรม ในการดำรงชีวิต และปลูกจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมและในสังคม เป็นการช่วยพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน คือ พัฒนาทางกาย พัฒนาทางสังคม พัฒนาทางจิต และพัฒนาปัญญา เพื่อเป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนในระบบทางการศึกษาของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ด้านรูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นรูปแบบของการพัฒนาตนเองเพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อความเหมาะสม โดยมีความเห็นด้วยความถูกต้องและเป็นไปตามกระบวนการคือ การจูงใจหรือชักนำด้วยมิตรที่ดี พร้อมทั้งมีความคิดไตร่ตรองแยกแยะ เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่ถูกต้องตามรูปแบบกระบวนการของการศึกษา ซึ่งสามารถพัฒนาได้ทั้งตนเอง สังคมและประเทศชาติ

ด้านประโยชน์และคุณค่าจากการประเมินของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้นซึ่งเป็นวิธีการที่มุ่งประสงค์ให้เขาถึงเป้าหมายหรือประโยชน์ในสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆกัน ทั้งนี้ การที่จะมีประโยชน์ในระดับใดๆนั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคลนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ตาม ประโยชน์สำคัญยิ่งของการศึกษาไตรสิกขากับการประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาก็คือมุ่งให้เกิดการดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่เข้าสู่ระบบการศึกษาคู่กับคุณธรรม จริยธรรม และเพื่อเป็นการพัฒนาตนเอง สังคม และประเทศชาติได้

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ศึกษาวิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในระบบการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และการศึกษานี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ศึกษาวิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในระบบการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ดังนี้

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

๔.๑.๑ หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ก. หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

(๑) ความหมายของไตรสิกขา เป็นกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน คือ ศีล เป็นหลักการพัฒนาระดับความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม สมาธิ เป็นหลักการพัฒนาจิตใจให้มีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการคิดพิจารณาตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำการใด ๆ ปัญญา เป็นหลักการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ รู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่เป็น และสามารถแยกแยะวิเคราะห์ สืบหาสาเหตุของสิ่งทั้งหลายได้ชัดเจน ไตรสิกขาจึงเป็นกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการ

(๒) ความสำคัญของไตรสิกขา ความสำคัญของไตรสิกขาเป็นหลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา จึงจัดอยู่ใน มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมีขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต

(๓) หลักไตรสิกขา ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา ๓ หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง คือ

๑. อธิศีลสิกขา สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง
๒. อธิจิตตสิกขา สิกขา คือจิตอันยิ่ง หมายถึง สมาธิ
๓. อธิปัญญาสิกขา สิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง

ข. หลักการจัดการศึกษา

(๑) ความหมายของการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายชัดเจน คือการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา

คุณธรรม ค่านิยม ความคิด การประพฤติปฏิบัติ ฯลฯ โดยคาดหวังว่า คนที่มีคุณภาพนี้จะทำให้สังคมมีความมั่นคง สงบสุขเจริญก้าวหน้าทันโลก แข่งขันกับสังคมอื่นในเวทีระหว่างประเทศได้

(๒) ความจำเป็นในการจัดการศึกษา การจัดการศึกษายังมีความจำเป็น เพราะต้องการคนที่ได้รับการฝึกฝนเฉพาะด้าน ที่มีความรู้ ความเข้าใจ ความชำนาญมาดูแลรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นการรับผิดชอบด้านการสอน การบริหาร หรือการสนับสนุน ตัวอย่าง เช่น ครูที่ดีต้องได้รับการศึกษาอบรมมาอย่างดี มีความรู้ความชำนาญ และมีคุณลักษณะเหมาะสมกับการเป็นครู การเป็นครูจึงเป็นที่ยอมรับว่าเป็นวิชาชีพชั้นสูง

(๓) วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา คือ ให้บริการทางการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ โดยถ่ายทอดหรือปลูกฝังเนื้อหาความรู้ความเข้าใจที่เหมาะสมเตรียมเด็กก่อนวัยเรียนให้มีความพร้อมในการเรียนรู้ และจัดให้เด็กในวัยเรียนได้รับการศึกษาเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองต่อเนื่องให้โอกาสทางการศึกษา โดยเข้าถึงผู้รับบริการที่ไม่สามารถเข้ารับการศึกษตามปกติที่มีอยู่หลากหลาย การจัดการศึกษาลักษณะนี้มุ่งไปที่ผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีฐานะยากจน ผู้ที่พลาดโอกาสได้รับการศึกษาในบางช่วงของชีวิต ตอบสนองความต้องการทางการศึกษาระดับสูงในเชิงคุณภาพ และพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลให้เต็มตามความสามารถ และตอบสนองวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาข้อนี้เน้นการพัฒนามนุษย์ในลักษณะบูรณาการ

(๔) เป้าหมายของการจัดการศึกษา เป้าหมายของการศึกษามีหลากหลาย ผู้นำชุมชนและท้องถิ่นพึงมีบทบาทในการสำรวจกลุ่มเป้าหมาย กำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมาย และร่วมสนับสนุนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถจัดบริการการศึกษาแก่กลุ่มเป้าหมายให้ครบถ้วนและเกิดประโยชน์ได้จริง

(๕) องค์ประกอบของการจัดการศึกษาองค์ประกอบของการจัดการศึกษานั้นมี ๘ ประการ คือ (๑) สารเนื้อหาในการศึกษา (๒) ครูผู้สอนหรือผู้ให้ความรู้ (๓) สื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษา (๔) รูปแบบวิธีการเรียนการสอน (๕) ผู้บริหารและบุคลากรที่ทำหน้าที่สนับสนุนการศึกษา (๖) เงินทุนสนับสนุน (๗) สถานที่ศึกษาและบรรยากาศแวดล้อม (๘) ผู้เรียน

ค.การจัดการศึกษานอกระบบ

(๑) การศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ การศึกษาที่ไม่อยู่ในระบบซึ่งเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

(๒) การศึกษาต่อเนื่อง คือ เป็นการให้ความรู้เพิ่มเติมเรื่องที่ได้ศึกษามาแล้วในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย เมื่อบุคคลจบการศึกษาไปประกอบอาชีพระยะหนึ่ง แล้วมีความจำเป็นต้องหาความรู้เฉพาะ หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นเพิ่มเติม ทำให้ผู้นั้นสมัครเรียนเพิ่มเติมจากสถาบันการศึกษา

(๓) การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย คือ การศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่เป็นการเรียนรู้จาก ประสบการณ์ จากการทำงาน จากบุคคล จากครอบครัว จากชุมชน จากแหล่งความรู้ ต่างๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความบันเทิง และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมี ลักษณะที่สำคัญคือ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการ ลงทะเบียน และไม่มีการสอน ไม่มีการรับประกาศนียบัตร มีหรือไม่มีสถานที่แน่นอน เรียนที่ไหนก็ได้ ลักษณะการเรียนส่วนใหญ่เป็นการเรียนเพื่อความรู้และนันทนาการ อีกทั้งยังไม่จำกัดเวลาเรียน สามารถเรียนได้ตลอดเวลาและเกิดขึ้นในทุกช่วงวัยตลอด ชีวิต

๔.๑.๒. วิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ก.ด้านเป้าหมายของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การประยุกต์การนำหลักไตรสิกขามาใช้กับเป้าหมายของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น เป็นการพัฒนาที่ควบคู่กันไปในทางการจัดการศึกษาเมื่อนำมาปฏิบัติตามแล้วก็จะเข้าถึงเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะได้พัฒนาผู้เรียนให้มีระเบียบวินัย (ศีล) ในการเรียน พร้อมทั้งมีจิตใจที่ตั้งมั่นในการศึกษา (สมาธิ) พร้อมทั้งทำให้เกิดความรู้(ปัญญา) เพื่อนำมาใช้ในชีวิตของผู้เรียน จะเกิดประโยชน์และความสำเร็จในการศึกษาตามแบบอย่างที่ดีต่อตนเอง และสังคม

ข.ด้านหลักการของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การนำหลักไตรสิกขามาปรับประยุกต์ใช้ด้านหลักการการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น เป็นการการพัฒนาเพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์โดยการเปลี่ยนแปลงจากภายในจิตใจ มีคุณธรรมกำกับ การแสดงพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นไปตามหลักไตรสิกขาและใช้หลักไตรสิกขาในการพัฒนาตามระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ค.ด้านแนวทางของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

แนวทางการจัดการศึกษาของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นแนวทางของในการสร้างคุณธรรม จริยธรรม ในการดำรงชีวิต และปลูกจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมและในสังคม เป็นต้น การนำหลักไตรสิกขาเข้ามาประยุกต์ตามแบบหรือแนวทางในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น เป็นการช่วยพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน คือ พัฒนาทางกาย พัฒนาทางสังคม พัฒนาทางจิต และพัฒนาปัญญา เพื่อเป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนในระบบทางการศึกษาของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ง. ด้านรูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

ด้านรูปแบบการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นรูปแบบของการพัฒนาตนเองเพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อความเหมาะสม โดยมีความเห็นด้วยตามถูกต้องและเป็นไปตามกระบวนการคือ การจูงใจหรือชักนำด้วยมิตรที่ดี พร้อมทั้งมีความคิดไตร่ตรองแยกแยะ เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่ถูกต้องตามรูปแบบกระบวนการของการศึกษา ซึ่งสามารถพัฒนาได้ทั้งตนเอง สังคมและประเทศชาติ

จ. ด้านประโยชน์และคุณค่าจากการประเมินของการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้นซึ่งเป็นวิธีการที่มุ่งประสงค์ให้เขาถึงเป้าหมายหรือประโยชน์ในสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆกัน ทั้งนี้ การที่จะมีประโยชน์ในระดับใดๆนั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคลนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ตาม ประโยชน์สำคัญยิ่งของการศึกษาไตรสิกขากับการประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาก็คือมุ่งให้เกิดการดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่เข้าสู่ระบบการศึกษาคู่กับคุณธรรม จริยธรรม และเพื่อเป็นการพัฒนาตนเอง สังคม และประเทศชาติได้

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในระบบการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ได้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ ซึ่งมีข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นวิธีการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และหลักของไตรสิกขาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ในส่วนของการนำมาประยุกต์ใช้ได้ในการจัดการศึกษาแต่ถ้าจะมีการศึกษาในครั้งต่อไปเพื่อให้เห็นความชัดเจนหรือรายละเอียดข้อปลีกย่อยเกี่ยวกับแบบเจาะจงลงไปให้มี ประสิทธิผลจะเกิดขึ้นได้มากน้อยเพียงใด ตามลำดับเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาโดยศึกษาในประเด็นที่ว่า

๑. ศึกษาวิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย แบบปริมาณโดยสำรวจข้อมูลในสถานศึกษานั้น

๒. ศึกษาวิเคราะห์การนำหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยเน้นควบคู่กับศาสตร์สมัยใหม่

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกั ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ .พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย,

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือ :

กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ.พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒.กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว,๒๕๔๒.

กระทรวงศึกษาธิการ.พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.
๒๕๔๕.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์,๒๕๔๖.

ชนาธิป พรกุล.แคทส์.รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง.กรุงเทพมหานคร
: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๕.

ชัยยศ อิมสุวรรณ และคณะ.การศึกษาตามอัธยาศัย.กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การศึกษานอกระบบ
และการศึกษาตามอัธยาศัย,๒๕๔๔

บุญมี แท่นแก้ว.พุทธปรัชญาเถรวาท.กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนส์ไตร์,๒๕๔๕.

ปทีป เมธาคุณวุฒิ.การจัดการเรียนการสอนที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง.กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
แห่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๔.

ดิเรก ศรีरणพงษ์.“ไตรสิกขาหลักนำพัฒนาหลักสูตร พัฒนามหาวิทยาลัย และเศรษฐกิจพอเพียง”
ดวงแก้ว, ปีที่ ๑๒.(พฤศจิกายน-มีนาคม ๒๕๔๔).

ทองอยู่ แก้วไทรชะ.ระบบการศึกษา “ประมวลสาระชุดวิชาปรัชญาและการศึกษานอกระบบ
หน่วยที่ 1”.นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และศาสตราจารย์พิเศษ ดร. จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรม

บาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา ฉบับปรับปรุงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๕.กรุงเทพมหานคร: บริษัท
ธรรมสาร จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต).พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ.พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ .พุทธธรรม ฉบับเพิ่มเติมและขยายความ.พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ .กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธ
ธรรม,๒๕๔๑.

_____ .ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์.กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,
๒๕๔๓.

_____ .จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร.พิมพ์ครั้งที่ ๒.กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก. ๒๕๓๙.

_____ .การพัฒนาแบบองค์รวมของเด็กไทย.พิมพ์ครั้งที่ ๓.กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม,
๒๕๔๕.

_____ .ความคิดแหล่งสำคัญของการศึกษา.พิมพ์ครั้งที่ ๒.กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.

_____ .พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ .จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๑

_____ .การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย.กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง,
๒๕๓๒.

_____ .วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม.กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๕.

_____ .ปรัชญาการศึกษาไทย.กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕.

_____ .พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์.กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ .สามไตร.กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาส ภิกขุ).เอกสารกิจกรรมการเรียนการสอนจริยศึกษา.สำนักงาน
คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ การประชุมปฏิบัติการ ณ สวนโมกขพลาราม,
๒๕๒๗.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ลือตวณโณ).การพัฒนาจิต.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์
จำกัด, ๒๕๔๙.

พุทธทาสภิกขุ.หลักปฏิบัติเกี่ยวกับทาน ศิล สมาธิ.พิมพ์ครั้งที่ ๒.กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,
ม.ป.ป.).

_____ .มหิตลธรรม.กรุงเทพมหานคร : หจก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘.

เพ็ญรุ่ง ปานใหม่.ไตรสิกขารากแก้วแห่งคุณค่าในยุคปฏิรูปการศึกษา”,เสมาจารย์.๒๕๔๔

(พฤศจิกายน-มีนาคม).

ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์. **หลักการบูรณาการการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม**. โครงการกิตติ

เมธีสาขาศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี :

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.

วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาการศึกษาไทย ๒๔๑๑ – ๒๔๗๕**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก. **หลักการศึกษามหาพระพุทเจ้า**.

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุภาส เครือเนตร. **ปฏิรูปการศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๒.

สุมน อมรวิวัฒน์. **สมบัติพิเศษของการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สมาน อัสวภูมิ และคณะ. **เอกสารประกอบการนิเทศการศึกษาแนวคิด และแนวปฏิบัติของโรงเรียน**

ในการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. อุบลราชธานี : หน่วยศึกษานิเทศก์เขตการศึกษา

๑๐, ๒๕๓๙.

สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. **ทฤษฎีการวัดและการประเมินผลการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรี

นครินทร์วิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวง

ศึกษาธิการ. **คู่มือการดำเนินงาน หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน**

พุทธศักราช ๒๕๕๑. กรุงเทพมหานคร : โรงสีการพิมพ์, ๒๕๕๕.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวง

ศึกษาธิการ. **คู่มือแนวทางการดำเนินงานและการจัดการศึกษาของสถานศึกษาในกำกับ**

ของสำนักงาน กศน.. กรุงเทพมหานคร : โรงสีการพิมพ์, ๒๕๕๕.

เสริมศรี ไชยศร. **ระบบหลักสูตรการสอน**. เชียงใหม่ : พระสิงห์การพิมพ์, ๒๕๒๖.

๒) วิทยานิพนธ์ :

พรพรรณ สิริภูวดล. “ปัญหาการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนนำร่องสังกัดกรม

สามัญศึกษา เขตการศึกษา ๔.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต

วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖.

พระครูสุขุมสังฆการ (สุเมธ โพธิ์สาโร). “การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาเยาวชน : ศึกษากรณี

พระเทพวงศาจารย์ (คุณ ขนดีโก).” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขา

พระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระกอบชัย เขมานนโท (แช่อึ้ง) “การศึกษาบทบาทพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตินิล) ในการ

ประยุกต์หลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาเยาวชนไทย”.วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๑.

๓) ออนไลน์ :

<http://www.gotoknow.org/posts/338312> .บทความ.[ออนไลน์],ศาสตราจารย์ ดร.ปรัชญา
เวสารัชช.เข้าถึงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

<http://panchalee.wordpress.com/2009/0>.[ออนไลน์].เข้าถึงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

¹อัญชลี ธรรมวิธีกุล,ศึกษานิเทศก์เชี่ยวชาญ,[ออนไลน์],

<http://panchalee.wordpress.com/2009/05/17/non-formaleducation/>
,เข้าถึงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

<http://portal.in.th/inno-sayan/pages/1139/> [ออนไลน์] เข้าถึงวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๖

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.(๒๕๕๑). **หลักสูตรการศึกษาออก
ระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ.),[ออนไลน์]

<http://panchalee.wordpress.com/2010/12/28/non-formal> ,เข้าถึงวันที่ ๒๒ มีนาคม
๒๕๕๖.

อ้างอิงบทความนี้ อัญชลี ธรรมะวิธีกุล : การจัดการศึกษานอกระบบ ตามหลักสูตรการศึกษาออก
ระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑[ออนไลน์],

<http://panchalee.wordpress.com/2010/12/28/non-formal> ,
เข้าถึงวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๖.

<http://www.gotoknow.org/posts/338312> ,บทความ, [ออนไลน์],ศาสตราจารย์ ดร.ปรัชญา
เวสารัชช,เข้าถึงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

<http://panchalee.wordpress.com/2009/0> ,[ออนไลน์],เข้าถึงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

<http://portal.in.th/inno-sayan/pages/1139/> [ออนไลน์] เข้าถึงวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๖

<http://elibrary.nfe.go.th/learnself-02.pdf> [ออนไลน์]ชัยยศ อิมสุวรรณ์, แหล่งการเรียนรู้ตลอด
ชีวิต *วารสารการศึกษาออกโรงเรียน*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 6 (มีนาคม) ๒๕๔๔ , หน้า ๒๒)

เข้าถึงวันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๖.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	- นายเกษม ทาขามป้อม
วัน / เดือน / ปีเกิด	- วันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๖
สถานที่เกิด	- อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	- บ้านเลขที่ ๒๗๓ หมู่ที่ ๗ ตำบลหนองคอนไทย อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	- ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ
ประวัติการศึกษา	- พ.ศ. ๒๕๑๖ ประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนบ้านกุดเกาะคุรุประชาชนุสรณ์ - พ.ศ. ๒๕๑๙ ประถมศึกษาปีที่ ๗ โรงเรียนเกษตรศิลปวิทยา จังหวัดชัยภูมิ - พ.ศ. ๒๕๒๒ มัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนเกษตรสมบูรณ์วิทยาคม จังหวัด ชัยภูมิ - พ.ศ. ๒๕๒๔ มัธยมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนสัทธิพิทยาคม จังหวัดชลบุรี - พ.ศ. ๒๕๒๙ ปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต (ศ.บ.) วิชาเอกวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง - พ.ศ. ๒๕๔๐ ปริญญาศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) สาขาวิชาการการบริหาร การศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
หน้าที่การงาน	- พ.ศ. ๒๕๓๓ อาจารย์ ๑ โรงเรียนบ้านโคกสะง่า อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ - พ.ศ. ๒๕๓๔ อาจารย์ ๑ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดเลย - พ.ศ. ๒๕๓๗ หัวหน้าศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย - พ.ศ. ๒๕๔๑ หัวหน้าศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ - พ.ศ. ๒๕๔๓ ผู้อำนวยการ ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน อำเภอ บ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ - พ.ศ. ๒๕๔๘ ผู้อำนวยการศูนย์ กศน.อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ - พ.ศ. ๒๕๕๒ ผู้อำนวยการ ศูนย์ กศน. อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ